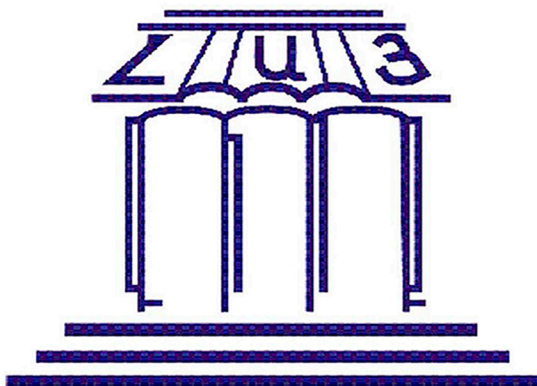

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Hand of 61

1924p

891.542-2

բ-25

Բ Ա Յ Յ Ի
ՎԷՊԻ ՀԵՂԻՄԱՆԿ

Յ . ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ
ՓՈԽԱՊԵՐՈՂ

ՍԱՄՈՒԷԼ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ
(ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ)

ՏՊԱՐԱՆ «ՊԱՅՔԱՐ»Ի

Պ Ո Ս Թ Ո Ն

1924

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

Դերակատարները շարուած են բեմի վրայ
իրենց երեսման կարգով

ՍԱՄՈՒԷԼ. (Երիտասարդ):

ՍՈՒՐԵՆ. Հաւատարիմ հայ զինուոր մը:

ՅՈՒՍԻԿ. Սամուէլի սպասաւորը, (պատանի):

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ. Սամուէլի մայրը:

ԲԱԳՈՍ. Տանատուհիի ներքինին, (տարեց):

ՄՈՒՇ. ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ. Սամուէլի հօրեղբօրորդին, (չա-
փահաս):

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ. Սամուէլի խորք մայրը, Շապուհի մեծ
քոյրը, (21 տարեկան):

ԱՐԲԱԿ. Սամուէլի դաստիարակը, (տարեց):

ԱՐՏԱԻԱՋԴ. Պատանի մը՝ Մամիկոնեան տոհմէն:

ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵԻ. } Դեռ աշխարհական երիտասարդ
ՄԵՍՐՈՊ. } Ուսուցիչներ:

ԲԱՆՏԱՊԵՏ. (Պարսիկ):

ԱՐՇԱԿ ԹԱԳԱՌՈՐ:

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ. Արշակ քագի ներքինապետներէն մէկը:

ԱՇԽԷՆ. Սամուէլի սիրուին, Ռշտունեաց օրորդը:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ. Աշխէնի մայրը:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ. Սամուէլի հայրը:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ԱՐԾՐՈՒՆԻ. Սամուէլի մօրեղբայրը:

ԳԱՐԵԳԻՆ ՌՇՏՈՒՆԻ. Աշխէնի հայրը:

ՇԱՊՈՒՀ. Արքայ Պարսից:

ՓԱՌԱՆՋԵՄ. Արշակ քագաւորի կինը:

ՅԱՍՄԻԿ. } Թագուհւոյ նաժիշտները

ՇՈՒՇԱՆԻԿ. } (Պատանուհիներ)

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ. Շապուհի պզտիկ քոյրը (18 տրկն.)

ԴՂԱԿ. Հայր Մարդպետական տոհմէն (տարեց):

Պարսիկ զօրապետներ, Հայ եւ Պարսիկ զինուորներ,
մոզեր, դրանիկներ, երկսեռ հանդիւսականներ, մանկա-
ւիկներ:

Ս Ա Մ ՈՒ Է Լ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՍԱՐԱՆ I

(Սեռեակ մը Ողական Ամբոցին մէջ)
(Առաւօտ)

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ուրեմն քեզ նամակ չտուեցին, Սուրէն:

ՍՈՒՐԷՆ. — Ձը տուեցին, Տէր իմ: Ձգուչացան, որ նամակը կարող էր բռնուել ճանապարհին: Իսկ ես հագիւ կարողացայ հասցնել ինձ իմ տիրոջ մօտ, որպէս կենդանի նամակ: Ամէն ինչ պատմեցի ձեզ, դուք այժմ գիտէք բոլորը...:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Բայց դու լաւ չբացատրեցիր ինձ, Սուրէն, թէ ի՞նչը հրապուրեց իմ հօրը ուրանալ իւր կրօնը եւ յանձն առնել մի այլ պիտի ամօթալի գործ... միթէ Մերութան չարագործը խելքից հանեց նրան...: Ես Արծրունիներին ճանաչում եմ... նրանք իմ քեռիներն են... փառքի, իշխանութեան համար ամէն սրբութիւն կը վաճառեն նրանք... բայց իմ հայրը... այդպէս չէր իմ հայրը...: Միթէ՞ նա էլ խարուեցաւ...:

ՍՈՒՐԷՆ. — Ձը խարուեցաւ, Տէր իմ: Այլ այն օրից, որ Ծաղուհի չարաչար մահով սպաննել տուեց ձեր հօրեղբայրը, — ձեր հայրը հետամուտ եղաւ ստանալ Հայոց Սպարապետութիւնը: Ծաղուհի տուեց նրան այդ եւ ձեր հայրը կատարեց Ծաղուհի կամքը:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ծնորհակալ եմ, Սուրէն, ես քո ծառայութիւնը չեմ մոռանայ: Այժմ կարող ես զնալ, քանի որ ամբողջում դեռ քնած են: Երբ հարկաւոր լինես, կրկին կը կանչեմ քեզ:

ՍՈՒՐԷՆ.— (Խոնարհութեամբ դուրս կ'ելլէ):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Մոզերով եւ մոզականերով է դալիս իմ հայրը եւ իր հետ բերում է, որպէս օգնական Պարսից զօրութիւնը... դալիս է ոչնչացնելու մեր եկեղեցիները, մեր զպրօքները, մեր զպրօքները... դալիս է Պարսկացիներու մեզ... նա դալիս է ձեռք ձեռքի տուած Մերուժանի հետ... Թագաւորութիւնը սպաննեցին, այժմ պէտք է սպաննեն ազգութիւնը, կրօնը... եւ իմ հայրը մի ալգպիսի եղեռնապործութեան պէտք է մասնակից լինի, յաւիտեական նորով դնելով Մամիկոնեաններին տոհմի վերայ: Մամիկոնեանը ծնում է դաւաճաններ... Մամիկոնեանը ծնում է եւ հերոսներ... երբ իմ հօրեղբայրը Վարդան՝ արքայ Տիրիթի հետ ապստամբութեան մեր Արշակ Թագաւորին դէմ եւ դիմեցին Պարսից Շապուհ Թագաւորին, — զարձակ իմ հօրեղբայրը Վատակն էր, որ գնաց նրանց ետեւից եւ ճանապարհին բռնելով, սպաննեց թէ Տիրիթին, եւ թէ իր եղբորը... նրա ձեռքը չզոգաց թափել իւր հարազատի արիւնը, որ դաւաճանում էր իւր Թագաւորին եւ իւր հայրենիքին... իսկ ե՞ս... Ա՛խ, հայր իմ... ա՛խ, հայր իմ...

ՅՈՒՍԻԿ.— (Ներս գալով դրան քով կը կանգնի):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Յուսիկ, այդ դո՞ւ ես:

ՅՈՒՍԻԿ.— Այո, Տէր իմ: Գիտէ՞ք այս գիշեր ի՞նչ է պատահել ամբողջում:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ի՞նչ է պատահել:

ՅՈՒՍԻԿ.— Մկները Պապիկի մօրուքի մի կողմը կրքոտել են: Երէկ երեկոյեան, նա օծուել էր, իւրուել էր, գնացեր էր իւր փեսային տեսնելու, այնտեղից հարբած եկել ու պառկել էր, գիշերը մկները մի լաւ բնթրիք էին անուշ արել նրա բարձերի վրայ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Զարածձի՛, այդ անպատճառ քո գործը կը լինի:

ՅՈՒՍԻԿ.— Չէ՛, Աստուած է վկայ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Իմ գլխովը երգուի՛ր:

ՅՈՒՍԻԿ.— (Կը կարմրի):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Տեսնո՞ւմ ես, անպիտան. միւս անգամ ալգպիսի յիմարութիւն չանես:

ՅՈՒՍԻԿ.— Ապա ի՞նչ անէի... այնպէս հարբած եկել, բնէր էր, գիշերը մարդ է մտնում ամբողջը, նա չէ զարթնում:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ի՞նչ մարդ:

ՅՈՒՍԻԿ.— Մի սուրհանդակ, ես բաց արի նրա համար դուռը, նա ուղղակի գնաց Տիրինջ մօտ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Դու այդ ժամանակ արթնո՞ւն էիր:

ՅՈՒՍԻԿ.— Ես ամբողջ գիշերը չեմ քնել:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Երեւի Նուարդի սենեակի շուրջը քրքնուում էիր...

ՅՈՒՍԻԿ.— Ի՞նչպէս իմ տիրոջ առջեւ մեղքս պահեմ, այդպէս էր:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Դու ճանաչեցի՞ր սուրհանդակին:

ՅՈՒՍԻԿ.— Սատանայի պէս:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ո՞վ էր:

ՅՈՒՍԻԿ.— Պարեխի Ոսկանն էր, նա որ իւր կնոջը սպաննեց եւ իւր եղբորը կիներն առեց. մեծ իշխանից նամակ էր բերել:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Նա մնաց Տիրինջ մօտ:

ՅՈՒՍԻԿ.— Ո՛չ, նամակը յանձնեց, բաւական խօսեցին, յետոյ էլի միջնով դուրս գնաց: Դուռը ես բաց արի:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այդ մասին լեզուդ լուռ կը պահես:

ՅՈՒՍԻԿ.— Խուլ ու մուռջի պէս:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Յուսիկ, զնա՛ Մուշեկ իշխանին ասա՛ որ ցանկանում եմ գինք տեսնել:

ՅՈՒՍԻԿ.— Շատ լաւ, Տէր իմ: (Մեկնում է):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Որպիսի՞ սուղ պիտի տիրէ ամբողջում, երբ գործի իսկութիւնը բոլորովին յայտնի կը լինի: Ոչ ոք, բացի իմ մօրից, զո՞հ չպիտի մնայ իմ հօր վարժուն:

բից... նա կը բերէ իւր հետ աղմուկ, կռիւ, նախանձ, ատելութիւն իւր տան մէջ:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— (Ներս մտնելով) Բարե՛ր լոյս, սիրելի Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Բարե՛ր լոյս, սիրելի մայրիկ: Այդ ի՞նչ եմ տեսնում... Աստուած է վկայ, առանց հարցնելու, կարող եմ ասել, որ հայրս է գալիս:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ինչի՞ց իմացար:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այդպէս զարդարուե՛լ ես... յօնքերդ ներկե՛լ ես... ձեռքերդ ներկել ես...: Այդ բոլորը ո՛ւմ համար է:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Այո գալիս է, Սամուէլ: Հիմա տուր աւաչէքս: Ասա՛, ի՞նչ ես տալիս:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Մի գոյգ համբոյր: Դրանից աւելի լաւ աւաչէք: Էլ ի՞նչ ես ուզում:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Հէնց այդ եմ ուզում: Ինչպէ՞ս ես գտնում այս նոր զարդարանքը:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Հօրս գլուխը վկայ, սքանչելի է, միայն դու մոռացել ես ներկել քո շրթունքները, այն ժամանակ կատարելապէս մի Պարսկական թագուհւոյ կը նմանէիր:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Դու հեգնում ես, Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ի՞նչ հեգնելու բան կայ: Բոլորը գեղեցիկ է: Բոլորը հրաշալի է: Ահա այդ արծաթեայ մահիկը, զարդարած խոշոր ալմաստներով, որ կապել ես լայն ձակատիդ, դա փայլում է, որպէս նորածին կիսալուսինը փայլում է պարզ երկնակամարի վրայ, դա կը թափէ քո վրայ այն բոլոր բարիքները, ինչ որ լուսինը թափում է արարածների վրայ: Իսկ այդ ալմաստները որ սփռուած են մահիկիդ շուրջը, մշտական ուրախութիւն կը ներշնչեն քո սրտին, յաղթող կը հանդիսացնեն քեզ ամէն ձեռնարկութեան մէջ եւ թագաւորների աչքում սիրելի կը կացուցանեն: Ահա այդ սիրուն թանան, որ կրում ես քթիդ վրան, իւր մեխակի ձեւով՝ միշտ անուշահոտութեամբ կը պարուրէ քո հոտոտելիքը, իսկ իւր երկնագոյն փերուկայի ակնով՝ կը լիացնէ քո արեղները ոսկով ու արծաթով, քո խօսքը, քո խնդիրքը ընդունելի կ'անէ ամենի մօտ եւ քեզ հետու կը պահէ թագաւորների պատուհասներից: Ահա այդ ոսկեայ գնդերը, որ վառում են դոյնըդդոյն զմրուխտներով, կը պահպանեն քո լսելիքը ամէն անախորժ ձայնից եւ միշտ ուրախալի համբաւներով կը զուարճացնեն քեզ: Իսկ այդ զմրուխտները կը կուրացընեն օձի ու վիշապի աչքերը եւ քո անձը անխոցելի կը պահեն ամէն թունաւոր գեղուների ու միջատների խայթերից: Ահա այդ մարգարտաշար մանեակը իւր խորհրդաւոր յուսովքով, դրանց մէջն է ամփոփուած քո բախտը, քո թովիչ զօրութիւնը եւ քո կախարդիչ հրապուրանքը, որոնք կ'ունեն համար անհրաժեշտ են...: Այդ օձաձեւ ապարանջանները, որքա՛ն գեղեցիկ են, որքա՛ն խորհուրդ կայ դրանց մէջ... դրանք կուտան քո բազուկներին յաջողակութիւն եւ օձի իմաստութիւն, իսկ այդ մարջանով եւ դոյնդոյն ուլունքներով զարդարած թեւակապները, որոնց մէջ պահուած են, ո՛վ գիտէ, ի՞նչ տեսակ թալիսմաններ, դրանք հետու կը պահեն քեզ զեւերի, քաջքերի եւ բոլոր աներեւոյթ ոգիների պատրանքներից: Ես համոզուած եմ որ, այդ թեւակապների մէջ ամփոփուած են մի սրելիցէ մոգի գրուածքներ...: Այդ մատանին կարմիր եւախութի քարով՝ ամէն մարդկան մօտ հաճելի կ'անէ քեզ: Այդ միւսը՝ ալյան քարով, փարատում է արիւն-հեղութիւնը: Այդ երրորդը՝ վարդագոյն սուտակի քարով, փարատում է վշտերը եւ հալածում է դեւերին: Այդ չորրորդը՝ խայտաճամուկ օձաքարով՝ թոյների ներդործութիւնը ոչնչացնում է: Այդ հինգերորդը՝ հակիկի գեղնագոյն քարով, ոչնչացնում է մարդկանց չար մտքերը:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Բաւական է, ես գիտեմ քո թերահաւատութիւնը... դու այդպիսի բաներին չես հաւատում:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ի դուր ես այդպէս կարծում, սիրելի մայրիկ, ես կամենում եմ ցոյց տալ, որ այնքան տղէտ չեմ, այլ բոլորի նշանակութիւնը համկանում եմ:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Միթէ ես առաջ այդպիսի զարդեր չէի՞ կրում, եւ միթէ մեր նախարարները բոլոր կանայք այդպիսի զարդեր չէի՞ն կրում:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ճշմարիտ է, դու կրում էիր... այն եւս ճշմարիտ է, որ մեր նախարարների կանայքը նոյնպէս կրում են, բայց ձեւերի մէջ մեծ զանազանութիւն կայ: Քո կրածները կատարելապէս նմանեցրած են Պարսկական ձեւերին...

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Թո՛ղ այդպէս լինի, ի՞նչ կայ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ոչինչ... ես միայն դարձանում եմ, թէ ինչպէ՛ս չուտ դու պատրաստել տուեցիր այդ բոլորը:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ես վաղուց արգէն պատրաստել տուեր էի, ես միայն սպասում էի...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Որ հօրս գալուստը լսածիդ պէս կրես: Այդպէս չէ՞:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Գիտե՞ս, Սամուէլ, ինչու համար եկայ: Հօրիցդ նամակ ստացայ, եկայ որ յայտնեմ քեզ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Նամակ ստացար... այդ ուրախալի՞ր... չա՛տ ուրախալի...: Ե՛րբ ստացար:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Այս գիշեր: Սուրհանդակ եկաւ: Դա, հօրդ նամակը:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Դա պարսկերէն է գրուած:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ա՛յ, քեզ որ միշտ ասում էի, որդի սովորիր այդ լեզուն, դու ինձ ականջ չէիր դնում, խելքդ ու միտքդ տուեր էիր այն անիծուած յունարէնին եւ ասորերէնին: Հիմա տեսնո՞ւմ ես, հօրդ նամակն ալ չես կարդանում կարդալ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Դու ի հարկէ, կարդացած կը լինես, պատմիր, ի՞նչ է գրում հայրս:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Շապուհ արքան շնորհել է քո հօրը,

Սամուէլ, Հայոց Սպարապետութիւնը, իսկ քեռիդ Մերութանին խոտացել է Հայոց թագաւորութիւնը եւ իր Որմիղդուխտ քոյրը անոր կնութեան է տուել: Այժմ թէ՛ Մերութանը եւ թէ՛ հայրդ ճանապարհի վրայ են, Պարսից զօրքով գալիս են, մէկը Հայոց թագաւոր դառնալու համար, միւսը Հայոց Սպարապետ: Դու այժմ կարող ես շքեղաւորել ինձ, սիրելի Սամուէլ: Եղբայրս՝ Հայոց թագաւոր, իսկ քո հայրը՝ Հայոց Սպարապետ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այդպէս չուտ ուրանա՛լ, դեռ վաղ է, սիրելի մայր:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ինչո՞ւ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Դեռ Հայոց թագաւորը կենդանի է...

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Հայոց թագաւորը աքսորուած է Անուշ բերդում, որտեղից այլեւս մարդիկ չեն վերադառնում:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այդ ես գիտեմ, որ այդտեղից մարդիկ այլեւս չեն վերադառնում, բայց Հայոց թագաժառանգը կ. Պոյսուսն է, քրիստոնեայ կայսրի մօտ...

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Նրան ո՞վ կը բերէ, եւ իւր հօր դահլը նստեցնէ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Յունաց զօրքերը եւ Հայոց նախարարները:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Մինչեւ նրանց գալը, Հայոց երկիրը զրաւուած կը լինի Պարսից զօրքերով, իսկ իմ եղբայրը՝ թագաւոր:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Յաջողութիւն եմ ցանկանում:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Դու չես հաւատում, Սամուէլ: Բայց չուտով կը տեսնես, որ այդ բոլորը կը կատարուի:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այո՛, կը կատարուի: (Մեկնում է):

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— (Բազուս կ'երեւի): Բազուս ե՛կ այստեղ: Գիտես, մենք մօտ տեսնէն հիւր կ'ունենանք: Պէտք է ամէն պատրաստութիւններ անել: Հագար անգամ պատուիրում եմ, զարձեալ մոտանում են, թէ ի՞նչ բան որ-

տեղ պէտք է դնել, կամ ի՞նչ բան որտեղից պէտք է վեր առնել: Եւ ես ամէն անգամ, երբ մի նշանաւոր մարդ եմ ընդունում, առանց ամօթի չեմ մոռում: Երեւակայիւր մի հասարակ բան: Մեծ դժուարութեամբ ես կարողացայ որ-սալ տալ մի սոխակ, մի առ մի սրտուհիւրեցի սպասաւոր-ներին, թէ վանդակը այստեղից պէտք է կախ տալ, եւ ինչո՞ւ պէտք է կերակրել սոխակին: Բայց ի՞նչ: Այս ա-ռաւօտ մտնում եմ դահլիճը, գտնում եմ խեղճ թոշունին վանդակի մէջ սպաննուած: Բանից դուրս գալիս է, որ վանդակը փոխանակ վերելից կախ տալու, գնում են պա-տուհանում, կատուն գալիս է, թաթը կոխում եւ սղան-նում է սոխակին:

ԲԱԳՈՍ.— Այդ վերին աստիճանի անհոգութիւն է, Տիկին:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Բայց մի ուրիշին որսալու է Բա-զոս, որովհետեւ չուտով մենք Պարսիկ զօրապետներ հիւր պիտի ունենանք: Մենք նրանց սովորութեան համաձայն պէտք է շարժուինք, եւ ցոյց տանք մեր համակրութիւ-նը դէպի նրանց հաւատալիքները: Սոխակի մէջ, Բազոս, բնակւում է բարի հրեշտակներից մէկի ուղին, ամէն մի զրադաշտական պէտք է մի հատ պահի իր տան մէջ: Նրա երգը հանապազօրեայ օրհնութիւն է տան բախտաւորու-թեան համար:

ԲԱԳՈՍ.— Ձեր նկատումը շատ ճիշտ է, տիկին:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ե՛կ, մօտեցիր, Բազոս: Լսի՛ր: Դու պէտք է ականջներդ լարես, եւ ամենայն ուշադրութեամբ հետևիս ամբողջ անցուդարձերուն եւ հաւաքած տեղե-կութիւններդ ինձ հաղորդես: Հասկանո՞ւմ ես:

ԲԱԳՈՍ.— Հասկանում եմ:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Այսչա՛փ: Ե՛կ ինձ հետ: (Մեկնում եմ):

Մուշեղ եւ Սամուէլ կը մտնեն

ՄՈՒՇԵՂ.— Ինչո՞ւ կանչել էք ինձ, Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Նստի՛նք կը պատմեմ... (Չորս կողմը կը նայի):

ՄՈՒՇԵՂ.— Ինչո՞ւ տատանում ես, Սամուէլ, ին-չո՞ւ չես պատմիր: Երևի մի զարհուրելի բան կայ, որ վարանում ես ինձ յայտնելու, Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այո՛, Մուշե՛ղ, մի քսոմնելի բան, որ քո արիւնդ կը սառեցնէ: Բայց ես համոզուած եմ որ դու այնքան կամքի զօրութիւն եւ սրտի ամբողջութիւն ունիս, որ ստանութեամբ կը լսես բոլորը...

ՄՈՒՇԵՂ.— Ի սէր Աստուծոյ, առանց այդ աւելորդ-դութիւնների, պատմի՛ր, ինչ որ առկա ունես. դու կա-րող ես վստահ լինել, որ ես կնոջ նման արտասուք չեմ թափի:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ուրեմն լսի՛ր, ինչ որ պիտի յայտնեմ: Այս առտու արշալոյսին մեր զղեակում, գաղտնի անցքով մուտ էր գործել մեր հաւատարիմ զինուորը՝ Սուրէնը: Նա գուժեց ինձ այն սարսափելի արարքները, որ տեղի են ունեցել Պարսկաստանում: Իմ հայրը եւ Մերութանը միա-բանել են, ուրացել են քրիստոնէութիւնը, եւ Պարսից մոգերով եւ զօրքերով գալիս են նուաճելու Հայաստանը: Շապուհը իւր քոյրը Որմիզդուխտին՝ կնութեան է տուել Մերութանին, եւ խոստացել է նրան Հայոց թագաւորու-թիւնը, եթէ նա կը յաջողացնէ տարածել Հայոց երկրում Պարսից կրակապաշտութիւնը: Իմ հայրը ստացել է Հայոց Սպարապետութիւնը, իսկ Արշակ թագաւորը արքայութեան է Անուշ թերզում:

ՄՈՒՇԵՂ.— Իսկ իմ հա՞յրը:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Մեկնուսի) Ա՛հ, ինչպէս յայտնեմ թէ նա եւս սպաննուած է Շապուհից: (Մուշեղին) Դո՛ւ հայրը նոյնպէս...

ՄՈՒՇԵՂ.— Աքսորուած է:

ՍԱՄՈՒԷԼ .— Այո՛, աքսորուած է...

ՄՈՒՇԵՂ .— Թագաւորի՞ հետ :

ՍԱՄՈՒԷԼ .— Այո՛, թագաւորի հետ...

ՄՈՒՇԵՂ .— Խաբէրայ Պարսիկ, քեզ համար խօսքի եւ խոստմունքի սրբութիւն չկայ... վարադադիր մատա- նիով աղ կնքեցիր դու, որ քո կրօնի մէջ ամենամեծ եր- դումն է, եւ ուղարկեցիր, կոչելով իմ հօրը եւ նրա թա- գաւորին քո մօտ, իբր հաշտութեան ուխտ դնելու, բայց տարար եւ վատութեամբ աքսորեցիր: Անամօ՞թ... իրաւ է, իմ հայրը ամբողջ երեսուն տարի անընդհատ պատե- րազմեց Շապուհի զօրքերի հետ եւ ամէն անգամ ջարդեց նրան: Բայց պատերազմեց ազնիւ կերպով: Եթէ Շապուհը փոքր ի շատէ մարդավարութիւն ունենար, նա չպիտի մո- տանար այն մեծահոգութիւնը, որ իմ հայրը ցոյց տուեց նրան: Երբ նա յաղթուած, խորտակուած, փախչում էր իմ հօր առջեւից, նրա ամբողջ բանակը եւ ամբողջ կանա- նոցը դերի ընկաւ իմ հօր ձեռքում, բայց հայրս նրա կա- նանցը պատուով յետ ուղարկեց Պարսից արքունիքը: Այդ բոլորը մոռացաւ նա: Դաւաճանեց իւր երդմանը եւ խա- րեց: Վա՛ր մարդ... խի՛ր, Սամուէլ, մենք մեր հայրերի դաւակը չենք լինի, մենք պոռնկորդի պիտի համարուինք եթէ այդ բոլոր անիրաւութիւնները կը մնան անպատիժ: Համբերութեան բաժակը լցուեցաւ, թշնամին մինչեւ ծաղրը հասցրեց իւր վատութիւնը... ինչո՞ւ ես լուռ, ին- չո՞ւ չեմ պատասխանում:

ՍԱՄՈՒԷԼ .— Դու աւելի բախտաւոր ես, քան թէ ես, Մուշեղ: Դու հայրը մի հերոս էր եւ հերոսի վախճան ու- նեցաւ... նա իւր ամբողջ կեանքը անցկացրեց, պատե- րազմելու հայրենիքի թշնամիներին հետ, եւ վերջը իւր ան- բախտ թագաւորից չրաժնուեցաւ...: Սուրհանդակը պատմում էր ինձ, թէ ինչպէս նա իւր բոլոր վեհութեամբ կանգնած էր Շապուհի առեանում եւ յանդիմանում էր ուխտադանց թագաւորի խաբէրայութիւնը: Բայց ես ան-

բախտ որդի եմ: Իմ հայրը, արժանաւոր հարազատի ա- նարժան եղբայրը, դաւաճանեց իւր հայրենիքին:

ՄՈՒՇԵՂ .— Այո՛, քո հայրը դաւաճանեց... եւ Մա- միկոնեանների տոհմի վրայ մի մեծ բիծ դրեց... պէտք է մաքրե՛լ այդ բիծը... (պատկերին նայելով): Երբ այդ հերոսը ընկաւ պատերազմի դաշտում, այն արիւնահեղ կռիւի մէջ, որ մղում էր Պարսիկների դէմ, այդ ժամա- նակ հայոց ամբողջ աշխարհը սուգի մէջ մտաւ: Հայոց եկեղեցին իւր սուրբ սեղանի վրայ, պատարագի ժամա- նակ, իւր նահատակների թւում յիշում է եւ մեր պապին. բայց այսուհետեւ նոյն եկեղեցին անէծք կը կարդայ նրա անարժան թոռան վրայ...

ՍԱՄՈՒԷԼ .— Եւ դա իմ հայրն է...

ՄՈՒՇԵՂ .— Հայրենիքի թշնամին, հայրենիքի դա-ւաճանը ոչ քո հայրը կարող է համարուել, եւ ոչ իմ հօ-րեղբայրը: Այսուհետեւ նա մեզ համար օտար է, եւ աւե- լի օտար, քան թէ մի Պարսիկ: Համաձա՞յն ես Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ .— Այո՛, Մուշեղ:

ՄՈՒՇԵՂ .— Տուր ինձ ձեռքդ: Վճուռած է...: Այժմ խորհինք թէ ի՛նչ պէտք է անել: Լսի՛ր, Սամուէլ, երբեք Հայաստանը այնպիսի ճգնաժամի մէջ չէ գտնուել, որպէս այժմ: Թագաւորը աքսորուած է, Հայրապետը՝ Մեծն Ներսէսը՝ Վաղէր կայսրից աքսորուած է Պատմոս կղզին, իմ հայրը՝ սպարապետը աքսորուած է: Թշնամիները այդ անտիրութիւնից կարող են ամէն տեսակ օգուտներ քա-ղել: Ներքին երկպառակութիւնը աւելի մեծ վտանդ է սպառնում, քան թէ արտաքին թշնամին: Իմ ստացած տե-ղեկութիւնների համեմատ՝ մեր նահանգներից չափերը ա-պրտամբուել են, մտածում են թօթափել Հայոց թագա-ւորի լուծը:

ՍԱՄՈՒԷԼ .— Անիրաւեն՛ր, նրանք, որ մեր հայրենի-քի կողմնակալներն ու սահմանապահներն են, այժմեան ընդհանուր ճգնաժամի ժամանակ, փոխանակ պաշտպանե-

լու երկիրը արտաքին թշնամիներից, նախ իրանք են լինում, որ ապստամբուել են և բարեկամական ձեռք են մեկնում թշնամուն: Այլևս մեզ ի՞նչ է մնում, երբ գլխաւոր ուժերը ապստամբուել են:

ՄՈՒՇԵՂ. — Մեզ մնում է ժողովուրդը. թշնամին մի մեծ սխալ գործեց, եւ մենք այդ սխալից կարող ենք օգուտ քաղել: Թշնամին դարձ ժողովուրդի ամենաարագան զգացմունքներին՝ նրա եկեղեցւոյն: Եթէ քո հայրն ու Մերութանը ճանաչած լինէին Հայի սիրտն ու հոգին, նրանք պէտք է ձեռնամուխ չլինէին դէպի եկեղեցին, այն ժամանակ դուցէ, կարող էին նուաճել Հայաստանը:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Բայց ժողովուրդը դեռ ոչինչ չգիտէ:

ՄՈՒՇԵՂ. — Այդ դէպքում հոգեւորականութիւնը մեր գործի զաջնակիցը կը լինի: Դու, Սամուէլ, աւելի մօտ յարաբերութիւններ ունես Աշտիշատի վանքի հետ, առանց ժամանակ կորցնելու, կը գնաս այնտեղ եւ ինչ որ պէտք է, կը կարգադրես: Այնտեղ դու անպայման կը գտնես Սահակին եւ Մեսրոպին, որոնք մեծ զօրավիգ կարող են լինել մեզի: Իսկ ես իմ կողմից բոլոր վանքերը մարդիկ կ'ուզարկեմ: Ես գնում եմ: (Մեկնում է):

(Տաճարուհի եւ Որմիզդուխտ ներս են մտնում)

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ. — Բարի լո՛յս, սիրելի՛ Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Բարի լո՛յս, Որմիզդուխտ:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ. — Գիտե՞ս, Սամուէլ, մենք չուտով հիւրեր կ'ունենանք: Ես մոռացայ քեզ ասել այդ:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ի՞նչ հիւրեր...

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ. — Դեռ եւս հարցնում ես, Սամուէլ, հօրդ հետ գալիս են Պարսից զօրապետները, Զիկ եւ Կարէն իշխանները, տարաւոյս չկայ որ, Տարօնով անցնելու միջոցին՝ նրանք մեր ամրոցում հիւր կը լինեն:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Այդ ես գիտեմ, սիրելի մայր: Դեռ վաղ է... դու շտապում ես... Պարսից զօրապետները այսպէս չուտ չեն գալ... մինչեւ նրանց Տարօնի սահմանը մտնելը,

մենք բաւական ժամանակ ունենք այդ գերապատիւ հիւրերին համար արժանաւոր պատրաստութիւն տեսնելու...

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ. — Իսկ դու, սիրելի Սամուէլ, պէտք է պատրաստուես հօրդ ընդառաջ գնալու: Ես ամէն ինչ պատրաստել կըտամ քո ճանապարհորդութեան համար, թանկագին Սամուէլ: Դու չգիտես ինչ բան է մօր սիրտը: Դու չգիտես, թէ որպիսի ջերմութեամբ ամէն բոլոր բաւարարում է նրա որդու բախտաւորութեան համար: Ես հէնց այսօր կը հրամայեմ պատրաստել նժոյգները: Արծաթեայ ասպաղէնքով եւ թանկագին շալերով զարդարել կը տամ նրանց: Աւելի քան յիսուն հետեւակներով դու կը զիմաւորես քո հօրը: Եւ ամէն մարդ, ով որ կը տեսնէ քո փառաւորութիւնը, երանի կը տայ քո ծնողներին:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Այդ բոլորը հարկաւոր է հօրս արժանաւոր ընդունելութեան համար, սիրելի՛ մայր, բայց դու նրա մեծապատիւ ուղեկիցների ընդունելութեան մասին ոչինչ չասեցիր: ... Հօրս հետ գալիս են Պարսից երկու նշանաւոր զօրապետները — Զիկ եւ Կարէն — զրանք գալիս են մեր երկիրը պահպանելու... զրանց ընդունելութեան համար եւս հարկաւոր են փառաւոր ընդունելութիւններ...: Երբ նրանք ստը կը դնեն Տարօնի հողին վրայ, այդ ժամանակ դու, սիրելի՛ մայր, սկսեալ Արածանիի ափերից, մինչեւ մեր ամրոցը, ճանապարհի ամբողջ տարածութիւնը պատել կը տաս թանկագին գորգերով: Եւ Պարսից զօրապետները այդ փառաւոր փանդագի վրայով ընթանալով, կը մտնեն մեր ամրոցը: Այն ժամանակ կը կատարենք մեծահանդէս խրախճանք...: Բայց չմոռանաս, սիրելի մայր, պատուիրել, որ մինչեւ մեր ամրոցին հասնիլը, բոլոր Պարսից սովորութեան, ճանապարհի վրայ, բազմաթիւ զոհեր մատուցուեն նրանց առջեւ... Թող աւրիւնով սրբուի այդ ճանապարհը... Թող զոհերի գիակները վրայով անցնեն այդ յարգելի հիւրերին:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ. — Գիտե՞ս, Սամուէլ, ովքեր են դր-

1006
2882

բանք, որքան մեծ ազդեցութիւն ունեն Շապուհի արքունիքում:

ՈՐՄԻՋԳՈՒԽՏ.— Նրանք իմ եղբոր յետին ծառաներն են, եթէ այստեղ գալու լինեն, համարձակութիւն չը պիտի ունենան իմ մօտ նստելու:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ճշմարիտ է, սիրելի Որմիզդուխտ: Բայց երբ Պարսից արքունիքի յետին ծառաները մեղ մօտ են գալիս, մենք ոչ միայն նրանց ամենաբարձր բազմոցն ենք ցոյց տալիս, այլ մեր գլխի վրայ ենք նստեցնում...: Դու նոյնպէս պէտք է պատրաստութիւններ տեսնես, Որմիզդուխտ, այժմ կը յայտնեմ քեզ մի շատ եւ շատ ուրախալի նորութիւն: Քո եղբայրը, Շապուհ Արքան, քո կրտսեր քրոջը՝ Որմիզդուխտին՝ կնութեան է տուել Մերութան Արծրունուն: Արդէն Տիգրանից գուրս են եկել, եւ հօրս հետ գալիս են Հայաստան:

ՈՐՄԻՋԳՈՒԽՏ.— Այդ լա՛ւ է: Ուրեմն ես չուտով կը տեսնեմ քրոջս... ուրեմն նրանք չուտով այստեղ կը լինեն...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ի հարկէ, կը տեսնես քո քրոջը... գուցէ չուտով այստեղ կը լինեն... մի այլ ուրախալի նորութիւն եւս...:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Այդ ի՞նչ ասելու բան է, մտածի՛ր Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ինչո՞ւ չասել, ինչո՞ւ նա չպիտի գիտենայ, որ իւր ամուսինը, այսինքն եւ քո ամուսինը եւ իմ հայրը, գալիս է: Ինչո՞ւ նա չպիտի գիտենայ, որ իւր քոյրը պսակուած է Մերութանի հետ: Ի՞նչ հարկ կայ թագցնել նրանից:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Նրա համար պէտք է թագցնել, որ դա մի երեխայի չափ խելք չունի, ինչ որ դա գիտէ, մի քոպէից յետոյ ամբողջ ամբողջ կարող է դիտենալ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Բոլորովին սխալ է: Որմիզդուխտը, իրաւ է, անմեղ երեխայի սիրտ ունի, բայց մի լաւ կնոջ խելք:

ՈՐՄԻՋԳՈՒԽՏ.— Մի՛ վշտացրու մօրդ, Սամուէլ, (Տաճատուհիին) Դու ուրախ չե՞ս, որ իմ քոյրը ամուսնացել է քո եղբոր հետ:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ինչպէ՞ս ուրախ չլինել: Իմ ուրախութիւնը սահման չունի:

ՈՐՄԻՋԳՈՒԽՏ.— Ուրեմն Սամուէլից պէտք է շնորհակալ լինել, որ խորհուրդ է տալիս պատրաստութիւններ տեսնել: Ի՞նչ ուրախութիւն կը լինի այն օրը, երբ նրանք այստեղ կը հասնեն:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Մի այլ ուրախալի նորութիւն եւս, Որմիզդուխտ, քո քոյրը չուտով Հայոց թագուհի կը դառնայ...:

ՈՐՄԻՋԳՈՒԽՏ.— Ա՛խ, ի՞նչ ես ասում, ճշմարիտ է... ճշմարիտ է... դու հանաք ես անում, Սամուէլ: (Հրճուանքից կը փաթթուի Սամուէլի):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Հանաք չեմ անում... բոլորովին ճշմարիտ է... քո եղբայրը խոստացել է Մերութանին Հայոց թագաւորութիւնը...

ՈՐՄԻՋԳՈՒԽՏ.— Ա՛խ, որքան լաւ կը լինի: (Տաճատուհիին) Լաւ չի՞ լինի:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ի հարկէ լաւ կը լինի:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Շատ լաւ կը լինի, Որմիզդուխտ, բայց դու երեւի չգիտես, որ Հայոց թագաւորական զանին հասնելու համար՝ Մերութանը դեռ շատ գործեր պէտք է կատարէ...

ՈՐՄԻՋԳՈՒԽՏ.— Ի՞նչ գործեր:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ես բոլորը կը պատմեմ քեզ:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— (Գաղտնի) Լո՛ւէ՛, Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Նա պէտք է գիտենայ, եւ կատարուելիք գործերի յաջողութիւնը պահանջում է, որ նա գիտե-

նայ: Ինչո՞ւ ես ինձ արգելում: (Լուսամուտին կը մօտենալ) Ե՛կ այստեղ, Որմիզդուխտ... Հիմա կ'ասեմ քեզ, Որմիզդուխտ, թէ ինչ գործեր պէտք է կատարէ Մերութանը գահին հասնելու համար: Բայց այդ գործերի մէջ մենք պէտք է օգնենք նրան... մանաւանդ դու, Որմիզդուխտ... տեսնո՞ւմ ես, Որմիզդուխտ, ինչպէս գեղեցիկ լուսաւորում են այնտեղ արեգակի սրայծառ ճառագայթները, Արփին իւր աստուածային ջերմութեամբ կեանք է ներշնչում այդ հրաշալի դրախտին: (Որմիզդուխտ ըր թելը Սամուէլի պարանոցը կը փաթաթէ եւ սեղմ կը կանգնի անոր կողքին): Այդ ծառերի ստուերախիտ լուսեկան մէջ կանգնած են Մամիկոնեանների տաճարները: Իմ պապերը սպասեցին այնտեղ իրանց գանձերը, աշխարհի բոլոր թանկագին իրեղէններով զարդարելով այդ տաճարների սուրբ սեղանները: Այժմ մենք՝ Մամիկոնեաններս՝ կը կործանենք այդ տաճարները, սիրելի Որմիզդուխտ, ու նրանց տեղը Պարսկական ատրուշաններ կը հիմնենք: Թո՛ղ ծուխով ու մուխով լցուի այդ նուիրական դրախտը... Թող այդ գեղեցիկ ծառաստանը ալքուի՛, մոխիր դառնայ Որմիզդական կրակի մշտավառ բոցերի մէջ... Թող քրիստոնէական խուճկի ու կնդրուկի անուշահոտութեան փոխարէն՝ մոգերի մատուցած ողջակէզները ձեն-ձերային հոտը բուրէ այդ սրբազան տեղերում... Թո՛ղ լոճ գանգակի ու կոշնակի տաղակալի ձայնը... Թո՛ղ այդ հրաշալի բարձրութիւնների վրայ ամէն առաւօտ, արեւի ծագման ժամանակ, եւ ամէն երեկոյ, արեւմուտքի ժամանակ, հնչէ մոգերի թմբուկի ու շփուրի ձայնը... եւ թող բարեկարգ հայ շինականը, այդ ձայնը լսելով, դողդոջուն սրտով բարձրանայ իւր կտուրի վրայ եւ երկրպագութիւն տայ երանոյ ու մանոյ արեգակին... լըսո՞ւմ ես, սիրելի Որմիզդուխտ, ահա այդ է պահանջում քո եղբայրը, եւ այդ պէտք է կատարէ Մերութանը, Հայոց Թագաւոր դառնալու համար...

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Բաւական է, Սամուէլ: Դու ծաղրում ես: Լաւ մտածիր քո վարմունքը: — Որմիզդուխտ, հեռացի՛ր այդտեղից:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ա՛խ, ինչո՞ւ ես դու իմ ոգևորութիւնը ծաղրի տեղ գնում, սիրելի՛ մայր: Ես բոլորովին չեմ ծաղրում: Ես ասում եմ այն, ինչ որ դու ցանկանում ես: ... Ո՛ւր Որմիզդուխտ:

ՈՐՄԻԶԴՈՒԽՏ.— Ես ինձ վատ եմ զգում, գլուխս պտոյտում է... գնում եմ մի փոքր հանգստանալու...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Կա՛ց, Որմիզդուխտ: Դու մոռացար քո հովհարը, ահա՛:

ՈՐՄԻԶԴՈՒԽՏ.— (Ընդունելով հովհարը) Շնորհակալ եմ, սիրելի Սամուէլ: (Անուշ եւ սիրալիք նայում է մը նետելով կը մեկնի):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Դու վերադարձիր Որմիզդուխտին, մայր:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ես չեմ կարող համբերել իմ սենեակում այս տեսակ Պարսկական վաւաչոտութիւնների:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Բայց դու սիրում ես ամէն ինչ, որ Պարսկական է...

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Բայց մտածի՛ր, Սամուէլ, նա քո հօր կիներ է...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Եւ իմ յարգելի մայրն է... (սպառնալիքով) Եթէ դու դարձեալ այսպէս անփայլ կերպով կը խօսիս նրա վրայ, ես խիստ նրա նման դուրս կը գնամ եւ միւս անգամ էլ չեմ մտնի այս դահլիճը:

(վարագոյր)

ՏԵՍԱՐԱՆ II

(Ն ո յ ն)

(Նախ՝ երեկոյ, ապա՝ գիշեր)

ԱՐԲԱԿ.— (Նստած է):

ՅՈՒՍԻԿ.— (Ներս գալով) Գիտե՞ս, Արբակ, զըրբս
սուսբ ի՞նչ տեսայ:

ԱՐԲԱԿ.— Ի՞նչ տեսար, սատտնայ:

ՅՈՒՍԻԿ.— Տեսայ՝ մէկը մի քանի անգամ անցաւ
իմ մօտով: Ես կուզեի կէտի պատի տակէն, նա ինձ չտեսաւ.
Եւ պտոյտ տալով անցաւ: Նա պտտում էր մեր սենեակ-
ների շուրջը եւ անդադար նայում էր դէպի այս կողմ եւ
դէպի այն կողմ: Երբեմն մօտենում էր, կանգնում էր
յուսամուտի ներքեւ, ականջ էր դնում: Եւ որպէսզի չը
նկատեն նրան, նա հեռանում էր եւ նորից մօտենում: Երբ
մի անգամ եւս հեռացաւ, ես վազեցի դէպի խոհանոցը,
այնտեղից վեր առի մի բաւական խոշոր վալտի կոճղ,
բերեցի, դրեցի ուղիղ այն դժի վրայ, որտեղից նա մօ-
տենում էր յուսամուտին: Երբ կրկին անգամ եկաւ նա,
ոտը դիպաւ կոճղին եւ մի լաւ գլուխ կոնծի տուեց բակի
սալերի վրայ: Էլ չեմ իմանում, գլուխը կտորեց, թէ քի-
թը, բայց մի խոր «ա՛խ», «վա՛յ» դռնեց եւ կաղկալով
հեռացաւ:

ԱՐԲԱԿ.— Զիմացա՞ր ո՛վ էր:

ՅՈՒՍԻԿ.— Ինչպէ՞ս չիմացայ, ներքինի Բագոսն էր,
Տիկնոջ ներքինին. կը լրտեսէր:ԱՐԲԱԿ.— Այդ անպիտանը սպաննելու է... չան նման
սատկեցնելու է...

ՅՈՒՍԻԿ.— Նա իւր վարձը ստացաւ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Ներս մտնելով) Բարի՛ երեկոյ, սիրե-
լի՛ Արբակ: Հիմա առա Արբակ, մօրս մօտ եղե՞լ ես:

ԱՐԲԱԿ.— Եղել եմ. երկու անգամ:

ՅՈՒՍԻԿ.— Ո՛չ երեք անգամ:

ԱՐԲԱԿ.— (Խոժոռ նայուածք մը նետելով Յուսիկի
վրայ), Հա, մեղայ Աստուծոյ, երեք անգամ: Մէկ ան-
գամ առաւօտեան, մէկ անգամ կէսօրին...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Ծիծաղելով) Մէկ անգամ էլ երեկոյ-
եան:

ԱՐԲԱԿ.— Հա՛, մէկ անգամ էլ երեկոյեան:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Դէ՛, պատմիր, ի՞նչ պատրաստութիւն-
ներ է տեսել ճանապարհորդութեան համար: Ես վաղը ա-
ռաւօտ պէտք է գնամ, անպատճառ պէտք է գնամ:ԱՐԲԱԿ.— Մօրդ ցանկութիւնն էլ հէնց այդ է, որ
առաւօտեան գնաս: Բոլոր պատրաստութիւնները տես-
նուել են:ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ես կը ցանկայի, որքան կարելի է թե-
թեւ լինէր իմ ասպախումբը...ԱՐԲԱԿ.— Մայրդ ցանկացել է, որ քո հօր եւ քո ա-
նունին պատշաճ լինի քո ասպախումբը...ՍԱՄՈՒԷԼ.— Իսկ դու, սիրելի Արբակ, չե՞ս դալու
ինձ հետ:ԱՐԲԱԿ.— Արբակը քեզ ե՞րբ է միացնակ թողել, որ
այժմ թողնէ:ՍԱՄՈՒԷԼ.— Յուսիկ, ինչո՞ւ տրտում նայում ես:
Քո կերպարանքը ցոյց է տալիս որ դու եւս ցանկանում
ես իմ ասպախումբին բնկերանալ: Այո, քեզ էլ պիտի տա-
նեմ ինձ հետ. կը հրամայես, սիրելի Արբակ, որ իմ աս-
պախումբին բոլոր մարդիկը պատրաստ ըլլան վաղ առա-
ւօտ:

ԱՐԲԱԿ.— Ես արդէն պատուիրել եմ: (Կ'ելլէ ոտքի):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ո՞ւր Արբակ:

ԱՐԲԱԿ.— Դեռ եւս պակաս բաներ չառ կան, գնում
եմ կարգի դնելու...ՍԱՄՈՒԷԼ.— Շնորհակալ եմ, սիրելի Արբակ, ես ա-
ռաւօտեան վաղ, չառ վաղ պէտք է ճանապարհ ընկնեմ:

ԱՐԲԱԿ.— (Կը մեկնի):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Յուսիկ, ինչո՞ւ ես լուռ, ասելիք մը ունե՞ս:

ՅՈՒՍԻԿ.— Ինչպէ՞ս ասեմ... Տէր իմ...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այնպէս ասա, ինչպէս միշտ սովորու-
թիւն ունես ասելու: Ինչի՞ց ես ամաչում:

ՅՈՒՍԻԿ.— Այսօր ամբողջ օրը լաց էր լինում «նա»:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ո՞վ, Նուա՞րգը:

ՅՈՒՍԻԿ.— Այո՛, Տէ՛ր իմ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ինչո՞ւ էր լաց լինում:

ՅՈՒՍԻԿ.— Նա իմացել է որ ես գնալու եմ իմ տիրոջ
Հետ...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Եւ, տիրո՞ւմ է:

ՅՈՒՍԻԿ.— Ո՛չ, տէր իմ: Ես խօսք էի տուել...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ի՞նչ խօսք էիր տուել:

ՅՈՒՍԻԿ.— Որ այդ օրերում...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Կը պահուէք: Այդպէս չէ՞:

ՅՈՒՍԻԿ.— Այո՛, Տէր իմ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Հիմա ի՞նչ ես ուզում, կամենում ես
մնալ, պահուե՞լ:

ՅՈՒՍԻԿ.— Ո՛չ, Տէր իմ, ես նրան գետ նշան էլ չեմ
տուել:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Դու քո խոստումի կէսը այժմ կարող
ես կատարել, նշանը կը տաս, իսկ պահուելը կը մնայ
մեր վերադառնալուց յետոյ: Դեռ ես չգիտեմ, թէ երբ կը
վերադառնանք... բայց երբ էլ որ լինի, ես քեզ պահել
կը տամ Նուարգի Հետ: Նա լաւ աղջիկ է, նա այս օրե-
րում մի քանի լաւ ծառայութիւններ արեց ինձ, եւ այդ
պատճառով, իմ կողմից առանձին վարձատրութեան ար-
ժանի է: Երբ Արբակը կը գալ, կ'ասեմ նրան, որ իմ գան-
ձից տանէ նրա Համար ամենաթանկագին նշաններ:

ՅՈՒՍԻԿ.— (Ծնկաչոփ կ'ուզէ համբուրել Սամուէլի
սոսկերը...)

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Վեր կա՛ց, որքան Նուարգը լաւ աղջիկ
է, այնքան դու լաւ սպասաւոր ես:

ՅՈՒՍԻԿ.— (Դուրս կ'ելլէ):

ԱՐՏԱԽԱԶԳԻ.— (Վազելով, ներս մտնելով) Ա՛խ, ե-
թէ զիտենայիր, Սամուէլ, որքա՛ն ուրախ եմ... որքա՛ն
ուրախ եմ... Հեմ կարող պատմել...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այդ ի՞նչն է այդքան ուրախացրել քեզ:

ԱՐՏԱԽԱԶԳԻ.— Նստենք կը պատմեմ: Սաստիկ յոգ-
նել եմ, սաստի՛կ...: Այս առաւօտ միայն ինձ ստացին,
որ դու գնալու ես հօրդ զիմաւորելու: Մտածեցի, ինչո՞ւ
պէտք է Սամուէլը գնայ, իսկ ես չգնամ: Իսկոյն վաղ
սուրի Մուշեղի մօտ, ձեռքն համբուրեցի, ոտքն համբու-
րեցի, վերջապէս նրա հաճութիւնը առի: Յետոյ, վաղ
սուրի քո մօր մօտ, նրա էլ զլիւից սկսած մինչեւ ոտքերը
համբուրեցի: Նա էլ կամք տուեց: Մնում էր իմ մայրը:
Դրան համբուրներով համոզել փոքր ինչ դժուար էր: Զօռ
սուրի լեզուիս: Գիտես, ստացի, Մերութանը զայիս է,
Վահանը զայիս է, նրանց Հետ լինելու են Պարսից թա-
ղաւորի մեծամեծ զօրավանդները, պէտք է երեւնալ բա-
նակի մէջ, պէտք է ցոյց տալ իրան: Այնտեղ հաւաքուե-
լու են բոլոր նախարարների սրդիները: Ես որի՞ցն եմ
պահուս, թէ իմ նետ նետելով, եւ թէ իմ նիզակ շարժե-
լով: Նա բարեհաճեց որ ես ալ երեւամ ասպախումբի մէջ
եւ իմ քաջագործութիւններով զարմացնեմ Պարսիկներին:
Լաւ չե՞մ սարքում:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Վաս չէ, թէ եւ քիչ մը սուտ ես խօսել:

ԱՐՏԱԽԱԶԳԻ.— Ո՛չ, Աստուած է վկայ, սուտ չեմ ա-
սել, բայց մի փոքր պարծեցել եմ: Ինչ պէտք է անէի,
մարդ ուզում է դուրս գալ, աշխարհ տեսնէ, բայց դրանք
կոյր աղջկայ նման, Հէնց տանն են պահում: Ես խօս պրդ-
տիկ չեմ, մի տարի էլ անցնի բխերս դուրս կը գան...
այն ժամանակ կ'ասեն՝ «դու մարդ ես»: Բոլորի հաճու-
թիւնը ստացել եմ, սիրելի Սամուէլ, մնում ես դու, ա-

սա, յօժար ես, որ ես էլ դամ քեզի հետ: (Լուսին): Եթէ դու համաձայնուես, ես առանց քեզ էլ կը գնամ...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Լուսին: Մեկուսի) Դա ինձ հարկաւոր կը լինի: (Արտաւազդին) Մի՛ վշտացիր, սիրելի Արտաւազդ, դու իմ աստղաբանութիւնը դարձը կը լինես, ես առանց քեզ մի քայլ անգամ չեմ փոխի, գնա՛, պատրաստուի՛ր:

ԱՐՏԱԽԱԶԴ.— (Դուքս կը վազէ):

ՅՈՒՍԻԿ.— (Ներս կուգայ, կը կանգնի):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ի՞նչ կայ:

ՅՈՒՍԻԿ.— Մի շինական խնդրում է տեսնել իմ Տիրոջը:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Նրան ախպէս կը բերես ինձ մօտ, որ ոչ ոք չտեսնէ:

ՅՈՒՍԻԿ.— (Կ'երթայ շինականը ներս կը բերէ եւ կը մեկնի):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Դու որ եւ իցէ ժամանակ եղե՞լ ես Ռըշտունեաց կողմերում, Սուրէ՛ն:

ՍՈՒՐԷՆ.— Ռշտունեաց լեռներում մի քար չկայ որ Սուրէնը չճանաչեր, Տէր իմ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Իսկ Աղթամար կղզում եղե՞լ ես:

ՍՈՒՐԷՆ.— Մի քանի անգամ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Որքա՞ն ժամանակում կարող ես հասնել ախտեղ:

ՍՈՒՐԷՆ.— Այդ իմ Տիրոջ կամքիցն է կախուած, եթէ շուտ է հարկաւոր, ես գիշերը ցորեկ կը դարձնեմ, եւ երկու օրում կը հասնեմ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ծառ է հարկաւոր... այս նամակը որքան կարելի է շուտ, կը հասցնես Ռշտունեաց Գարեգին իշխանին:

ՍՈՒՐԷՆ.— Էլ ուրիշ հրաման չունի՞ իմ Տէրը:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ուրիշ, ոչինչ: Բարի ճանապարհ եմ ցանկանում:

ՍՈՒՐԷՆ.— (Խոնարհութեամբ մեկնում է):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Ճրագը կը մարէ, գահաւորակին վրայ կը պառկի քիչ մը եւ չկրնալով քնանալ ոտքի կը կանգնի եւ լուսամուտին կը մօտենայ): Նամակը չուտով կը հասնի իմ սիրելի Աշխէնին, տանելով իմ սիրոյ ջերմ զգացմունքները:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ.— (Դիմակաւորուած՝ գգուշութեամբ ներս կը մտնէ եւ կը քաղնուի սենեակի մէկ անկիւնը):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Սիրելի՛ Աշխէն, ես քոնն եմ յաւիտեան... ես քեզ եմ պատկանում իմ սրտի, իմ հոգու բոլոր դօրութեամբ... ծնողաց վայրենի խտտարտութիւնը, աշխարհի անգութ արգելքները չեն կարող խել քեզանից աչն, ինչ որ իմ սիրոյ բոլոր ջերմութեամբ նուիրեցի քեզ: Ոչինչ չէ կարող փոխարինել քեզ, ո՛չ փառք, ո՛չ մեծութիւն եւ ո՛չ արքաների թագը: Դու ամենայն ինչ ես ինձ համար, թանկագին Աշխէն: Քո մէջն եմ գտնում իմ սրտի խաղաղութիւնը, քո մէջն եմ գտնում իմ վշտերի մխիթարութիւնը, քո անունը յիշելիս, լսում է հոգսը, անհետանում է մոռյոյր, եւ իմ հոգու մէջ ծագում է ուրախութեան լուսապայծառ արեղակը: Երբ թախծալի յուսահատութիւնը պաշարում է ինձ, երբ կանխահաս արհաւիրքը թուլացնում է իմ ուժերը, — պաշտելի Աշխէն, Դու ես սպեւորում ինձ քո աստուածային ներշնչութեամբ, դո՛ւ ես կենդանացնում մեռած եռանդը եւ լքած հաւատը: Եւ այս բոլկում, երբ իմ հայրենիքը մեծ տաղնապի մէջ է, երբ ամէն սրբութիւն, ամէն հաստատութիւն կործանուելու վրայ է, երբ թշնամին իւր բոլոր անգթութեամբ կանգնած է մեր գլխին, — այդ օրհասական բոլկում քո սէրը, նազելի Աշխէն, որպէս մի պահապան հրեշտակ, վառում է իմ սիրտը անձնագոհութեան եւ վրէժխնդրութեան հրով, մզում է ինձ գէպի վտանգը... գէպի կոտորածը... գէպի արիւնը...: Կ'անցնի՞ փոթորիկը, կը լսէ՞ գէպի շառաչիւնը, կը դա՞յ երջանիկ օրը, եւ յաղթական գինուորը կը հանգչի իր սիրտը կուրծքի վրայ:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ. — (Կը մօտեցայ եւ ձեռքերը կը քոնէ) :

ՍԱՄՈՒԷԼ. — (Կը սարսռայ) :

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ. — Մի՛ չփոթուիր. ես բոլորը լսեցի ... բոլորը հասկցայ ... ես թէ եւ հայերէն չեմ իմանում, բայց սիրոյ լեզուն, սիրոյ ձայնը՝ ամէն ազգի հասկընալի է ...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Որմիզդուխտ, այդպէ՞ս ... գիշերով այդպէ՞ս, տարածամ ...

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ. — Այո, այդպէս տարածամ եկայ քեզ մօտ՝ մի շատ կարեւոր գործի համար, Սամուէլ, միայն համբերութիւն ունեցիր լսելու։ Կողպիր գոնեւրը, մեր խօսակցութիւնը պէտք է առանձինն լինի։ — Ներքի՛ր ինձ, Սամուէլ, ես խանդարեցի քո սրբազան հոգեղմայլութիւնը ... ես խիցի քեզանից այն թանկագին բոլէները, երբ դու քո սրտի հետ պէտք էր խօսէիր ...։ Սիրքի՛ր նրան, Սամուէլ, որին այնքան ջերմ սիրով նուիրել ես քո սիրտը։ Դու արժանի ես մի լաւ կենակցի։ Քեզանով բախտաւոր կը լինի կինը, դու կը բախտաւորեցնես ամէն կնոջ ... Լսի՛ր, Սամուէլ, այս տան մէջ դու էիր իմ միւլթարութիւնը։ Ամէնքը երկրպագում էին ինձ, բայց սրտով աւտում էին։ Բայց դու, միայն դո՛ւ ազնիւ Սամուէլ, քաղցրացնում էիր իմ կեանքի դառնութիւնը, եւ փարատում էիր զժրախտ օտարութեան տախտակները։ Եթէ դու չը լինէիր, ես վաղուց թողած կը լինէի այդ տունը եւ գնացած կը լինէի իմ հայրենիքը, Պարսկաստան։ Այժմ լսի՛ր, սիրելի Սամուէլ, թէ ինչու եկայ քեզ մօտ, այսպէս գիշերով, այսպէս տարածամ։ — Իմ կրօնը ուսուցել ի ինձ բարութիւնը բարութեամբ վճարել, առաքինութիւնը առաքինութեամբ։ Դու միշտ բարի ես եղել դէպի ինձ, սիրելի Սամուէլ։ Ես եկայ պարտքս վճարելու, քո կեանքը վտանգի մէջ է ... վտանգի մէջ է եւ այն էակի կեանքը, որին դու սիրում ես ...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Այդ ի՞նչ ես ասում ... ի՞նչ վտանգ ... նա վտանգի մէջ է ... ասա՛, Որմիզդուխտ ... ես հէնց այս րոպէս ու պատրաստ եմ ինձ կրակի եւ արեան մէջ նետել եւ ազատել նրան ...։ Ասա՛, ի՞նչ վտանգ ...

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ. — Հանգստացի՛ր, Սամուէլ, եւ նրատի՛ր քո տեղը։ Վտանգը դեռ եւս այնքան մօտ չէ, որի համար հարկաւոր լինէր շտապել։ Վտանգը հասնելու վերայ է։ Նստի՛ր, ես բոլորը կը պատմեմ քեզ։

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ի սէր Աստուծոյ, մի՛ տանջեր ինձ, ինչ որ ասելու ես, չո՛ւտ ասա։

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ. — Դու երէկ քո մօր ներկայութեամբ պատմեցիր ինձ իմ ամուսնի եւ Մերութանի վերադարձը Տիգրոնից, պատմեցիր եւ նրանց հետ Պարսից երկու դժբախտներու զալուստը։ Պատմեցիր եւ այն, թէ ինչ գործեր պէտք է կատարեն նրանք ձեր երկրում, բայց ամենազրկաւորը, կամ քեզ յայտնի չէր, կամ ծածկեցիր ինձանից։

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ես ոչինչ չծածկեցի քեզանից, Որմիզդուխտ, ինչ որ գիտէի, բոլորը պատմեցի։

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ. — Ուրեմն ամենազրկաւորը քեզ յայտնի չէ։ Լսի՛ր, Սամուէլ։ Նախ ի գուր էք սպասում դու կամ քո մայրը, որ նրանք Տարօնով կը մտնեն Հայաստան։ Սկիզբից այստեղ չեն գալու։ Նրանք կը մտնեն Հայաստան Վասպուրականի կողմերով, որը Մերութանի իշխանութեան երկիրն է։ Նրանց առաջին գործը կը լինի՝ կայանաւորել Հայոց բոլոր նախարարներին եւ չղթայական ուղարկել Տիգրոն։ Այնտեղից կը վարեն նրանց ձեր թագաւորի մօտ, որը այժմ մի բերդում աքսորւած է։ Յետոյ նրանց երկրորդ գործը կը լինի՝ կայանաւորել աքսորւած նախարարներ կանանցը, զաւակներին եւ պահել բերդում, խիստ հսկողութեան ներքոյ ...։ Պատուիրում է կայանաւորել նաեւ Հայոց թագուհւոյն եւ ուղարկել Պարսկաստան։ Հրամայուած է՝ չխնայել ո՛չ սեռի, ո՛չ

հասակի եւ ո՛չ աստիճանի: Ամէն մի ընդդիմացող կը դա-
տապարտուի մահուան պատժի:

ՍԱՄՈՒԷԼ — Որոնց հետ եւ այն հրեշտակին, որին
ես սիրում եմ... այդպէս չէ՞, Որմիզդուխտ:

ՈՐՄԻԶԴՈՒԽՏ — Շատ հասկանալի է...

ՍԱՄՈՒԷԼ — Ես այդ բոլորը սպասո՞ւմ էի: Բայց
դու ինձ այն ասա՛, Որմիզդուխտ, թէ ո՞րտեղից հաւաք-
ւեցան քեզ մօտ նախ տեղեկութիւնները:

ՈՐՄԻԶԴՈՒԽՏ — Իմ ներքինապետի թղթածրարնե-
րու մէջէն գտած նամակից, որ Տիգրոնից ղրկուած է նը-
րան: Նա մի ծպտեալ լրտես է եղել իմ դղեակում, ինձ
հետ Տիգրոնից ղրկուած, ներքինապետի պաշտօնով:

ՍԱՄՈՒԷԼ — Թշնամու գործակատարը մեր տանը
մէջ է եղել եւ մենք այդքան ժամանակ չե՞նք հասկացել,
եւ մենք դեռ եւս զանգատում ենք, որ մեր գործերը վատ
են գնում...

ՈՐՄԻԶԴՈՒԽՏ — Կը ներես իմ միամտութեանը,
Սամուէլ, եւ կը հաւատաս իմ անմեղութեանը:

ՍԱՄՈՒԷԼ — Դու, Որմիզդուխտ, այնքան բարե-
սիրտ ես, որ ես չէի համարձակուել մի ամենափոքր
կասկածանքով անգամ վիրաւորել քո հրեշտակային ան-
մեղութիւնը: Բայց դու մտածո՞ւմ ես, թէ որքա՛ն վատ
է ուրիշի տան գործերը լրտեսել:

ՈՐՄԻԶԴՈՒԽՏ — Այդ ես գիտեմ, եւ դառն հետե-
ւանքներ տեսնում եմ: Ինձ համար շատ սոսկալի է երբ
մարդկանց արիւն է թափում, երբ հայր եւ մայր մաշ-
ւում են բանտերի մէջ, իսկ զաւակները, որը եւ անտէր
մնում են դահիճների ձեռքում: Ես չեմ կարող տանել այդ-
պիսի անպթութիւններ:

ՍԱՄՈՒԷԼ — Բայց այդ քո եղբոր ցանկութիւնն է:

ՈՐՄԻԶԴՈՒԽՏ — Մի՛ նախատիր ինձ, Սամուէլ, եղ-
բորս պատճառով: Պարսից թագաւորները սիրտ չունեն:
Մարդկանց զիակաների վրայ են հաստատում նրանք իրանց

զահի պատուանդանը: — Մի՛ տրամիր, Սամուէլ, իմ
խիղճը հանգստացնելու համար՝ ես հէնց այս առաւօտ
պատրաստել կը հրամայեմ իմ ճանապարհորդութեան
կարաւանը, կը գնամ Տիգրոն, կ'ընկնեմ իմ եղբոր զահի
առջեւ եւ իմ արտասուքով կ'ամոքեմ նրա բարկութիւնը:
Եւ եթէ նա անդգայ կը լինի դէպի քրոջ արտասուքը, նոյն
զահի պատուանդանը արատաւորուած կը լինի իւր հա-
րադատի արիւնով...

ՍԱՄՈՒԷԼ — Ես հաւատում եմ քո անձնագոհութեա-
նը, Որմիզդուխտ, դու աւելի քան այդ բարեգութ ես:
Բայց այժմ արդէն ուշ է... գործերը այնքան բարդուած
են, հանգամանքները այնքան անդառնալի ձեւ են ստա-
ցել, որ քո բարեխօսութիւնը հազիւ թէ կարող է խա-
փանել կատարուող չարիքը...

ՈՐՄԻԶԴՈՒԽՏ — Բայց քո կեանքը վտանդի մէջ է:
Ես չեմ տարակուսում, Սամուէլ, որ ներքինապետը, այդ
ցած լրտեսը, քո անունն եւս «անբարեմիտներին» ցուցակի
մէջ անցկացրած չը լինի:

ՍԱՄՈՒԷԼ — Ես նոյնպէս չեմ տարակուսում: Դու
մոռանում ես, Որմիզդուխտ, որ իմ հայրը եւ իմ քեռին
առաջնորդում են Պարսից զօրքերը, նրանք զոնէ ինձ կը
խնայեն...

ՈՐՄԻԶԴՈՒԽՏ — Հրամայուած է ոչ ոքի չխնայել,
ո՛չ բարեկամի, ո՛չ ազգականի: Արդ, թախանձում եմ,
խնդրում եմ քեզանից, սիրելի Սամուէլ, որ անձդ ազա-
տելու համար, թողնես ամբողջ եւ առժամայէն հեռա-
նաս դէպի մի կողմ, մինչեւ փոթորիկը անցնել:

ՍԱՄՈՒԷԼ — Այդ ես քեզ չեմ ներում, Որմիզդուխտ:
Դու կամենում ես ինձ վատութիւն սովորացնել, եւ մի
երկշոտ զինուորի նման, կոռուի միջոցին՝ վախճել պատե-
րազմի զաւաից:

ՈՐՄԻԶԴՈՒԽՏ — Մտածի՛ր, Սամուէլ, որ վտանգի
մէջ է եւ այն էակի կեանքը, որին դու սիրում ես...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Հէնց նրա համար ես չը պիտի հեռանամ կռուի դաշտից:

ՈՐՄԻՋԳՌԻԽՍ.— Ես չառ ուշացայ, պէտք է գնամ: Սպասաւորները ինձ դուրսը սպասում են: Ես այժմ փութը ինչ հանդիստ եմ, թէ եւ ոչինչ բանի մը չկարողացայ համողել քեզ, բայց գոնէ դու աշուհեան ելը գիտենաս քո անելիքը...: Ահա՛ այն նամակը, որ ես գտել եմ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ծնորհակալ եմ, Որմիզգուխա, քո անսահման բարութեան եւ քո անկեղծ կարեկցութեան համար: Դու չափազանց սպասաւորեցիր ինձ:

ՈՐՄԻՋԳՌԻԽՍ.— Գիշեր՛ը բարի:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Գիշեր՛ը բարի, Որմիզգուխա, գիշեր՛ը բարի:

(ՎԱՐԱԳՈՅՐ)

ՏԵՍԱՐԱՆ III

Աշտիւատի վանքը (Գիշեր)

ՄԵՍՐՈՊ.— Վառնգը աւելի մեծ է, քան թէ երբեք եղել է: Մենք ճաշակում ենք մեր հին սխալների դառն պտուղները:

ՍԱՀԱԿ.— Ի՞նչ սխալներ:

ՄԵՍՐՈՊ.— Այն մեծ սխալները, որ գործեցին քո պապերը, Սահակ:

ՍԱՀԱԿ.— Դու այդ իմ պապերի սխալն ես համարում, Մեսրոպ, որ նրանք բարբարոս Հայաստանը հեթանոսական տգմից հանեցին, եւ քրիստոնէական լոյսի մէջ դրեցին:

ՄԵՍՐՈՊ.— Ես այդ քո պապերի սխալը չեմ համարում: Բայց ասա՛ ինձ, Սահակ, ի՞նչ էր այդ լոյսը առաջ, եւ ի՞նչ է նա այժմ: Արդեօք նա դուրս եկա՞ւ վանքերի շրջապարիսպներից, արդեօք նա մտա՞ւ շինականի մոտյլ խրճիթը, եւ չէր էլ կարող մտնել, ի՞նչ միջոցով կարող էր մտնել: Այն օրից որ այդ լոյսը բերեցին Հայաստան, անցել է համարեա մի դար, բայց մինչեւ այսօր մեր եկեղեցիներում Սուրբ Գրքերը կարդում են յունաց եւ ասորւոց լեզուներով: Մինչեւ այսօր աղօթում են օտար լեզուներով: Ո՞ր գիւղացին, ո՞ր քաղաքացին, ո՞ր Հայր հասկանում է այդ լեզուները, եւ այդ զրութեան մէջ ի՞նչ լոյս, ի՞նչ բարոյական կամ հոգեւոր ուղղութիւն կարող էր տալ եկեղեցին ժողովուրդին, երբ նա տեսնում է միայն ծէսեր, եւ լսում է իրան անհասկանալի ձայներ:

ՍԱՀԱԿ.— Դու կարծում ես, որ ժողովուրդը, սակա՞ւ օգտուեցաւ դրանից, Մեսրոպ:

ՄԵՍՐՈՊ.— Օգտուեցանք մենք, եւ ո՛չ թէ ժողովուրդը: Դու, ես եւ այդ սիրելի երիտասարդը, որ լուռ նստած է այնտեղ, մենք ամենքս յունական կամ ասորական կրթութեան արդիւնք ենք, այո՛, փճացնող եւ ամէն ազգային զգացմունք սպաննող Բիւզանդական արդիւնք: Բայց ի՞նչ է խեղճ ժողովուրդը: Նա հինը կորցրեց եւ նորի մէջ ոչինչ չգտաւ:

ՍԱՀԱԿ.— Շատ բան գտաւ, Մեսրոպ:

ՄԵՍՐՈՊ.— Ոչինչ չգտաւ, Սահակ: Ժողովուրդը գեռ նոյն բարբարոսն է մնացել:

ՍԱՀԱԿ.— Երեսուն տարւայ մէջ չէր կարելի խելի ժողովրդից այն, ինչ որ կազմուել էր նրա մէջ շատ դարերի ընթացքում, Մեսրոպ:

ՄԵՍՐՈՊ.— Այդ ես գիտեմ, Սահակ: Բայց դա դարձեալ չէ հերքում այն միտքը, որ մեր ժողովուրդի կրթութեան գործը բոլորովին վնասակար հիմքերի վրայ դրուեցաւ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ի՞նչ օգուտ այդ հակաճառութիւնից, Մեսրոպ, ինչ որ եղել է, ինչ որ կատարուել է, մենք այդ բոլորը պէտք է անցած համարենք եւ մտածենք գործերի աշխատանքի դրութեան վրայ, թէ ի՞նչ միջոցով կարող ենք հետաքննել վերահաս վտանգը:

ՄԵՍՐՈՊ.— Դու շտապում ես, սիրելի Սամուէլ: Չէ՞ որ գործերի աշխատանքի հիւանդոտ դրութիւնը բոլորում է մեր հին մեղքերից: Առանց քննելու այդ մեղքերը, մենք չենք կարող դարձան տանել ներկայ շարիքներին, որ մեր հայրենիքին մահ են սպառնում: Ես, համոզուած եմ, որ քո հայրը յիմար մարդ չէ: Ես համոզուած եմ, որ քո քեռին Մերութան Արծրունին նոյնպէս չէ կարելի իննթերի կարգը դնել: Իսկ ես աւելի համոզուած եմ որ այդ երկու զաւաճաններին փայտաշու Պարսից Շապուհ Արքան կրօնաւոր մարդ չէ: Դու կարող ես հաւատադրած լի-

նել, սիրելի Սամուէլ, որ Շապուհը իր ձեռնարկութեան մէջ՝ ոչ իւր հոգու փրկութիւնն է որոնում, եւ ոչ կարենում է հաճոյանալ իւր աստուածներին: Այլ կամենում է ընդմիջող վճռել մի քաղաքական ծանր խնդիր, որ նրան շատ անհանգստացնում է...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Եթէ դո՛ւ, Մեսրոպ, քո երկար լեզուին չափը քո կարճ հասակին հաւատարեցնէիր, աւելի քաղաքավորի կը լինէիր:

ՄԵՍՐՈՊ.— Ինչո՞ւ ես վիրաւորում, գեղեցիկ Սամուէլ, քո հօրեղբայրն էլ կարճահասակ մարդ էր, բայց աւելի մեծ մարդ էր, քան թէ քո հակայաւարտ հայրը:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Հօր մեղքը կը քաւէ որդին...

ՄԵՍՐՈՊ.— Այն ժամանակ ես աւելի կը սիրեմ նրան:

ՍԱՀԱԿ.— Թողեցէ՛ք այդ: Կատակի եւ երգիծանքի ժամանակ չէ:

ՄԵՍՐՈՊ.— Այո՛, ես Շապուհի վարմունքը թէ եւ անաղիւ, բայց իւր պետութեան շահերի տեսակէտից՝ շատ խելացի եմ համարում: Պարսից այդ երկարակեաց թագաւորը Հայոց չորս թագաւորներ է փորձել, — Տըր-գատին, Խոսրովին, Տիրանին, Արշակին, եւ նրա մօտ եօթանասուն տարւայ փորձը բաւական էր նրան համոզելու համար որ Հայերի Կ. Պոլսի կայսրերի հետ ունեցած մրտնդութեան զլիապէս կապը՝ նախ քրիստոնէական կրօնին է, եւ ապա՝ Բիւզանդական կրթութիւն: Այժմ նա՛ աշխատում է այդ կապը խզել, ոչնչացնելով թէ կրօնը եւ թէ յունաց լեզուն ու դպրութիւնը եւ Հայաստանը իւր պետութեան հետ ի մի ձուլելու համար, նա ցանկանում է տարածել իւր կրօնը, իւր լեզուն եւ իւր դպրութիւնը:

ՍԱՀԱԿ.— Այդ բոլորը մենք գիտենք, Մեսրոպ:

ՄԵՍՐՈՊ.— Բայց պէտք է եւ այն գիտենալ, որ այդ դժբախտութեանց եւ ոչ մէկը մեզ հետ չէր պատահի, ե-

թէ մենք այնքան օտարամոլ չլինէինք, եւ եթէ մենք հետեւած չլինէինք ոչ յոյնին եւ ոչ պարսկին: Հետեւելով մէկին՝ մենք միմիւր փակուած աչքերը բաց արինք: Նա էլ սկսեց իրանը պահանջել: Պարսիկը կը համբերէր մեզ, եթէ մենք մեր մայրենի լեզուով կառավարէինք մեր զպրոցները, բայց նա Բիւզանդականին համբերել չէ կարող, զափնասկար է նրա քաղաքական շահերի: Մենք արհամարհեցինք ինչ որ հին էր, ինչ որ հեթանոսական էր, մեր երգիչներին, մեր վիպասանների գեղեցիկ վաստակները կրակի դոհ դարձրեցինք: Մենք թողեցինք մեր նախնականը, մեր ազգայինը, եւ սկսեցինք օտարինը սիրել: Եւ մեր քրիստոնէական մոլեռանդութիւնը այն աստիճան հասցրինք, որ իրեւ մի պիղծ բան սկսեցինք մերժել մեր հին դրութիւնը, մեր մեհենական սրբազան տառերը եւ ընդունեցինք յունաց եւ ասորոց տառերը: Այդ բոլորից յետոյ շատ հասկնալի է, որ մեր մէջ չէր կարող զարգանալ ոչ ազգային կեանք եւ ոչ բուն ազգային գրականութիւն:

ՍՍՀԱԿ. — Գովում եմ քս զգօնութիւնը, գովում եմ եւ քո լրջմտութիւնը, Մեսրոպ: Բայց չեմ կարող ներել չս ամբաստանութիւններին: Չափազանց եռանդը թոյլ տուեց քեզ անպատշաճութիւնների մէջ ընկղմուել: Դու մեղադրում ես իմ հայրերին, որ նրանք անխնայ խորտակեցին, ոչնչացրին հինը, աստղականը՝ նորը նրա տեղ հաստատելու համար: Այդ իրաւ: Բայց ամէն վերանորոգութեան սկիզբը այդպէս է լինում: Դու մեղադրում ես եւ իմ նախահօր, Լուսաւորիչին, որ նա Հայաստանը լրջրեց յոյն եւ ասորի վարդապետներով: Ուրիշ կերպ լինել չէր կարող: Նրան պէտք էին պատրաստի մարդիկ: Մի վարպետ երբ ցանկացած շէնքը կառուցանելու համար՝ իւր տեղում մշակներ գտնելու յոյս չունի, նա մշակները իւր հետ է տանում: Բայց իմ նախահօր նորատակը այն չէ եղել, որ օտարների ձեռքը տար Հայի հոգեւոր եւ մը-

տաւոր կրթութիւնը: Այդ օտարները ժամանակաւոր վարձկաններ էին, որ պէտք է պահուէին այնքան ժամանակ, մինչեւ մեր աշխարհում բնիկներից նոր ուժեր պատրաստուէին: Եւ այդ մտքով նա հիմնեց այն բազմաթիւ դպրոցները, որոնց մէջ մինչեւ անգամ քուրմերի որդիները պէտք է քրիստոնէական կրթութիւն ստանային: Բայց եթէ այդ դպրոցները ցանկացած արդիւնքը չտուեցին, եւ այդ օտար մարդիկը մեր աշխարհում երկար մընացին, զա պէտք է վերաբերել այն դժբախտ հանգամանքներին, որոնց դոհ գնացին իմ հայրերը, եւ որոնք ժամանակ չտուեցին նրանց լիապէս ի կատար ածելու Հայոց լուսաւորութեան գործը: Եթէ մի օր նախախնամողի կամքը՝ իմ նախահօրը նման կը կոչէ ինձ Հայաստանի Հայրապետական աթոռի վրայ, իմ առաջին հոգսը կը լինի Հայոց եկեղեցիի ընթերցումները մայրենի լեզուի վերածել եւ Հայ ժողովուրդի կրթութեան գործը ազգային հիմունքների վրայ դնել:

ՄԵՍՐՈՊ. — Իսկ իմ գործը կը լինի վերաստեղծել Հայոց մոռցուած տառերը եւ ազատել մեր հասարակութիւնը, մեզ համար խորթ յոյն, ասորի եւ պարսիկ դրապութիւնից:

ՄՈՒՇԵՂ. — (Ներս կը մտնէ):

ՍՍՀԱԿ. — Գիշերը արդէն յառաջացել է: Մենք արշալոյսը չծագած, պէտք է մեր գործերը աւարտենք: Օ՛ն, սկսենք գործի:

ՄԵՍՐՈՊ. — (Դարակի թուղբերը քննելէ եւ պրպտելէ վերջ) Բոլորովին ապարդիւն է քրքրել այս թուղթերը եւ նրանցից որ եւ է եզրակացութեան հասնել: Մեր այժմեան դրութեան մէջ՝ հաշիւը ոչ միայն կը սխալեցնէ, այլեւ կը մոլորեցնէ մեզ: Մեր գործերը հէնց սկզբից անհաշիւ են տարուել, այնպէս էլ պէտք է շարունակել: Այսինքն, կամենում եմ ասել, որ ժամանակը այնքան նեղ է

և ևս պահանջները այնքան ստիպողական, որ մենք միջոց չունենք հինը ուղղելու և նոր կարգադրութիւններ անելու: Մեզ պէտք է այժմ անել մի վճռական քայլ, թէ ևս այդ քայլը մինչև անգամ հակառակ լինէր խոհուն և խելացի ձեռնարկութեան:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Բոլորովին ճիշտ է:

ՄՈՒՇԵՂ. — Այսու ամենայնիւ, մենք պէտք է չափենք մեր ուժերը:

ՄԵՍՐՈՊ. — Մենք չափել կամ կշռել չենք կարող այն, ինչ որ դեռ ևս գոյութիւն չունի: Մեր ուժերի չափը կախուած կը լինի այն հանգամանքներից, թէ որքան յաջողութեամբ յառաջ կը տանենք գործը:

ՄՈՒՇԵՂ. — Յաջողութիւնը կամ անյաջողութիւնը հէնց այժմանից ևս կարելի է նախագուշակել:

ՄԵՍՐՈՊ. — Միայն հաւանականութեան վրայ հիմնուելով: Մենք, կրկնում եմ, անձնավստահութիւնը պէտք է բնորենք մեզ ատաճնորդ, իսկ յաջողութիւնը թողնենք բախտի կամքին:

ՍԱՀԱԿ. — Այդ «մենք»ը մի քանի անգամ կրկնուեցաւ: Բայց նախ քան ու եւ է քայլ առնելը, ևս կարծում եմ, պէտք է որոշել, թէ ո՞վ ենք մենք:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — (Ընդհանուր լռութիւնից յետոյ) Թոյլ տուեցէք ինծի խօսել:

ՍԱՀԱԿ. — Խօսի՛ր:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ո՞վ ենք «մենք», — այդ հարցը, իրաւ մի շատ դժուարին հարց է, և նրա վճռելը պէտք է լինի գործի սկիզբը: Ո՞վ ենք «մենք»: — Մենք ամէն ինչ ենք: Իմ պատասխանը գուցէ չափազանց յանդուգն թուի ձեզ, բայց ևս աշխատում եմ պարզել իմ միտքը: Մեր աշխարհի կառավարութեան մէջ երեք բարձրագոյն անձինք ատաճնակարգ դեր էին խաղում. — Թագաւորը, քահանայապետը և սպարապետը: Այդ երեք գլխաւորները չկան

այժմ: Թագաւորն ու սպարապետը աքսորուած են Անուշ բերդը, իսկ քահանայապետը՝ Միջերկրականի Պատմոս կղզին: Մեր աշխարհը մնացել է զուրկ այդ երեք մեծ կառավարիչներից, որ վտանգի ժամանակ կարող էին թըշնամուն դէմ դնել: Իսկ թշնամին մեր դրանը կանգնած է, ներս մտնելու վրայ է: Ո՞վ պէտք է ընդգլխմանայ նրան: Ո՞վ պէտք է պաշտպանէ հայրենիքը կրակից և արեւնից: Ո՞վ պէտք է մարքէ պարսկական պղծութիւնը, որ սպառնում է արատաւորել մեր բոլոր սրբութիւնը: Արքայական դահլիճ վտանգի մէջ է, և կեղեցիկ վտանգին մէջ է, մեր լեզուն, մեր դպրութիւնը, մեր աւանդութիւնները, մեր ազգային բոլոր ժառանգութիւնները վտանգի մէջ են: Ո՞վ պէտք է պաշտպանէ: Կրկնում եմ, թագաւորը չկայ, քահանայապետը չկայ, սպարապետը չկայ: — Բայց կան նրանց ներկայացուցիչները, որոնցից երկուսը հէնց այստեղ լսում են ինձ: Դու, Սահակ, քահանայապետի որդին ես, և կարող ես փոխարինել քո հօրը: Իսկ դու, Մուշեղ, սպարապետի որդին ես, և կարող ես փոխարինել քո հօրը: Մնում է թագաւորի ներկայացուցիչը: Թագաւորանդը այստեղ չէ, նա պահուած է Բիւզանդիայում: Բայց Հայոց տիկինը — թագուհին — մեր ձեռքումն է: Նրա անունով կարող ենք ամէն տեսակ հրամաններ տալ: Կազմենք մի ժամանակաւոր կառավարութիւն, անցնենք գործերի գլուխը և սկսենք դէմ դնել թշնամուն: Ես հաւատացած եմ, որ ժողովուրդը կը դառնա մեր ետեւից: Այժմ կարծեմ, բաւական պարզ է, թէ ո՞վ ենք «մենք»:

ՄԵՍՐՈՊ. — Մենք ազատ ժողովուրդը չունենք, մենք ունենք նախարարներ միայն, որոնց հետ կապուած են ժողովուրդի զանազան մասերը:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Բոլորովին ճիշտ է. բայց իմ ձեզ ներկայացրած նամակից երեւում է, որ խստիւ պատուիրւած է՝ կալանաւորել բոլոր նախարարներին և վարել

նրանց Տիրոն, իսկ նրանց կանանցը, զաւակներին, որ-
պէս դրաւական, պահել առանձին բերդերում, սաստիկ
հսկողութեան ներքոյ: Այդ խստութիւններից մենք կա-
րող ենք օգուտ քաղել: Որովհետեւ այդ կը ստիպէ նա-
խարարներին, եթէ ոչ հայրենիքի պաշտպանութեան հա-
մար զոնէ իրանց անձանց եւ ընտանիքների պաշտպանու-
թեան համար, միանալ մեզ հետ եւ դէմ դնել թշնամուն:

ՄԵՍՐՈՊ.— Շատ հաւանական է: Բայց մեր նախա-
րարներից ոմանք այնքան երկչուտ են, բաւական է, որ
լսեն Շապուհի պատուէրը իրանց մասին, նրանք իսկոյն
կ'առնեն իրանց ընտանիքները, կը փախչին դէպի յու-
նաց կողմը, ապահովութիւն գտնելու համար:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այդ կարող է պատահել: Թշնամին վը-
ճիւ է գրել՝ չխնայել ոչ ոքի, ով որ կ'ընդդիմանայ: Իսկ
մենք պէտք է վճիւ դնենք՝ չխնայել ոչ ոքի, ով որ խոյս
կը տայ: Եթէ մեր նախարարներից ոմանք այնքան վատ
կը լինեն, որ ընդհանուր վտանգի ժամանակ, միայն ի-
րենց անձը եւ ընտանիքը պաշտպանելու համար, կը փախ-
չեն դէպի օտար երկիր, — այդ պարագայում մենք առա-
ջինը կը լինենք, որ նրանց կը մորթենք իրանց ամբողջ-
ների սեմի վրայ:

ՍԱՀԱԿ.— Ժամանակաւոր բարձրագոյն կառավա-
րութիւնը, որ առաջարկեց Սամուէլը, եւ որի հետ մենք
ամենքս համաձայն ենք, պէտք է հէնց այս րոպէից կադ-
մուած համարել: Թող Տրդատի եւ մեր Լուսաւորիչ հօր
Աստուածը զօրացնէ մեր ձեռնարկութիւնը: Կրօնի, աղ-
ղի, հայրենիքի փրկութիւնը, եւ նրանց պաշտպանու-
թեան համար ամէն զոհարերութիւն յանձն առնելը՝ կը
լինի մեր կոխներին նշանաբանը: Ես մեծ յոյսեր ունեմ,
որ եթէ չյաղթենք, զոնէ պատուով կը մեկնենք: (Լռու-
թիւն): Ես առաջադրեմ պէտք է մեկնեմ այստեղից, ինձ
հետ պէտք է տանեմ եւ Մեսրոպին: Գիշերը դեռ բոլոր-

վին չէ անցել, դեռ բաւական ժամանակ ունենք: Թող
Մեսրոպը սկսէ գրել հարկաւոր հրամանները, որ պէտք
է յղել նշանաւոր նախարարներին, Այդ հրովարտականի
վրայ կը գրուեն՝ նախ թագուհւոյն կնիքը, եւ ապա մեր
խրաքանչիւրի կնիքները: Իսկ թէ ո'րտեղ պէտք է կենտ-
րոնանան մեր զլիսաւոր ուժերը — այդ քո մտածելու
խնդիրն է, Մուշեղ, դու աւելի հմուտ ես պատերազմի
գործերում:

ՄՈՒՇԵԼ.— Արտադիրս ամբողջում:

ՍԱՀԱԿ.— Ես էլ նոյն կարծիքի եմ: Արարաւոր, որ
մեր աշխարհի սիրտն է, պէտք է պաշտպանուի: Կորցը-
նելով սիրտը, կը կորցնենք եւ կեանքը...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Վազէի պատկերին տակ քաշ ընկած
սուրբ առնելով եւ տալով Սահակի) Այդ սուրը այն քաջի
սուրն է, որի արթուն հոգին ուշադրութեամբ նայում է
մեզ վրայ: Քեզ է վայելում, Սահակ, որպէս Հայոց Հայ-
րապետական տան սրբազան ժառանգին, վեր առնել այդ
սուրը եւ յանձնել իմ հօրեղորօրդ Մուշեղին, հրատա-
րակելով նրան Հայոց սպարապետ:

ՍԱՀԱԿ.— Ես ինձ բախտաւոր եմ համարում, որ այդ
հանդիսաւոր րոպէում, երբ մեր հայրենիքի բախտն է
վճուում, ինձ է վիճակուում այդ սուրը յանձնել քեզ,
Մուշեղ: Դա քո նախահարց փառքն է, իսկ նրանց արժա-
նաւոր ժառանգների պարճանքը: Այդ սուրը միշտ անա-
բատ է եղել, եւ երբեք վատութիւնը, երկչուութիւնը բիծ
չէ դրած նրա վրայ: Դրա մէջն է Մամիկոնեաններու մե-
ծութիւնը: Միշտ անաչառ է եղել այդ սուրը, թէ դէպի օ-
տարները եւ թէ դէպի իւր հարազատները: Արդարութիւ-
նը, իրաւունքը, նեղեալի եւ տառապեալի պաշտպանու-
թիւնը եղել է այդ սուրի բարձր, քաջազնական զապափա-
րը: Տառապեալ հայրենիքի տխուր հառաչանքները կոչում
են քեզ, Մուշեղ, ընդունիր այս գէնքը: Եւ դու այնքան

քաջ ես, եւ անձնուէր որ կ'արդարացնես մեր բոլորի սըրտագին յոյսերը:

ՄՈՒՇԵՂ. — Ես իմ տոհմի մէջ ամենազգախոն եմ համարում ինձ, ընդունելով այդ սուրբ: Իմ նախնիքները աւելի բախտաւոր գտնուեցան, նրանք այդ սրով պատերազմեցին օտարներին հետ, իսկ ես պէտք է պատերազմեմ իմ հարազատի հետ... Թշնամու զօրքերին առաջնորդում է իմ հօրեղբայրը... Թող օրհնեալ լինի նախախնամողի կամքը, թո՛ղ նա գորութիւն տայ իմ բազուկներին, այդ սրով մաքրել այն արատը, որ իմ հարազատը պէտք է զնէ մեր տոհմի վրայ:

ՎԱՐԱԳՈՅՐ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

Նկուղ մը Անուշ բերդին մէջ

ԲԱՆՏԱՊԵՏ. — (Ծաղրաւոյնով) Ողջո՛յն Հայոց Արքային: Յուսով եմ որ իմ Տէր Թագաւորը խաղաղ քունով եւ անուշ երազներով վարած լինի զիջերային խաւարը: Եւ թող փարատին նրանից բարի ոգիները Ահրիմանի խօլահան անուրջները...: Ինչո՞ւ չես խօսում, Տէ՛ր Արքայ: Հայերը եթէ ձեռքի քաջութեան մէջ խիստ ժլատ են, դու նէ լեզուի քաջութեան մէջ բաւական առատ են: — Երեւի, իմ Տէր Թագաւորը զգո՞ւ է իւր նուաստ ծառայից. ես կ'աշխատեմ աւելի հաճելի լինել իմ Տէր Թագաւորին: Ահա այս բոպէիս փոխել կը տամ քո փառաւոր անկողինը եւ անուշահոտ փափուկութեամբ յօրինել կը տամ քո արքայական մահիճը, այնպէս որ դու կը մոռանաս Հայաստանի զեղեցիկ մեղաքան ու ասը: (Ծաղրաւոյնով) Անուշահամ խորախնկերով կը ճոխացնեմ այսօր իմ Տէր Թագաւորի սեղանը: Թող նա չմտածէ թէ Պարսիկները անհիւրասէր են, թող նա մոռանայ այն բոլորը, ինչ որ կորցրել է իւր արքունիքում: (Տամկացած յարդի տեղ չոր յարդ փռելով եւ քաղաւորին քով կտոր մը գարեհաց եւ պզտիկ անօթի մը մէջ ջուր դնելով) Բարի ախորժակ եմ ցանկանում, ողջ լեւուք, Տէր Արքայ: (Դուրս կ'ելլէ):

ԱՐՇԱԿ ԹԱԳ. — (Շղթայուած) Էի՛րբ... խո՞ւմ ես, Մամիկոնեան Տէր, (խօսքը իր առջեւ դրուած վառակ սպարապետի դիակի ուղղելով), Ի՞նչպէս ամէն բոպէ խօստում են քո Թագաւորին, Ի՞նչպէս ամէն վայրկեան դառնացնում են նրա սիրտը: Պարսիկը, ամէն վեհանձնութիւնից դուրկ Պարսիկը, սովոր է իւր տան մէջ վերաւորել իւր հիւրին: Ինչո՞վ է մեղաւոր այդ ոգորմէլի զնուներ, որ ամէն անգամ այստեղ մտնելիս՝ լրբենի բերա-

նով լուստանքներ է կարողում: Նրան հրամայել են, նրան պատուիրել են: Յա՛ճ եւ անա՛րդ Շապուհ, մինչեւ այդ աստիճան վատութիւն: Ես չընկայ քո ձեռքը պատերազմի դաշտում, դու իմ քաղաքները պաշարելով գերի չվարեցիր ինձ: Դու ինձ հրաւիրեցիր քո մօտ իրբեւ հիւր, եւ քո ասպնջականութիւնը խարէութեամբ պսակեցիր: Դաւաճա՛ն... միթէ գրա՞մ մէջն է թագաւորի եւ արքայից արքայի մեծութիւնը: Թո՛ղ յաւիտենական անէծքով ծածկըւին իմ նախարարները... Թող ամօթը եւ մշտական ապաշաւանքը լինին նրանց բաժինը... որ ինձ այս դրութեան մէջ գրեցին... Եթէ նրանց անմիաբանութիւնը չլինէր, ես երբեք չէի ընկնի քո ծուղակի մէջ, նենդաւոր Շապուհ...:

Ծա՛ղր... խիստ կծո՛ւ կատակ... իմ աչքի առջեւ դրել են Հայաստանի դօրութիւնը... նրա դինուորական ներկայացուցիչին... իմ աչքի առջեւ դրել են այն հերոսին, որ մշտական սարսափի մէջ էր պահում ամբողջ Պարսկաստանը: Սիրելի՛ Վասակ, ամէնքը դաւաճանեցին ինձ, ամէնքը թողեցին ինձ, բայց դու չբաժնուեցար քո թագաւորից... դու մասնակից էիր նրա փառքին, մասնակից եղար եւ նրա դժբախտութեանը... պարտքը, պատիւը, հայրենիքի սէրը մղեցին քեզ դէպի անձնագոհութիւն... Եւ իբրեւ ճշմարիտ հերոս, դու հերոսի պէս պսակեցիր քո վախճանը...: (Բիչ մը քուր խմելէն վերջ): Ո՛չ... հազար անգամ ո՛չ... ես մեղաւոր չեմ... իմ նախարարների անդադար խռովութիւնները, վերջապէս ձանձրացրին ինձ... Ես, իրաւ է, պատերազմ յայտնեցի նրանց դէմ, ցանկանում էի պատժել ըմբոստ անհնազանդութիւնը, ցանկանում էի ոչնչացնել նրանց, որպէսզի, ի մի ձուլեմ Հայոց բաժան բաժան եղած ուժերը, եւ նրանցից ստեղծեմ մի հզօր, միահեծան պետութիւն: Ես աւելի բարձր էի դասում Հայաստանի ամբողջութիւնը, քան հարիւրաւոր անանձնացած իշխանութիւններ, որոնք, իմ նախորդների

անհոգութիւնից, այն աստիճան բռնացել էին, որ ամէն անգամ ամբարտաւանութեամբ եղջիւր էին թօթափում իրանց արքայի դէմ... Ես կամեցի չափի եւ սահմանի մէջ դնել նրանց կամայականութիւնը, իսկ նրանք միաբանուեցան եւ ապստամբեցան իմ դէմ...: Այդ բաւական չէր, նրանք ներքին, ընտանեկան կոիւր մէջ հրաւիրեցին օտարի միջամտութիւնը...: Պարսկին, մեր դարաւոր թշնամուն, զրգոեցին իմ դէմ... Ես միայնակ մնացի, եւ ստիպուեցայ թշնամու դուռը գնալ եւ նրա հետ հաշտութեան դաշն կապել... իսկ թշնամին ինձ ուղարկեց այստեղ...

Դու վկայ ես, Մամիկոնեան տէր, թէ որքան անկեղծ էին իմ ցանկութիւնները, թէ որքան բարձր էի դասում եւ հայրենիքի բախտաւորութիւնը: (Վր հեծէ եւ կ'իյնայ յարդիւն վրայ, կը մրափէ):

ԴՐԱՍԱՄԱՍ ԵՒ ԲԱՆՏԱՊԵՏ. — (Կ'երեւին):

ԴՐԱՍԱՄԱՍ. — Լսի՛ր, բանտապետ: Քեզ կարծեմ յայտնի եղաւ Արքայի հրովարտակի բովանդակութիւնը: Արքային կողմէ արուած արտօնութիւնը իմ թագաւորին տեսնելու, նրա վիճակը վայելուէ դրութեան մէջ գնելու, եւ նրա վշտերը թեթեւացնելու — այդ բոլորը իմ գործը պէտք է լինի:

ԲԱՆՏԱՊԵՏ. — Քո թագաւորը ահա՛ այստեղ է... ներքինապետ Տէ՛ր: Դու կարող ես մնալ քո թագաւորի մօտ, որքան քո կամքն է: Երբ կը ցանկանաս դուրս գալ, բաւական է ներսից փոքր ինչ բաղխել, իմ պահապանները այստեղ պատրաստ են. ինձ իմաց կը տան, եւ ես կը դամ, կրկին բաց կ'անեմ: (Վր մեկնի):

ԴՐԱՍԱՄԱՍ. — (Մօտենալով քաղաւորին): Տէ՛ր արքայ... (Լռութիւն) Տէ՛ր արքայ:

ԱՐՇԱԿ. — Անամօթ, գոնէ գիշերը ինձ հանգստութիւն տուր:

ԴՐԱՍԱՄԱՍ. — Տէ՛ր արքայ, ճանաչի՛ր քո ծառային:

ԱՐՇԱԿ.— Ի՞մ ծառայի՞ն... դո՛ւ, անդամ, ամէն
օր իմ դահլիճն էիր, իսկ այժմ ծառայ դարձար...

ԴՐԱՍԱՄԱՍ.— Տէ՛ր արքայ, դպաստացի՛ր, նայի՛ր
իմ վրայ, ես քո ծառան եմ... քո ստրուկը... քո նուստ
Դրաստամատր:

ԱՐՇԱԿ.— Դրաստամատ՛ր: Ո՞ր Աստուածը կը տար
ինձ Դրաստամատին, իմ քաջ եւ հաւատարիմ ծառային...
հետո ինձանից խարէութիւն, հետո զնացէք երազական
ցնորքներ... ես կորցրի իմ ամենալաւ մարդիկներին, ես
զրկուեցայ իմ ընտիր պաշտօնեաներից... Աստուած պատ-
ժե՛ց ինձ... այլեւս նրանց տեսնել չեմ կարող...

ԴՐԱՍԱՄԱՍ.— Նրանցից մէկը քո մօտ է, Տէ՛ր ար-
քայ:

ԱՐՇԱԿ.— Այդ ո՞վ է այստեղ:

ԴՐԱՍԱՄԱՍ.— Քո ծառան, Դրաստամատր:

ԱՐՇԱԿ.— Դրաստամատ... ո՞րտեղից յայտնուե-
ցար... ինչպէ՞ս թողեցին ինձ մօտ... Տէ՛ր Աստուած, այդ
ի՞նչ բախտ է... մերձեցի՛ր, սիրելի Դրաստամատ, մեր-
ձեցի՛ր, զրկեմ քեզ... Այդ համբոյճները չեն թեթեա-
ղընի իմ շղթաների ծանրութիւնը, սիրելի Դրաստամատ,
պատմիր ո՞րտեղ էիր, ի՞նչպէս եկար այստեղ, ի՞նչ լուր
ունես: — Ինչո՞ւ ես լուռ, Դրաստամատ: Դու կարծում
ես, Արշակը այնքան թուլացել է սրտով, որ չէ՞ կարող
տանել նոր հարուածները: Ես առանց քո պատմելու չառ
բան գիտեմ... այս մութ նկուղի միջից ես ամէն բոլէ,
ամէն վայրկեան, տեսնում եմ, Դրաստամատ, թէ ինչ է
կատարում այնտեղ, Հայոց աշխարհում...: Դու միայն
այն առա՛ թէ ինչպէ՞ս թոյլ տուեցին քեզ մտնել իմ մօտ:
Այդ ինձ չառ զարմացնում է...

ԴՐԱՍԱՄԱՍ.— Շապուհ թագաւորի հրովարտակով
զոր ինձ պարզեց իմ իրեն մատուցած մի մեծ ծառա-
յութեան փոխարէն: Այդ հրամանագիրը չառ զժուարու-

թեամբ կրցի ձեռք ձգել, Տէ՛ր արքայ: Ինձի արտօնու-
թիւն տրուած է իմ թագաւորի վիճակը արքայավայել
դրութեան մէջ դնելու, ամէն կերպով թեթեւացնելու նրա
ծանրութիւնները, եւ ամէն կերպով միխթարելու նրան:

ԱՐՇԱԿ.— Գովում եմ քո անձնութիւնը, Դրաս-
տամատ, դու միշտ հաւատարիմ ես եղել քո թագաւորին,
քո այժմեան վարմունքը ես կը համարեմ այն բազմաթիւ
գոհարելութիւնների պսակը, որոնցմով դու չառ անգամ
ապացուցել ես քո բարձր արժանաւորութիւնը: — Բայց
այժմ ինձ համար միեւնոյնն է այս յարդի վրայ պատկիլ,
թէ ամենափափուկ անկողնոյ վրայ: Նոյնպէս ինձ համար
զանազանութիւն չունի ջուրը այս կտորած խեցեղէն անօ-
թից իմել, թէ ոսկեայ բաժակից: Տանջանքը, տաժանա-
կիր կեանքը չէ մաշում ինձ: Ինձ մաշում է միայն այն,
որ ես այստեղ եմ, իսկ իմ անտէր մնացած երկրր կեղեք-
ւում է իմ թշնամիներից: — Ինչո՞ւ ես լուռ Դրաստա-
մատ, առա՛, ի՞նչ գիտես մեր աշխարհից, դու թէ եւ Տիգ-
րոնից ես գալիս, բայց դարձեալ չառ բան լսած, չառ
բան իմացել ես: Ասա, ո՞վ է իմ զօրքերի հրամանատարը:

ԴՐԱՍԱՄԱՍ.— Մուշեղ Մամիկոնեանը, Տէ՛ր ար-
քայ:

ԱՐՇԱԿ.— Լսի՛ր, Մամիկոնեան Տէ՛ր, որդիդ իմ զօր-
քերի բնդհանուր սպարապեան է այժմ: Ես վստահ եմ, որ
քաջ զօր քաջ որդին կ'արդարացնէ իւր տոհմի հայրենա-
սիրութիւնը: Ո՞րտեղ է Հայոց Տիգիւնը, Թագուհին:

ԴՐԱՍԱՄԱՍ.— Ամբացած է Արտաղիւրս բերդում,
Տէ՛ր արքայ, եւ իւր հրամանի ներքոյ ունի տասնեակերկու
հազար ամենաբնուր զօրքեր:

ԱՐՇԱԿ.— Իսկ իմ որդի՞ն:

ԴՐԱՍԱՄԱՍ.— Դեռ գտնուում է Բիզանդիայում,
կայսեր մօտ, Տէ՛ր արքայ:

ԱՐՇԱԿ.— Որտե՞ղ է ներսէսը:

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ.— Նա արքայութեան է, Տէր արքայ, Պատմոս կղզում:

ԱՐՇԱԿ.— Ի՞նչ է լինում Մերութանը:

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ.— Անիծուի՛ր Մերութանը: Շապուհից դանդաղան հրահանգներ է ստացել... և նրանց ի կատար ածելու մասին է աշխատում...

ԱՐՇԱԿ.— Ի հարկէ, ոչ յաւ հրահանգներ:

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ.— Այդ շատ հասկնալի է, Տէր արքայ, բայց ես մեծ յոյսեր ունեմ թէ Հայոց նախարարներին միաբանութիւնը կը խորտակէ նրա չար դիտաւորութիւնը:

ԱՐՇԱԿ.— Նախարարներին միաբանութիւնը... մի-թէ կարելի՞ է հաւատալ նրանց անկեղծութեանը...

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ.— Բէ միայն կարելի է, այլ պէտք է հաւատալ, Տէր արքայ: Նրանք այժմ շատ և շատ ստորկացել են իրանց անխոհեմ վարմունքների մասին:

ԱՐՇԱԿ.— Այն բոլոր վնասներից յետոյ, որ կատարուեցաւ Դրաստամատ... իրանց թագաւորին կորցնելուց յետոյ... հայրենի երկիրը աւերակ դարձնելուց յետոյ... այժմ, ասում ես, ստրկացել են... Դա շատ ուշ է արդէն:

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ.— Ուշ է, բայց բոլորովին անցած չէ, Տէր արքայ: Իրանց անձնագոհութեամբ այժմ կը քաւեն հին մեղքերը: Ինձ յայտնի են բաւական տեղեկութիւններ թէ՛ որպէս նախարարութիւնը, հոգեւորականութեան հետ ձեռք ձեռքի տուած, պատրաստուում է պատերազմիլ հայրենիքի փրկութեան համար: — Տիգրանում եղած ժամանակս, Տէր արքայ, միշտ հետամուտ էի գիտնալու, թէ ինչ են մեքենայում Պարսից արքունիքում: Այդ մասին ես ունէի մի հաւատարիմ անձն, որ շատ մօտ էր գործերին, և ամէն ինչ հաղորդում էր ինձ: Հաւաքած տեղեկութիւններս դադարի սուրհանդակների միջոցով՝ անմիջապէս հաղորդում էի Հայոց նախարարներին, նրանց զգուշացնելու համար, և նրանցից պատասխաններ էի ստա-

նում: Ես ինչ որ կարող էի անել, արել եմ, Տէր արքայ, այժմ մնում է ինձ դիւրացնել իմ թագաւորի դրութիւնը, եթէ կը յաջողուի ինձ, որի մասին մեծ յոյսեր ունեմ, ապա ել նրան իւր դատն կապանքներից...

ԱՐՇԱԿ.— Գովում եմ քո եռանդը, Դրաստամատ: Բայց չեմ կարող հաւանութիւն տալ քո անչափ ոգևորութեանը: Դու, քան թէ այստեղ իմ ազատութեան հոգսերով զբաղելու, աւելի օգտաւէտ կը լինէիր այնտեղ, Տիգրանում, որպէսզի շարունակէիր քո դերը: Հայոց նախարարներին մի հաւատարիմ ականջ է հարկաւոր ունենալ Տիգրանում, և ամենաշարժարը դու ես, որ վայելում ես Շապուհի առանձին շնորհը:

ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ.— Այնուամենայնիւ, իմ Տէր թագաւորի վիճակը... նրա աննախանձելի դրութիւնը...

ԱՐՇԱԿ.— Իմ վիճակը այժմ մասամբ դիւրացած եմ համարում, Դրաստամատ, որովհետեւ քո հաղորդած տեղեկութիւնները բաւական հանգստացրին ինձ: Կրկնում եմ, Տիգրանում մի հաւատարիմ մարդ է հարկաւոր, և այդ մարդը դու պէտք է լինես: Իսկ ինձանով զբաղուելը, — դա միայն ժամանակ կը խլէր քեզանից: Ես աւելին կ'ասեմ, իմ այստեղից ազատուելը, Հայաստան գնալը և կրկին իմ կառավարութեան զուխը անցնելը, գործերի այժմեան խառն ու անորոշ դրութեան ժամանակ, ես մինչև անգամ վնասակար եմ համարում: Ինչո՞ւ: Որովհետեւ ես չպիտի կարողանամ հաշտուել նախարարների հետ, իսկ այդ հայրենիքի փրկութիւնն անհրաժեշտ է: Մեր մէջ ալլեւս վաղեմի մտերմութիւնը չէ կարող կայանալ: Իմ ներկայութիւնը կը բորբոքէ մի նոր, ներքին պատերազմ, երբ արտաքին թշնամու հետ կռուելու շատ պէտք կայ: Ես կը մնամ այստեղ: Ես կը գոհեմ ինձ հայրենիքի խաղաղութեանը: Թող իմ նախարարները միաբան ըլլան: Իսկ ես այստեղ կ'աղօթեմ նրանց յաջողու-

թեանը համար, եւ կ'սպասեմ Աստուծոյ տնօրինութեանը:

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ.— Տէ՛ր արքայ, մեծ է Աստուծոյ աշխարհը եւ անբաւ է նրա գթութիւնը, եթէ դուն Հայոց երկիրը չես ցանկանում գնալ, Աստուած չառ ապահով տեղեր ունի քո բնակութեանը համար:

ԱՐՇԱԿ.— Երբեք չեմ ցանկանայ փախտաւանի տունն ժողանդել, Դրաստամատ: Ո՞ւր գնամ: Հոռմայեցւո՞ց մօտ: Պարսիկի բանտը ինձ համար աւելի տանելի է, քան թէ նրանց կեղծաւորութեամբ լի պալատները: Իմ աշտակ մնալը թէ եւ կ'ուրախացնէ իմ նախարարներին, բայց իմ ժողովրդի սիրտը կը լեցնէ արգար վրէժխնդրութեամբ: Իմ ժողովուրդը սիրում է ինձ: Նա կը մտածէ, որ աքսորեալ թագաւոր ունի, եւ կը թափէ իւր բարկութիւնը անխառն աքսորողի վրայ: Իսկ այժմեան հանգամանքներում, այդ կը նպաստէ իմ երկրի ազատութեանը: Թող Հայոց երկիրը ազատ լինի, այնուհետեւ իմ տանջանքները կը թեթեւանան այս միջին բանտում: Տխո՛ւր են դէպքերը, Դրաստամատ, չա՛ռ տխուր... Թագաւորը աշտակ Արեւելքում... քահանայապետը աշտակ Արեւմուտքում, եւ Հայաստանը՝ անտէր փիճակի մէջ: Սակայն կայ մի հօր էակ, որի վրայ եմ դրել ես իմ յօյսը: Այժմ կարող ես գնալ, Դրաստամատ:

ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ.— (Լուռ, կ'սկսի արտասուել) Մնաս բարեա՛ւ, Տէ՛ր արքայ:

ԱՐՇԱԿ.— Երթաս բարեա՛ւ: (Կ'ողջագոյրուիմ, եւ Դրաստամատ՝ տխուր կը մեկնի):

ՎԱՐԱԳՈՅՐ

ՏԵՍԱՐԱՆ II

Կանաչագարդ հովիտ մը, «Արտասուքի Աղբիւրը»
(Ռշտունեաց զինուորները պառկած են խոտերուն վրայ)

Ա. ԶԻՆԻՈՐ.— Ամօթի մի կաթիլ անգամ չը մնաց մեր երեսին, դրանից յետոյ մենք պէտք է ձգենք մեր քօլօզները եւ մեր կնիկներին լեջակները ծածկենք մեր զրլիւին...

Բ. ԶԻՆԻՈՐ.— Ինչո՞ւ:

Ա. ԶԻՆԻՈՐ.— Դու դեռ հարցնում ես թէ ինչո՞ւ: Նրա համար, որ մենք դրանից յետոյ տղամարդիկ չենք, մենք կանայք ենք... Կորցրինք մեր պարձանքը, կորցրինք մեր տիկնոջ...: Նրանց ամբողջները կրակի ճարակ դարձան... Իսկ մենք ազատել չը կարողացանք...: Արժէ՞ այդ բոլորից յետոյ ապրել...: Այլեւս ի՞նչ երեսով պէտք է նայենք աշխարհին...: Ամէն մարդ կը թքէ, ամէն մարդ կը մրէ մեզ:

Բ. ԶԻՆԻՈՐ.— Ուղիղ է ասածդ, բայց մենք ի՞նչ գիտէինք: Մենք մեր տանը նստած, թշնամին դողի նման ներս մտաւ եւ իւր աւարը տարաւ: Եթէ այս բոսկիս երկրնքից յանկարծ մի քար ընկնի մեր գլխին, մենք կարող ենք նրա առաջը առնել: Այդպէս հասաւ փորձանքը: Եթէ առաջուց դիտենայինք, թշնամին չէր կարող ոտք դնել մեր հողի վրայ:

Ա. ԶԻՆԻՈՐ.— Հիմա խօսի՛մք:

Բ. ԶԻՆԻՈՐ.— Հիմա գիտենք, մեր վրէժը կ'առնենք եւ մեր նախատինքը մեր թշնամու արիւնով կը սրբենք:

(Սամուէլ եւ Աշխէն կուգան բեմի վրայ: Զինուորները մէկ կողմ կը քաշուին, որոնց մէջ նստել Յուսիկ եւ Սուրէն կը գտնուին):

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Լսի՛ր, Աշխէն, ես ինձ չատ դժբախտ եմ համարում, որ երկար անջատումից յետոյ, երբ կրկին պատահում է հանդիպել միմիանց, ես փոխանակ սքանչանալու քո սիրոյ քաղցրութեամբ, փոխանակ վաշխիյալու այն անսպառ երանութիւնը, որ բաշխում է սիրուած ազջիկը սիրող երիտասարդին, — ստիպուած եմ քեզի հետ խօսել վշտի եւ դառնութեան խօսքեր: Մենք հանդիպում ենք միմիանց, որպէս երկու սղաւորներ: Դու կորցրած մայր ունես, իսկ ես կորցրած հայր: Քո մայրը կորաւ իր անաքինութեան համար, իսկ իմ հայրը կորաւ իւր չարագործութեան համար: Մտնելով քո հայրենի երկիրը, ես անցայ կրակի եւ մոխիրների միջով: Ես տեսայ քո քաջ նախահարց պատկանելի ամբողջների աւերակները: Ամօթը եւ նախատինքն պատում է ինձ, երբ մտածում եմ, որ այդ բոլորը կատարուել է իմ հօր ձեռքով... այն մարդու ձեռքով, որի հարսը պէտք է լինես դու...:

ԱՇԽԷՆ. — Ինչո՞ւ համար է այդ բոլորը, Սամուէլ: Դու, կարծես, որպէս մի յանցաւոր, եկել ես քեզ արդարացիներու իմ առջեւ: Այն օրը ինձ համար մահ կը լինէր, եթէ ես ամենափոքր կասկած ունենայի քո մասին:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Իսկ իմ կողմից յանցանքը այն կը լինէր, եթէ ես աշխատէի արդարանալ քո առջեւ: Ես գիտեմ, թէ որքան բարի ես դու, Աշխէն, ես գիտեմ, թէ որքան բարձր ես դու հասարակ մահկանացուներից: Ինձ յայտնի է, որ քո անսահման սիրոյ մէջ՝ ամէն յանցանք իմ կողմից ինքն ըստ ինքեան կը ոչնչանայ որպէս մի զիւրապառ նիւթ՝ կրակի սպառող բոբրոքման մէջ: Բայց խիզ՞ն հանգիստ չէ, Աշխէն: Ես կանխապէս զիտէի դաւող վտանգը: Ես տեսնում էի, թէ որպիսի չարագուշակ թուխոյ պատրում է քո հայրենի երկրի վրայ: Ես չտապեցի զուշացնել թէ քեզ եւ թէ քո հայրը: Բայց վտանգը աւելի չուտ հասաւ ձեզ, քան թէ իմ նամակը:

ԱՇԽԷՆ. — Գուցէ այդպէս էր Աստուծոյ տնօրինութիւնը: Թողնենք այդ, Սամուէլ: Դու ինձ այն ասա՛, թէ ինչո՞ւ համար եկար, եւ այժմ ո՞ւր ես գնում:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ինչո՞ւ համար եկայ... եւ այժմ ո՞ւր եմ գնում... դա չափազանց տխուր հարց է, սիրելի Աշխէն: Քո առջեւ արդէն բաց արի վարագոյրը այն սոսկալի գործողութիւնների, որ կատարուում են եւ պիտի չարունակուեն կատարուել մեր հայրենեաց աւերակների վրայ: Այժմ դու ինքզ կարող ես հասկանալ, թէ ինչո՞ւ համար եկայ, կամ ո՞ւր եմ գնում:

ԱՇԽԷՆ. — Այդ բոլոր չարիքների դէմ ի՞նչ են մտածում անել հայոց նախարարները:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ոմանք «ուրացողները» կողմն են: Իսկ հայրենի դահին եւ եկեղեցուն հաւատարիմ մնացողները ուխտել են մի մարդու պէս կանգնել, կամ մեռնել, կամ ազատել հայրենիքը սպառնացող վտանգից: Այժմ կ'ասեմ քեզ, սիրելի Աշխէն, թէ ինչո՞ւ համար եկայ, կամ ո՞ւր եմ գնում: Երկու սիրելիներ զրաւ են իմ առջեւ, մէկը վըտանդի մէջ գտնուող հայրենիքը, միւսը վտանդի մէջ գտնուող կիներ — դո՛ւ: Երկուսն էլ ինձ համար հաւատար չափով պաշտելի են: Երկուսի ձայներն եւս կոչում են ինձ: Երկար ես տանջւում էի այն մտքով, թէ գէպի ո՞րը զիմեմ: Երկուսի համար եւս ես ուխտել եմ անկեղծ անձնադոհութիւն: Բայց իմ զգացումները զժուարացնում են ինձ վճռել, թէ որի՞ն պէտք է նուիրէլ առաջին զոհը, իմ սրտագին իղձերը, իմ ամենաջերմ փափաքները թափում են քո առջեւ, սիրելի Աշխէն, դու ցոյց տուր ինձ ձանադարձը, թէ գէպի ո՞րը գնամ:

ԱՇԽԷՆ. — Դէպի՞ հայրենիքի փրկութեան զործը: Դու ինձ արժան չես լինի, Սամուէլ, եթէ քո արիւնը չը խառնես այն անբաւ արեան հեղեղների հետ, որ պիտի թափուեն մեր աշխարհի ազատութեան համար: Եւ ոչ ես արժան կը լինեմ քեզ, եթէ նոյնը չանեմ...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Դո՛ւ: Թո՛ղ տուր գրկել իմ հրեշտակին, վրէժխնդրութեան եւ արդար բարկութեան հրեշտակին... Աշխարհի բարձր երանութիւնները չէին կարող այնպէս մխիթարել ինձ, որպէս այդ խօսքը, որ թռաւ քո չրթունքներից, սիրելի Աշխէն: Այդ խօսքը լցնում է իմ սիրտը մի որդաղան հպարտութեամբ, որ ես վայելում եմ Հայոց քաջադնուհիներից ամենաբնորեալի սէրը:

ԱՇԽԷՆ. — Ես եւս կը գնամ, Սամուէլ: Իմ մայրը կուրաւ, հայրս գնաց որոնելու մօրս: Չգիտեմ, կը վերադառնայ թէ ոչ: Մեր լեռնականները սաստիկ յուզման մէջ են, ես հազիւ կարողանում եմ գտել նրանց կատաղութիւնը: Նրանք սիրում էին իմ մօրը: Մի մասը կը թողնեմ մեր երկրի պահպանութեան համար, իսկ մի մասը ինձ հետ առնելով, կը գնամ եւ իմ խումբով կը միանամ այն բանակի հետ, որ պիտի գումարուի Փառանձեմ տիկնոջ չուրջը: Թող Հայոց տիկինը մի Օրիորդ զօրապետ եւս ունենայ իւր քաջերի թւում: Այդ նրան կ'ուրախացնէ...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Եթէ դու այդ մտքին չզայիր, ես ինքս պէտք է խնդրէի քեզանից այդպէս անել, սիրելի Աշխէն: Թէ՛ իմ հայրը եւ թէ՛ Մերութանը Շապուհ թագաւորից յատկապէս հրահանգներ են ստացել նախարարների կանանց եւ պաւսակների մասին, որ ամէն տեղ ձերբակալեն նրանց եւ պահեն առանձին բերդերում, մինչեւ նրանց ամուսինները անձնատուր կը լինեն: Եւ քո մօրը այդ նրպատակով են տարել: Դու մի բախտով ազատուեցար, սիրելի Աշխէն: Եթէ դու հօրդ հետ որսի գնացած չլինէիր, եթէ դու այն զիշերը, երբ նրանք պաշարեցին ձեր ամբողջը, այնտեղ գտնուէիր, ես անպատճառ քեզ կ'որցնելու զժրախտութիւնը կ'ունենայի, որովհետեւ քեզ եւս կը տանէին: Հայոց նախարարներին յայտնի է յիշեալ հրահանգը, այդ պատճառով շատերը իրանց ընտանիքների հետ չտապում են ապաստան գտնել գլխաւոր բանակում, Հայոց տիկնոջ մօտ:

ԱՇԽԷՆ. — Ես չեմ գնում Հայոց Տիկնոջ բանակը ապաստանի կամ փախուստի տեղ որոնելու, Սամուէլ: Ես գնում եմ Ռշտունեաց փոքրիկ ուժերը խառնելու Հայոց ընդհանուր զինուորութեան հետ: Եթէ հարկաւոր լինէր թագչել եւ իմ անձը միայն պահպանել, նրա համար լեռներն երբեք չէին տեղեր կան: Թէ ի՞նչ հրահանգներ են ստացել քո հայրը եւ Մերութանը, այդ ես չգիտէի, ես քեզմէ միայն լսեցի: Բայց այնքանը հաստատ գիտեմ, որ եթէ նրանք ցամաքի կողմով մօտենային մեր ամրոցներին, ո՛չ միայն տիրել չէին կարող, այլ թէ իրանք եւ թէ՛ իրանց բերած Պարսիկ զօրքերը կ'անհետանային մեռ լեռների մէջ: Այդպէս էլ եղաւ, բայց ոչ բոլորովին...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Հաւատում եմ ձեր ահօնի լեռներին, հաւատում եմ ձեր մթին անտառներին, հաւատում եմ եւ ձեր լեռնականների քաջութեանը, սիրելի Աշխէն, որովհետեւ իմ անձի վրայ փորձեցի նրանց զօրութիւնը...

ԱՇԽԷՆ. — Ի՞նչպէս...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ես ոտք դրի ձեր հողի վրայ 300 հոգով, իսկ այժմ իմ մարդիկներից մնացել են 43 հոգի միայն:

ԱՇԽԷՆ. — Ինչո՞ւ նախապէս իմաց չտուեցիր ինձ քո գալու մասին: Ինչո՞ւ կ'որցրիր դու քո մարդիկը:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ես մի քանի րոպէ առաջ ստացի որ նամակ էի գրել, բայց նամակը քեզ չէր հասել: Այդ թողնենք: Մնացած քառասուն եւ երեք հոգին դարձեալ շատ բաւական է ինձ համար գնալու այնտեղ, ուր ես ցանկանում եմ...

ԱՇԽԷՆ. — Ո՞ւր պիտի գնաս:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Հօրս մօտ...

ԱՇԽԷՆ. — Դու տակաւին նրան հա՞յր ես անուանում, Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այո՛, Աշխէն, ես տակաւին սիրում եմ նրան: Ես պէտք է տեսնուեմ նրա հետ, անպատճառ պէտք է տեսնուեմ: Ես դեռ եւս յոյս ունեմ, որ իմ լացով ու արտասուքով կարող կը լինեմ դարձնել նրան իւր չար ճանապարհից: Իսկ եթէ չի յաջողուի ինձ, այն ժամանակ...

ԱՇԽԷՆ.— Այն ժամանակ ի՞նչ կ'անես:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այդ մի՛ հարցրու, սիրելի Աշխէն, պաշտում եմ քեզ, մի՛ հարցրու:

ԱՇԽԷՆ.— Ես չեմ հարցնի, Սամուէլ, թէ դու ի՞նչ պիտի անես, բայց կ'անեմ որ մոռալ մտքեր են թագնուած քո խօսքերի մէջ...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Եթէ իմ խօսքերի մէջ ծածկեալ մտքեր կան, կարող ես հաւատացած լինել, սիրելի Աշխէն, որ նրանք մոռալ չեն, այլ, բնականօրէն, շատ պարզ ու պարզաւ են...: Ես այժմ այդքանով միայն կարող եմ հանգստացնել քեզ, որ երբէք վատ կամ անապիկս գործ չեմ կատարի: Իսկ իմ տեսութիւնը իմ հօր հետ՝ ոչ միայն կարեւոր է, այլ շատ եւ շատ անհրաժեշտ է...

ԱՇԽԷՆ.— Ի դուր ժամանակ պիտի կորցնես, Սամուէլ: Դու դեռ եւս յոյս ունես, որպէս ասում ես, քո լացով ու արտասուքով պիտի կարողանաս դարձնել քո հայրը իւր չար ճանապարհից: Բայց ինչո՞ւ չես մտածում, որ նա եւս կ'աշխատէ քաջել քեզ իւր ճանապարհի վրայ: Ես բնաւ տարակոյս չունեմ, որ երբ դու կը ներկայանաս նրան, նա անպայման կ'առաջարկէ քեզ աջակցել իրան: Դու, ի հարկէ, կը մերժես: Այն ժամանակ որպէսզի նրան խօջընդոտ չը դառնաս, կը կալանաւորէ քեզ, կը դնէ բանաւ, եւ այսպէսով կը զրկէ քեզ քո բոլոր ձեռնարկութիւններից, որ աւելի կարեւոր են:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Նա այդ աստիճան անգութ չի լինի:

ԱՇԽԷՆ.— Եւ դրանից աւելի անգութ կը լինի: Նա, որ չինայեց իմ մօրը, իւր հարազատին, անտարակոյս, չը խնայի եւ հարազատ որդուն:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Մեկուսի) Այն ժամանակ ես էլ չեմ խնայի... (Աշխէնին) Վատահ եղի՛ր իմ խոհեմութեան վրայ, սիրելի Աշխէն, ես մինչեւ այնտեղ չեմ հասցնի, որ նա ինձ բանտարկէ:

ԱՇԽԷՆ.— Ի՞նչ է մտածում քո մայրը:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Իմ մայրը բոլորովին կամակից է հօր հետ: Քեզ յայտնի է նրա փառասիրութիւնը, քեզ յայտնի է եւ նրա ատելութիւնը դէպի առ հասարակ բոլոր Արշակունիները: Շապուհը խոստացել է ինչպէս ասացի, նրա եղբօրը, Մերութանին, տալ Հայոց թագաւորութիւնը, եթէ կատարելու լինի Պարսից ցանկութիւնները: Այդ խոստումները, որի իրադործման մասին մայրս մեծ յոյսեր ունի, բոլորովին խելքից հանել է նրան: Նա այժմ պատրաստ է ամէն բանի համար, եւ Պարսից կրօնը բնորոշել, եւ քրիստոնէութիւնը ոչնչացնելու հոգ տանել, մի խօսքով ամէն ձեռնարկութիւն յանձն առնել միայն թէ իւր եղբայրը Հայոց թագաւոր լինի:

ԱՇԽԷՆ.— Մայրդ գիտէ՞ որ դու գնալու ես հօրդ մօտ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ի՞նչպէս չգիտէ: Նա ինքը կարգադրեց իմ ճանապարհի բոլոր պատրաստութիւնները, եւ այնքան չքեզ, այնքան փառաւոր հանդերձանքով, որ արքայավայել պէտք էր համարել: Նա ինքը կազմակերպեց իմ ստուար ասպախումբի մարդիկը, որոնցմէ շատերը կորան ձեր անտառների մէջ: Եւ ես շատ ուրախ եմ որ ազատւեցայ նրանցից: Նրանք ինձ համար մի անտանելի ծանրութիւն էին: Պէտք է շնորհակալ լինել ձեր լիսնականներից, որ իմ բնօր թեթեւացրին...

ԱՇԽԷՆ.— Դու ե՞րբ կը վերադառնաս:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այդ չեմ կարող ասել, սիրելի Աշխէն, որովհետեւ չգիտեմ, թէ ե՞րբ կամ որտե՞ղ կը գտնեմ հօրս: Բայց յոյս ունեմ որ չուտով կը վերադառնամ:

ԱՇԽԵՆ.— Մենք որտե՞ղ կը հանդիպենք միմիանց :

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այտուկ : Ես կրկին կը գամ քեզ մօտ ,
և միասին կը դնանք Հայոց Տիկնոջ բանակը :

ԱՇԽԵՆ.— Ինձ շատ ցանկալի կը լինէր սպասել քեզ ,
Սամուէլ , եթէ քո վերադարձը որոշուած լինէր , բայց ես
հէնց այս շաբաթ պէտք է պատրաստուեմ ճանապարհ
ընկնելու զէպի բանակը : Այնտեղ կը տեսնուենք , եթէ
Աստուած տնօրինել է կրկին տեսնուել միմիանց հետ . . .

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Վճռուած է : Մենք կը տեսնուենք Հա-
յոց Տիկնոջ բանակում : Այն ժամանակ ես յայտ աւնեմ ,
սիրելի Աշխէն , դու կը համբուրես իմ ճակատը եւ կ'ասես .
«Դու արժանի ես ինձ» : Եւ այդ կը լինի իմ ամենամեծ
վարձատրութիւնը այն վտանգաւոր ձեռնարկութեան հա-
մար , ուր հայրենեաց նախանձախնդրութիւնը մղում է
ինձ . . . : Մեր պայմանները վերջացած են : Ես այլեւս չեմ
ուշացնի քեզ , գիտեմ , քո լեռնցիները՝ անհամբեր սպա-
սելիս կը լինեն քեզ : Գրկի՛ր ինձ , սիրելի Աշխէն , եւ տո՛ւր
քո համբոյրը եւ քո օրհնութիւնը : Աստուած կը լսէ ան-
մեղ շրթունքների ձայնը : Ես գնում եմ թշնամու բանա-
կը : Իմ ճանապարհը ե՛ւ կորստեան եւ փառքի ճանապարհ
է : Քո համբոյրը կ'ողեւորէ ինձ եւ թեւ ու սրացք կը տայ
իմ հոգւոյն : Իսկ քո օրհնութիւնը կը փարատէ ամէն ար-
հաւիրք : Գրկի՛ր ինձ , սիրելի Աշխէն :

ՎԱՐԱԳՈՅՐ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՏԵՍԱՐԱՆ I

Սեմեակ մը վաճառք երդին մէջ

(Համագապուելի կալանաւորուած եւ շղթայակապ կը
ենծէ : Սեմեակը լուսաւորուած քաղաքի բոցավառութե-
նէն) :

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Տէ՛ր Աստուած , այդ ի՛նչ խոտ-
փութիւն է :

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ.— (Ներս մտնելով) Ողջո՛յն ,
Համադասպուէի , ես կարծում էի որ դու քնած կը լինես ,
երեւի դուրսի աղմուկը անհանգստացրեց քեզ : (Գուրպէն
տունեքու խորտակման դղրդիւն եւ աղաղակներ խունա-
պի) :

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Այդ ի՛նչ աղմուկ է :

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻ.— Ցնծութեա՛ն աղմուկ , սիրելի Հա-
մադասպուէի : Այդ դեռ հարսանիքի տոաջին գիշերն է :
Տեսնո՞ւմ ես , ինչպէ՛ս գեղեցիկ լուսաւորուած է քաղաքը :
Ո՛հ , դու չես տեսնում , ես այս րօպէիս քեզ ցոյց կը տամ :
(Պատուհանը տանելով) Նայի՛ր :

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Այդ էիք ցանկանում , Վահան :
Միթէ այդ աստիճան քարացած են քո մէջ մարդկային
զգացմունքները , որ դու ծաղրում ես հազարաւոր բնա-
նիքների , լացն ու կոծը , որ դու առ ոչինչ ես համարում ,
այդ թշուառների կոտորուիլը իրանց աների ծածփերի ներ-
քեւ , եւ նրանց թաղուելը իրանց բնակարանների մոխրին
մէջ :

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻ.— Ինչո՞ւ ես ինձ յանդիմանում , սի-
րելի Համադասպուէի : Այդ քո ամուսինն է որ կրակ է թա-
փում քաղաքի վրայ :

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Իմ ամուսինը: Այդ չէ՛ կարող լինել, Վահան, նա իւր կեանքում մի մըջլանի անդամ- չէ՛ վերաւորել: Բայց արա իմ չղթաները, Վահան, ես այս բողոքիս կը գնամ, եւ եթէ նա է, իմ սրտի բոլոր դառ- նութիւնը կը թափեմ նրա վրայ:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Այո՛, նա է: Իւր վայրենի լեռնա- կաններով պաշարեր է քաղաքը:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Եթէ իմ ամուսինն է, անպատ- ճառ ինձ համար է գործում այդ բարբարոսութիւնը: Ին- չո՞ւ բերեցիր ինձ ալստեղ, Վահան: Ինչո՞ւ խռովեցիր ա- ռաքինի մարդուն: Դու աւերակ դարձրիր մեր ամբողջը, եւ զբառով եւս չկարողանալով յագեցնել քո անգթու- թիւնը, դու քո հարազատին գերի վարեցիր: Ի՞նչ էր իմ յանցանքը: Ինչո՞ւ եմ ես ալստեղ, այս չղթաների մէջ, այս քարեղէն բանտում, ուր ամենաթշուառ եղեռնագործ- ներն են միայն աքսորում: Ինչո՞ւ համար էր այդ բոլո- րը: Նրա համար, որ բարի եւ ողորմած մարդուն զապա- նութեան մէջ դնէիր, որ նա զար եւ այդ դժոխային խա- դր խաղար դժբախտ քաղաքի հետ:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Այս յարգելի ձեռքերը, որ միշտ սովորած են բարիք գործելու, այժմ չղթայի մէջ են եւ այդ չղթան դրել է եզրայրը: Բայց մի նախատե՛ր ինձ, սիրելի Համազասպուհի: Կեանքի մէջ, մանաւանդ պետու- թիւնների կեանքի մէջ, լինում են այնպիսի դառն հան- գամանքներ, երբ հայր, մայր, քոյր կամ օտար — բոլորը հաւասար են, եւ հաւասար կերպով են պատժւում, երբ խռչնդոտ կը հանդիսանան մի մեծ ձեռնարկութեան ի- րագործմանը, որի մէջն է հասարակաց բարին, որից կախուած է դրա ապագայ երջանկութիւնը: Մենք, թէ՛ ես եւ թէ՛ Մերութանը — ծառայում ենք այդ գործին:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Ո՞րն է այդ գործը, ո՞րն է այդ մեծ ձեռնարկութիւնը...

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Քեզ յայտնի է, սիրելի Համազաս- պուհի, այլեւս ինչո՞ւ ես հարցնում:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Ամօ՞թ, քեզ Վահան, որ ամօ- թալի դործով արատաւորում ես Մամիկոնեանների պայ- ծառ յիշատակը... Թող այն օրը սեւ լինէր երբ դու աչ- խարհ եկար... Թող քո մայրը քո փոխարէն մի կտոր քար ծնած լինէր, եւ ոչ քո նման մի պատիժ Հայոց երկրի համար:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Դու ինձ անիծում ես, Համազաս- պուհի:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Ընդիմ խօսքերի արժանի չեւ դու, Վահան, նա, որ թողնում է մայրենի եկեղեցին, եւ Պարսից հեթանոսական կրօնն է աշխատում տարածել իւր հայրենիքում, — նա, որ դաւաճանում է իւր թագաւո- րին եւ Պարսից բարբարոսութիւնն է կամենում հաստա- տել իւր հայրենիքում, — նա, որ կրակով եւ արիւնով ոչնչացնում է հայրենի երկիրը, — նա միայն անէծքի է արժանի: Կ'անիծե՛ն քեզ հազարաւոր մայրեր, որ պի- տի զրկուին իրանց որդիներից... Կ'անիծեն քեզ հազարա-ւոր ամուսիններ, որ պիտի այրի մնան... Կ'անիծեն քեզ հազարաւոր քոյրեր, որոնց եղբայրները պիտի ընկնեն կոխներում... Կ'անիծեն քեզ հազարաւոր մանուկներ, որ որբ պիտի մնան, կ'անիծէ քեզ ապագայ սերունդը:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Այդ բոլոր զոհերը պէտք է կա- տարուեն... եւ ես չառ ցատում եմ որ պէտք է կատար- ուեն, բայց առանց այդ զոհերին վերկաթիւն չի լինի... Թող ներկայ եւ ապագայ սերունդը անիծէ զիս: Բայց իմ խիզճը հանդիստ է: Ես համոզուած եմ, որ վատ գործ չեմ կատարում: Ինչո՞ւ ես դո՞ւ, Համազասպուհի մոռա- նում անցեալը, ամենամօտ ժամանակների աղէտալի պատ- մութիւնը: Ասա՛, ո՞վ էր որ կոտորել տուեց Արծրունի- ների եւ Ռշտունեաց նախարարների ամբողջ տոհմերը,

որոնցմէ միայն երկու մանուկներ ազատուեցան, մէկը՝ Տաճատ Ռշտունին, քո ամուսնի հայրը, իսկ միւսը՝ Շաւապ Արծրունի, Մերութանի հայրը:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Ես չեմ հասկանում, ինչո՞ւ համար ես յիշեցնում ինձ այդ բոլորը:

ՎԱՀԱՆ.— Նրա համար, Համազասպուհի, որ Արշակունիները տան վրայ արիւն կայ, եւ արիւնը պէտք է արիւնով մաքրուի...

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Բայց ոչ անմեղ ժողովուրդի արիւնով:

ՎԱՀԱՆ.— Եւ անմեղ ժողովուրդի արիւնով, երբ նա յիմարարար միջամտութիւն է գործում, եւ պաշտպան է հանդիսանում Արշակունիները փճացած, անբարոյակա՛նացած տանը, որից եթէ վաղուց ազատուած լինէինք, աւելի բախտաւոր կը լինէինք թէ՛ մենք եւ թէ՛ մեր աշխարհը:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Յնորքներ եւս պտտում քո գլուխով, Վահան: Կիրքը, ատելութիւնը, անգուսպ վրէժին ամէն բան, ինչ որ մարդկային է, ինչ որ Աստուածահա՛նայ է: Ասա՛ ինձ, ինչո՞վ է մեղաւոր Տիրանի որդի Արշակը, որ այժմ հեծում է Սնուշ բերդի մէջ: Ինչո՞վ է մեղաւոր նա որ իւր հայրը այսպէս կամ այնպէս է վարուել:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Նրանով, սիրելի Համազասպուհի, որ նրա ձեռներն եւս մաքուր չեն արիւնից: Մի փոքր անձնասիրութիւն ունեցիր, Համազասպուհի: Ո՞վ սպաննել տուեց քո հօրը, կամենում եմ տեսիլ եւ իմ եղբորը:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Արշակ թագաւորը:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Ո՞վ կոտորել տուեց մեր փեսայ կամսարականներին եւ ազա՛հ ձեռքով յափշտակեց նրանց երուանդաշատ քաղաքն ու Արտազէրս Ամրոցը: Հարցը՝ նում եմ, ո՞վ սպաննել տուեց իր եղբորորդի Գնէլը եւ յափշտակեց նրանից գեղեցիկ Փառանձեմին:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Արշակ թագաւորը: — Բայց դրանով ի՞նչ եւս կամենում ապացուցանել, Վահան: Քո եւ Մերութանի ապստամբութիւնը Արշակունեաց թագաւորները դէմ չէ, այլ թագաւորութեան դէմ է, հասկանում ես, Վահան: Տիրանը կամ նրա որդի Արշակը կարող էին վատ թագաւորներ լինել: Բայց ինչո՞վ եւս մեղաւոր նրանց ժառանգները: Գուցէ Արշակի որդի Պապը չատ լաւ թագաւոր կը լինի մեզ համար:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Սխալում ես, Համազասպուհի, օձից ձուկն չի ծնուի, եւ ոչ գայլից գառն:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Դու ես սխալում, Վահան: Ահա՛ քեզանից ծնուել է Սամուէլը, որ ամենապատուական երիտասարդ է:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Սամուէլը իմ որդին չի լինի, եթէ ինձ չի հետեւի... Բայց այդ թողնենք, մենք հեռանում ենք հարցից, Համազասպուհի: Իմ բերած ապացոյցները Տիրանի եւ Արշակի անկարգ վարմունքները մասին, միայն այն նպատակով էր, որ քեզ ցոյց տամ, թէ՛ ես եւ Մերութանը իրաւացի պատճառներ ունենք Արշակունիներին տալու: Նոյն իրաւացի պատճառներն ունէիր աւելի դժուար, Համազասպուհի, որովհետեւ Արշակը քո հայրասպանն է: Նոյն իրաւացի պատճառներն ունէր եւ քո ամուսինը, որովհետեւ Արշակունիները կոտորել տուին նրա ամբողջ աղքատոհմը: Բայց թէ՛ դու եւ թէ՛ քո ամուսինը ոչ միայն հաւատարիմ էք մնացել ձեր նախնիքը կոտորողներին, այլ մինչեւ անգամ ամենայն յամառութեամբ պաշտպանում էք նրանց: Ո՞վ որ նրանց պաշտպանն է, մեր թշնամին է, եւ թշնամու հետ մենք կը վարուենք թշնամարար: Այդ էր պատճառը, որ ես եւ Մերութանը կործանեցինք ձեր ամբողջները եւ քեզ այստեղ բերեցինք, Համազասպուհի:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Ինչո՞ւ համար բերեցիր:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Որ քո ամուսինը անձնատուր լինի:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Ահա տեսնում ես, փոխանակ անձնատուր լինելու, նա այրում է Մերութանի քաղաքը, և և մենք այս րոպէիս գտնուում ենք հրեղէն ծովի մէջ: Կրկնում եմ, ինչ որ մի քանի րոպէ առաջ ասացի: Աշխատել ոչնչացնելու քրիստոնէական կրօնը, աշխատել կործանելու հարազատ թագաւորութեան գահը, — դա միայն զաւաճաններն և մատնիչներն դործ է: Թէ՛ և և թէ՛ իմ ամուսինը զաւաճաններն աջակից չենք լինի:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Ի դուր ևս այդպէս մտածում, Համադասուհի: Մենք, կամենում ենք ասել թէ ևս և թէ՛ Մերութանը մեծ յանցանք դործած կը լինէինք, եթէ մեր զիտաւորութիւնը այն լինէր, որպէս դու ևս կարծում, ոչնչացնել կրօնը: Մենք աշխատում ենք վերադառնալ մեր հին կրօնին, մեր սիրելի նախահարց սիրելի Աստուածներին: Ի՞նչ տուեց մեզ քրիստոնէութիւնը: Այդքան միայն, որ մօտեցրեց մեզ խաբերայ Բիւզանդացիներին, և հաւացրեց, թշնամացրեց մեզ մեր վաղեմի բարեկամ և դաշնակից Պարսիկներին հետ:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Միթէ կարելի՞ է, Վահան, այդպէս քաղաքական նկատումների խաղալիք դարձնել կրօնը: Որովհետեւ Պարսիկներին հետ բարեկամանալու համար հարկաւոր է փոխել կրօնը, — ուրեմն պէ՞տք է փոխել:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Դու սիրում ևս վիճարանել, Համադասուհի: Ես կարճ կը կտրեմ քեզ հետ: Ահա՛ մեր ուխտը: Քրիստոնէութիւնը պէտք է ոչնչանայ, Արշակունեաց իշխանութիւնը պէտք է ընկնի, որովհետեւ այդ է պահանջում մեր երկրի խաղաղութիւնը: Մերութանը պէտք է Հայոց թագաւոր դառնայ: Մենք պէտք է կրծնով միանանք Պարսիկներին հետ մեր բարեկամութիւնը աւելի ամրապնդելու համար: Մեր ևս նրանց մէջ կրօնի խտրութիւն չպիտի լինի:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Թող նրանք միանան մեզ հետ, թող նրանք ընդունեն մեր քրիստոնէութիւնը, դարձնալ մեր ևս նրանց մէջ կրօնի խտրութիւն չի լինի:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Միշտ տկարները հետեւում են հրեղիններին: Մենք տկար ենք, իսկ նրանք զօրաւոր:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Քրիստոնէութեան մէջ ամենափոքրը ամենից մեծն է, և ամենաաղաքը՝ ամենից զօրաւոր:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Այդ ցնորք է: Տկարը տկար է, զօրաւորը՝ զօրաւոր: Դու միայն այն ասա՛, Համադասուհի, համաձայն ևս մեզ հետ:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Երբե՛ք:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Ի՞նչ որ մեզ հետ համաձայն չէ՞ մեր թշնամին է:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Ես ամենեւին քեզ ինձ բարեկամ չեմ համարում, թէև քո եղբոր աղջիկն եմ:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Ո՞վ որ մեզ չի հետևի, նա կը պատժուի, և անխնայ կերպով կը պատժուի:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— (Շղթաները ցոյց տալով) Դրանից աւելի պատիժ: Այլևս ի՞նչ պէտք է լինի:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Դրանից աւելին, սարսափելին կայ Համադասուհի:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Ես պատրաստ եմ, Վահան:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Լա՛ւ մտածիր:

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ.— Ես բոլորը մտածել ևս վճռել եմ... (աղմուկ, իրարանցում դուրսը) (բոցալառութիւն տեսնելով) Ահա՛, Վահան քո սպանալիքը, ի՞նչ էք ցանկանում դուք, — այդ կրակը, այդ արիւնը:

ՊԱՐՍԻԿ ԶՕՐԱՊԵՏ ՄԸ.— (Ներս մտնելով) Տաղհապը մեծ է Տէ՛ր իմ:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ.— Տեսնում եմ:

ՊԱՐՍԻԿ ԶՕՐ.— Պէտք է անձնատուր լինել, Տէ՛ր իմ:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ. — Երբե'ր :

ՊԱՐՍԻԿ ԶՕՐԱՊԵՏ. — Մի քանի բողոքից ներս կը խուժէ վայրենի խուժանը :

ՎԱՀԱՆ. — Անկարելի է : Դու, ուրեմն այս բերդը չես ճանաչում :

ՊԱՐՍԻԿ ԶՕՐԱՊԵՏ. — Եթէ բերդի ամրութիւնը կա-
րողանայ պաշտպանել մեզ դրսի թշնամուց, յետոյ ի՞նչով
կարող ենք պաշտպանել մենք ներսի թշնամու դէմ —
քաղցի եւ ծարաւի : Նրանք պաշարման մէջ պահելով մեզ,
բոլորիս սովամահ կ'անեն :

ՎԱՀԱՆ. — Աւելի լաւ, կը մեռնենք, կ'ապաւորենք :

ՊԱՐՍԻԿ ԶՕՐԱՊԵՏ. — Ինչո՞ւ ի դուր տեղ մեռնել :

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ. — Որ չարատուրուի Արքայից Ար-
քայի դրօշի փառքը, որ չափեն, թէ Պարսիկը երկչու է :

ՊԱՐՍԻԿ ԶՕՐԱՊԵՏ. — (Դուրս կ'շտապէ) :

ՎԱՀԱՆ. — Անպիտանե'ր, դուք քաջ էք այն ժամա-
նակ միայն, երբ թշնամին ձեր առջեւից փախչում է :

ՄԵՐՈՒՓԱՆ. — (Ներս վագելով) Մամիկոնեան Տէր,
բերդը բնկնում է : Շտապիր : Փախչենք, չիմա կը խուժեն :

ԳԱՐԵԳԻՆ ՌՇՏՈՒՆԻ. — (Բերդը կ'իյնայ) (դրսի
զինուորներուն) Չեր գլուխները ապառուած կը լինեն մեր
սուրբից, եթէ ցոյց կը տաք թէ՛ որ տեղ պահուած է Ռըշ-
տունեաց Տիկինը :

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԿ. — (Լսելով Գարեգինի ձայնը) Իսկոյն
ցոյց կը տան : (Սուրբ կը մխրճէ Համազասպուհիի կուրծ-
քը) : Մերուման, չո՛ւտ փախչե'նք : (Գաղտնի անցիէ մը
կը փախչին) :

ՀԱՄԱԶԱՍՊՈՒՀԻ. — (Կը հառաչէ եւ կ'իյնայ կը
մեռնի) :

ԳԱՐԵԳԻՆ ՌՇՏՈՒՆԻ. — (Իր զինուորներուն հետ
ներս գալով, կ'սկսի ողբալ իր կնոջ մահը) :

ՎԱՐԱԳՈՅՐ

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

Արտագիրս Ամբոցին Առջեւ

ՇԱՊՈՒՀ. — (Բերդին վաբէն) Դո՛ւ, որ այդքան զե-
ղեցիկ ես, տիկին, քեզ համար որ Արչակ թագաւորը այն
սատիճան խելագարեցաւ, դո՛ւ, տիկին, աւելի նազելի
կը լինէիր, եթէ այդ սքանչելի գեղեցկութեան հետ փոքր
ինչ խելք, խոհեմութիւն ունենայիր : Բայց Սիւնեցւոյն չէ
տուած խելքը, չէ տուած եւ խոհեմութիւնը : Նրա տուած
է վայրենի կոպտութիւնը եւ անսանձ հպարտութիւնը մի-
այն : Նրա սիրտը, նրա միտքը, իւր լեռների ապառաժ-
ների նման կոշտ է եւ անզգայ : Այդպէս էր քո հայրը Ան-
դովի իշխանը, այդպէս էր եւ քո մայրը :

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — (Բերդին վաբէն) Լսիր, Շապուհ, դու
թագաւորի վեհութեան հետ կորցրել ես եւ թագաւորի
քաղաքավարութիւնը, դու մոռանում ես որ խօսում ես
կնոջ հետ :

ՇԱՊՈՒՀ. — Ես քո մօր մարմինը իւր յանդուգն հա-
մարձակխօսութեան համար, մաս մաս յօշոտել տուի
Զարեհաւանի աւերակների մօտ : Ես քո բոլոր ազգատոհմը
ջնջեցի : Մնում են քո եղբայրները միայն, որոնք գանը-
ւում են իմ գերիների թւում : Քեզ եւ նրանց եւս սպասում
է նոյն ազէտալի վախճանը, եթէ դո՛ւ, տիկին, կը չա-
րունակես քո յամառութեան մէջ մնալ :

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Դու յիշեցնում ես, Շապուհ, քո զա-
գանային վարժուեքը իմ մօր եւ իմ ազգատոհմի հետ, եւ
ամբարտաւանութեամբ պարծենում ես քո բարբարոսու-
թիւններով, բայց դու պէտք է սարսափէիր քո եղբունա-
դործութիւնների առջեւ, եթէ քո սրտում մարդկային
զգացմունքի մի ամենափոքր նշոյլ մնացած լինէր : Դու
սպանում ես ինձ, Շապուհ, այն ազէտալի վախճանը, ո-
րով դատապարտուեցան իմ տոհմայիններս : Բայց չես
մտածում, որ այդ սպանալիքը աւելի կը բորբոքէր իմ

վրէժխնդրութիւնը, եւ աւելի կ'ամբապնդէր իմ յամա-
ռութիւնը՝ ձեռք չմեկնել այն մարդուն, որի ձեռքերը
չաղախուած են իմ մօր եւ իմ հարազատների արիւնով:

ՇԱՊՈՒՀ. — Ինչո՞ւ ես ամբացել այդ բարձրութեան
վրայ: Մե՞ծ է այդ ապառաժները կարող են փրկել քեզ:
Մեծ է Արեւաց Արքայից Արքայի զօրութիւնը, եւ սոս-
կայի է նրա բարկութիւնը: Նրա ահաւոր շունչից լեռները
մոմի նման հալվում են եւ ծովերը ցամաքում են: Իսկ
դո՛ւ, տիկին, անմոռութեամբ կղզիացած ես այդ քարերի
զաղաթների վրայ, առանց մտածելու, որ ալիքները կը
բարձրանան, մորիկը կը փոթորկուի, եւ այդ ողորմելի
կղզին կը կորչի, կ'անհետանայ իմ բարկութեան անողոր
հոսանքի մէջ: Քեզ համար, տիկին, մի այլ յոյս չկայ,
բացի իմ մեծահոգութիւնից, նրա վրայ յենուիլ, եւ քեզ
փրկութիւն կը լինի: Եթէ դու կին չլինէիր, ես քեզ չէի
ների, բայց կը ներեմ, որովհետեւ կին ես: Յա՛՛մ իջիր
այդ բարձրութիւնից, համբուրի՛ր Արեւաց Արքայից Ար-
քայի ոտքերի փոշին, եւ նա ողորմած կը լինի գէպի քեզ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Դու ինձ ներում ես խոստանում, եւ
հրաւիրում ես ցած իջնել իմ ամբողջ բարձրութիւնից:
Լաւ մտածիր, Շապուհ, այս բոլոր խաբերայութիւններից
յետոյ, որ դու մինչեւ այսօր դորձ ես դրել մեզ հետ, մի-
թէ թողել ես մի ամենափոքր հաւատարմութիւն թէ՛ գէ-
պի քո խօսքը եւ թէ՛ գէպի քո խոստովանութիւնը: Այն օրից,
որ դու իմ թագաւոր ամուսնին, — որ քեզ շատ եւ շատ
փառանքներից ազատել էր, — այն օրից, որ դու նենգու-
թեամբ նրան քեզ մօտ հրաւիրեցիր, եւ քո հիւրին, քո
մտերիմ զաւակիցին, վատութեամբ Անուշ բերդը աքոս-
րեցիր, — այս, այն օրից դու զրկեցիր քեզ հայոց բոլոր
հաւատարմութիւնից:

ՇԱՊՈՒՀ. — Ինչո՞ւ ես ամբացել այդ տեղ, դրանով
դու չես կարող ազատել, տիկին, ո՛չ քո անձը եւ ո՛չ քո
երկիրը: Ամբողջ Հայոց Աշխարհը իմ ոտքի տակ է: Բա-
ւական է մի թեթեւ ճնշոց — եւ նա մօխիւր կը դառնայ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Դու Հայոց Աշխարհը քո ոտքերի տա-
կին ես համարում, Շապուհ, եւ սպառնում ես մի հարուա-
ծով ոչնչացնել նրան: Այդ ցնորքը իրականութիւն կը լի-
նէր, եթէ սրարձենկոտութիւնը, եթէ անսանձ պոռոտախօ-
սութիւնը, քաջութիւն համարուէին: Մտաբերո՞ւմ ես,
թէ քանի քանի անգամ քո զօրքերի ղեակները թողել ես
մեր զաւտերի վրայ, իսկ ինքդ միաձի փախել ես մեր երկ-
րից: Եւ եթէ քո բանակը այսօր դրած է իմ ամբողջի մեր-
ձակայքում, այդ քո նենգութեւն եւ քո դաւաճանութեան
արդիւնքն է: Դու գողութեամբ մտար մեր անպաշտ-
պան երկիրը, դու կաշառեցիր տան ծառաներին, եւ ա-
նոնք քո առջեւ դռները բաց արին: Ահա՛ այդ դիւրանենդ
եւ դիւրաւաճառ ծառաները երկուսն էլ քեզ մօտ կանդ-
նած են անամօթաբար, երկուսին իբրեւ կաշառք, տուել
եւ քո քոյրերին (Մերութանք եւ Վահան Մամիկնեանը
ցոյց տալով): Բայց հոգ չէ, Շապուհ, Հայոց աշխարհը
դարձեալ տէր ունի, նախ՝ նա, որ ամբողջ տիեզերքի տէրն
է, երկրորդ եւ, որ խօսում եմ քեզ հետ, եւ ապա իմ որ-
դին, որ այժմ գտնւում է Բիւզանդիայում: Սնտոի հպար-
տութիւնը եւ կոյր անձնախաբէութիւնը մշտնջենական մէջ
են գրել քեզ, Շապուհ: Լաւ մտածիր եւ ուշքի եկ, Շա-
պուհ: Եթէ ամէնքը կը ջնջուեն, եթէ կը մնայ Հայոց խըր-
ճիթներում մի թոյլ աղջիկ միայն, — նա դարձեալ կը պա-
տերապմի քեզ հետ: Գնա՛, բորբոքի՛ր քո բոլոր չարու-
թիւնները, եւ ինչ բնորոշութիւններ որ տակաւին կա-
րող եւ կատարել, մի՛ խնայիր: Քո սպառնալիքները չեն
կարող փախեցնել ինձ: Գնա՛: Այն բոլոր վատութիւննե-
րից յետոյ, այլեւս մեր միջեւ հաշտութիւն չէ կարող լի-
նել: Ուրբան տտեն որ իմ թագաւոր ամուսնին հեծում է
Անուշ բերդում, Հայոց աշխարհը վրէժխնդրութեան գէն-
քը ձեռքում կը պատերազմի քեզ հետ:

ՇԱՊՈՒՀ. — Տեսնե՛ք: (Կը մեկնի):

(Յնձուրեան աղաղակներ քերթին մէջ)

ՎԱՐՍԳՈՅՐ

ՏԵՍԱՐԱՆ III

Սեփեակ մը Արտագիրս Ամբոցին մէջ

Գիշեր, ապա՝ արշալոյսի ժամանակ: Այս տեսարանի արարք տեղի կ'ունենայ նախկինէն 8—9 ամիսներ վերջ: Այս Որմիզդուխտը Շապուհի պատիկ քոյրն է. ո՛չ առաջինը:

ՀԱՍՄԻԿ.— Այս գիշեր ճոխ սեղան կ'ունենանք:

ՇՈՒՇԱՆԻԿ.— Եթէ մի կտոր հաց լինէր: Այո՛, որքան ժամանակ է որ հացի երես չենք տեսել...

ՀԱՍՄԻԿ.— Աստուած ողորմած է, սիրելի բոյրիկ, մենք արդէն սովորել ենք առանց հացի, միայն մսով կերակրուել, և Աստուած ամէն օր ուղարկում է մեզ համար գեղեցիկ ազաններ:

ՇՈՒՇԱՆԻԿ.— Թագուհին նոյնպէս սովորեց... այժմ խորոված սրսի միսը ակորժակով է ուտում, բայց Որմիզդուխտ օրիորդը զգուշանքով...

ՀԱՍՄԻԿ.— Նա էլ կը սովորի...

ՇՈՒՇԱՆԻԿ.— Մինչեւ ե՞րբ պէտք է այսպէս մնանք Համիկ, ամէնքը մեռան ժանտախտից և հանգստացան: Մենք միայն մնացինք: Եթէ մենք էլ մեռնէինք, կ'աղաատէինք:

ՀԱՍՄԻԿ.— Ինչո՞ւ մեռնէինք: Եթէ մենք մեռնէինք, ո՞վ պէտք է ծառայէր Թագուհւոյն: Աստուած մեզ թողեց նրան ծառայելու համար:

ՇՈՒՇԱՆԻԿ.— Դու չե՞ս վախենում, Համիկ:

ՀԱՍՄԻԿ.— Ինչե՞ր պէտք է վախենամ:

ՇՈՒՇԱՆԻԿ.— Ի՞նչպէս ինչից: Եթէ Պարսիկները գիտենան որ բերդում մարդ չէ մնացել, և յանկարծ յարձակեն և ներս խուսեն, այն ժամանակ ի՞նչ կ'անես...

ՀԱՍՄԻԿ.— Այն ժամանակ, մենք մեր սրերով կը կտուենք նրանց հետ և թող չենք տայ, որ մեզ մօտենան:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— (Ներս է մտնում Որմիզդուխտի հետ) Ի՞նչ է պատահել քեզ, սիրելիս:

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ.— Ա՛խ, եթէ զիտենայիր, որքա՛ն լաց եմ եղել, որքա՛ն լաց եմ եղել:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Ինչո՞ւ էիր լաց լինում, սիրելիս: Ի՞նչ ունէիր լաց լինելու:

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ.— Երազումս էի լաց լինում... բայց հիմա ուրախ եմ... չառ ուրախ եմ... դու զարձեալ կաս... դու զարձեալ իմ մօտս ես...:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Սիրելի Որմիզդուխտ, ինչո՞ւ երազումդ լաց էիր լինում:

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ.— Ձեմ ասի... լեզուս չէ բռնում որ ասեմ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Մեզ պատահած զժրախտութիւնների դատն տպաւորութիւնների ներքոյ, այսպիսի տխուր երազ ես տեսել, սիրելի Որմիզդուխտ: Մեծ է Աստուծոյ զթութիւնը, նա մեզ խնայեց մահից, և կը պահպանէ տխուհետեւ: Հանդիստ կաց, սիրելի Որմիզդուխտ, և սիրող միշտ ուրախ պահիր:

(Յամիկ և Շուշանիկ կը մեկնին)

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Գիտե՞ս, Որմիզդուխտ, ո՞վ է պաշարել մեր բերդը:

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ.— Ձեմ իմանում:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Եթէ թշնամին ասէր «տուէք ինձ Որմիզդուխտին, ես կը թողնեմ և կը հեռանամ», դու կը զնայիր:

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ.— Կը զնայի:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Ինչո՞ւ կը զնայիր:

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ.— Բը այսքան մարդիկ չը մեռնէին, որ հաց լինէր՝ դրանք ուտէին, և որպէս զի դու այդքան նեղութիւններ չը կրէիր, և վերջապէս այս ահալի ժանտախտի աւերներին ականատես չլինէիր,— ահա ինչո՞ւ համար կը զնայի:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Դու նո՞յնպէս կը վարուէիր, ինչպէս վարուեց այն ամբողջի աղջիկը, որի երգը երգեցիր երէկ իրիկունն:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ.— Ոչ, ես այնպէս չէի վարուէր: Այդ երգի աղջիկը անսիրտ աղջիկ էր: Նա իւր գեղեցկութեան համար զոհեր էր պահանջում, և որքան բազմապէս էր զոհեր թիւր, այնքան այդ անգթութիւնը նրան զուարճութիւն էր պատճառում: Նա իւր պաշտողներին դիակներէից իւր համար ամբողջ հիմնեց, բայց ես այդպէս չէի անի, ևս թող չէի տայ, որ մի կաթիլ արիւն թափուէր, այլ իսկոյն դուրս կը դնայի թշնամու հանդէպ, կուրծքս կը դարձնէի դէպի նրա նետերը և կ'ասէի. «Ահա՛ ևս, եթէ ինձ համար է կոխը, թող դադրի նա»: Ես կը զոհէի ինձ, բայց կը փրկէի այդ բերդը:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Բայց այդ բոլորը, սիրելի Որմիդուխտ, հակառակ քո բարի ցանկութեան, կատարուեցաւ արդէն...

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ.— Ի՞նչը կատարուեցաւ...

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Այն զոհերը... այն արիւնները... այն կոտորածը...

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ.— Ի՞մ պատճառով...

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Այո՛, քո պատճառով: Բայց հանգրտացի՛ր, սիրելի Որմիդուխտ, քո պատճառով կատարուած զժրախտութիւնների մէջ դու չես յանցաւորը: Դրանք կատարուեցան առանց քո կամքի և յօժարութեան: Լսի՛ր, ևս կը պատմեմ քեզ տխուր իրողութիւնը: Սիրելի Որմիդուխտ, քո հղբոս նպատակը, այսինքն հայոց կրօնի և թագաւորութեան ոչնչացնելու աշխատութիւնը՝ յանձն է տուել Մերութան Արծրունին, և քո հղբայրը, իրրեւ մի բարձր վարձատրութիւն, խոստացել է քեզ կրօնութեան տալ Մերութանին, և այժմ Մերութանը ինքն է պաշարել երկու ամիսէ ի վեր մեր ամբողջը:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ.— Նրա կի՞նը լինել, — այդ երբեք չէ կարող լինել, ևս մի այդպիսի չարագործի կինը չեմ լինի:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Ինչո՞ւ, սիրելի Որմիդուխտ, եթէ Մերութանին կը յաջողուի ոչնչացնել հայոց թագաւորութիւնը, նա ինքը հայոց թագաւոր կը դառնայ, իսկ դու — հայոց թագուհի:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ.— Դո՞ւ փոխարէն (ծիծաղելով), ե՞ս պէտք է յաղիւտակեմ քո թագը... ոչ, դա ապերախտութիւն կը լինէր իմ կողմից դէպի քո բարութիւնները:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Չէ՞ որ դու ասացիր, որ եթէ գիտենաս կոխը քո համար է, դու քեզ կը ձգես թշնամու գիրկը: Այժմ ահա հասկցար, որ Մերութանը քո պատճառով է պաշարել այս բերդը:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ.— Այո՛, ևս ինձ կը ձգէի թշնամու գիրկը կոխի սկզբում, երբ դեռ ոչ մի արիւն չէր թափուել, ևս երբ կը գիտենայի, որ ինձանով ամէն ինչ կը վերջանար, բայց այժմ շատ ուշ է... դառն եղելութիւնները կատարուել են... ևս մենք սպրում ենք դիակներին կոյտի վրայ: Եթէ այդ է Մերութանի ցանկութիւնը, ևս կատեմ նրան, թող բոլոր բարի և չար աստուածները վկայ լինեն, որ յաւիտեան կատեմ նրան, ինձ փոյթ չէ, որ իմ հղբայրը խոստացել է ինձ կնութեան տալ նրան, բայց ես ինձ կ'սպաննեմ, ևս մի այդպիսի անպիտան մարդի կինը չեմ լինի:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Ինչո՞ւ համար չես լինի:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ.— Նրա համար, եթէ նա լաւ մարդ լինէր, իւր հայրենիքին չէր դաւաճաներ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Բայց նա սիրում է քեզ, և այդ բոլորը արել է քո սիրոյ համար:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ.— Բայց ես նրան տուած եմ: Թողնենք այդ: Դու ինձ այն ասա՛, սիրելի մայրիկ, ի՞նչ եղաւ Մուշեղը... ո՞րը գնաց նա... ա՛խ, ո՛րքան լաւ մարդ էր նա... ո՛րքան ազնիւ էր, ո՛րքան բարի էր... երբ նա ութր ամիս առաջ իմ թագաւոր հղբոս բանակապետը պաշարեց ևս նրան ամբողջ կանանոցը գերի բռնեց, անոնց երբեք մի խստութիւն ցոյց չտուեց, ևս պատուով ու մեծ

յարդանքով, բացի ինձանից, որ իբրեւ պատանդ այստեղ
բերեց, զանոնք Տիգրոն ուղարկեց: Երբ ինձ բերում էր
այստեղ, ճանապարհին որքան ցանկանում էի խօսել նրա
հետ... բայց նա մի անգամ գոնէ չխօսեց ինձ հետ: Ասա՛,
սիրելի մայրիկ, ո՞ւր գնաց նա:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — Գնաց Բիւզանդիա:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ — Շուտ կը գա՞յ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — Ամէն բոլէ սպասում եմ նրան:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ — Ա՛խ, ի՞նչքան կ'ուրախանամ ես,
երբ մի անգամ եւս կը տեսնեմ նրան...

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — Դու, երեւի, սիրում էիր նրան, Որ-
միդդուխտ, ուղիղն ասա՛, սիրո՞ւմ էիր:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ — Չեմ թաղցնում, սիրում էի... այ-
ժրժ եւս սիրում եմ... ես կը ցանկանայի նրա կինը լի-
նել... ա՛խ, ո՞րքան ուրախ, ո՞րքան բախտաւոր կը լի-
նէի ես, երբ նա մեծահոգութեամբ վերադարձրեց իմ եղ-
բոր կանանցը Տիգրոն, այն ժամանակ ես հասկեցայ, որ
աշխարհի բոլոր լաւ տղամարդերի մէջ նրա նմանը չկայ...
հէնց այն ժամանակ իմ սիրտը սիրեց նրան: Ասա՛, ինչո՞ւ
գնաց սպարապետ Բիւզանդիա:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — Նա գնաց, որ որդուս բերէ եւ իւր
հօր զահր բարձրացնի:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ — Ուրեմն նա կը գայ քո որդու հետ,
եւ մեզ կ'աղաթնէ չար Մերութանի պաշարումից:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — Ես այդ մասին մեծ յոյս ունեմ: Սի-
րելի Որմիդդուխտ, գիշերը արդէն յատաճացել է, գնա՛
քնէ: Մենք վաղը դարձեալ երկար կը խօսինք:

ՈՐՄԻՋԴՈՒԽՏ — (Յամբախալ եւ քախծալի նայ-
նաձեռով կը մեկնի):

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — (Միայնակ) Այս դրութիւնը (Հայր
Մարդպետ կը լրտեսէ) երկար շարունակուել չէ կարող...
վաղ թէ ուշ թշնամին կը հասկնայ իմ ամբողջի դատար-
կութիւնը... այն ժամանակ Մերութանի վայրագութիւնը

կ'անցնի ամէն չափից... ես տանջանքներեց երկիւղ չու-
նեմ... ես երկիւղ չունեմ եւ մահից... բայց ինձ հետ կը
մեռնի մի մեծ գործ, որի համար այնքան աշխատեցի:
Ո՛չ, այլեւս չէ կարելի դիմադրել այս կացութեան, ա՛հ,
ա՛հ, Մերութանը պիտի մտնի իմ ամբողջ եւ ինձ չլիթա-
յակապ պիտի տանի Շապուհին, եւ անիրաւ Պարսիկը իւր
վրէժխնդրութեան բոլոր թոյնը պիտի թափէ իմ վրայ:
Բայց այդ իմ հօգը չէ... Թող ես կորչիմ, Թող ես ոչնչա-
նամ, բայց Հայաստանը մնայ: Բայց ես տեսնում եմ հայ-
րենիքի անդարձ կորուստը... իմ աչքի առջեւ է նրա
սպաւոր ապագան... ա՛խ, գոնէ մի կողմից օգնութիւն
լինէր, գոնէ չո՛ւտ հասնէր որդիս...

ԴՂԱԿ — (Ներս մտնելով դիւային կերպարանով)
Այդ մի՛ յուսար...

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — (Սահմուկաձ) Ա՛հ, ա՛հ, այդ ո՞վ
է... ո՞վ կայ այստեղ:

ԴՂԱԿ — Ես եմ, տիկին:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — Օ, դու Դղակ:

ԴՂԱԿ — Այո, Դղակն եմ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — Ո՞րտեղից եկաւ... ինչո՞ւ եկար...

ԴՂԱԿ — Ամբողջ բոլոր զաղանի անցքերը ինձ յայտ-
նի են, տիկին: Բայց թէ ինչո՞ւ համար եկայ, մի փոքր
համբերութիւն ունեցիր, տիկին, ես խկոյն կ'ասեմ քեզ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — Հեռացի՛ր այստեղից, դարչելի: Ես
միշտ առեւթով առում էի քեզ, եւ քո դարչելի երեսը տես-
նելու ժամանակ, միշտ զգուշութեամբ կ'էր քեզանից, իսկ
այժմ, աւելի եւս...

ԴՂԱԿ — Հա՛, հա՛, հա՛:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ — Հեռացի՛ր, առում եմ քեզ, եթէ ոչ...

ԴՂԱԿ — Ի՞նչ ես որոնում, տիկին, երեւի մտածում
ես կանչել քո սպառազինեալ զինուորների բազմութիւնը
... երեւի կամենում ես կանչել քո արիւնասիրտ դահիճ-
ների խումբերը... նրանք չկան այժմ... ժանտախտը նը-
րանց հնձել է... ես նրանց դիակները տեսայ դրսում:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Լի՛րբ, դու եկար ծաղրելու իմ դըժ-
բախտութիւնը...

ԴՂԱԿ.— Ո՛չ տիկին, ինձ Աստուած ուղարկեց քեզ
մօտ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Հետացի՛ր ասում եմ քեզ:

ԴՂԱԿ.— Մի՛ վրդովի՛ր, տիկին, ես խելոյն կը գնամ:
Հայր Մարգարեար կարեւոր տակիքներ ունի, թող Հայոց
Տիկինը առ ժամանակ թողու իւր գեղեցիկ մտածութիւն-
ները եւ բարեհաճի լսել նրան:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Ես քեզանից շատ շնորհակալ կը լի-
նէի, Դղակ, եթէ հանգիստ կը թողնէիր ինձ: Դու արդէն
հասար քո նպատակին: Գողի նման մտար իմ ամբողջը, եւ
ինչ որ լրտեսելու էիր, լրտեսեցիր: Այժմ դնա, ում որ
մատնելու ես, մատնիր իմ ամբողջը: Ես պատրաստ եմ:

ԴՂԱԿ.— Քեզ հանգիստ թողնել... դու տակաւին
հանգստութիւն ես ստացում... հանգստութիւնը այլեւս
քեզ համար չէ, տիկին:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Անպիտա՛ն, դրանով ես փոխարինում
այն բոլոր շնորհները, որոնցմով իմ թագաւոր ամուսինը
քեզ անյայտ դուրսից բարձրացրեց եւ մեծամեծ պաշ-
տօնների հասցրեց: Ապերա՛խտ, դու իմ հայրենիքի ամե-
նագիտարին տաղնապի միջոցում, փոխանակ նրան պաշտ-
պանելու, քո դաւաճանական ձեռքը մեկնում ես դէպի
թշնամին: Քեզ յանձնուած էր քո թագաւորի տունը, նրա
ընտանիքը, եւ դու եթէ ամենափոքր ագնութիւն ունե-
նայիր, պիտի քո անձը դնէիր նրա տան վրայ: Բայց այ-
ժրմ ուրախանում ես այդ տան գերեզմարութեամբ: Այդ
բաւական չէ, դու համարձակվում ես քո զաւորելի բերա-
նով նախատել ինձ, եւ նախատել քո բարերար Արշակու-
նիներին: Այո՛, նրանք նախատելի են, որ քեզ նման ցած
եւ ստորին արարածին այդպիսի բարձր պաշտօնների ար-
ժանացրին:

ԴՂԱԿ.— Այդ իմ իրաւունքն էր, տիկին, այդ իմ ժա-
ռանդական արտօնութիւնն էր, որ հասել էր ինձ իմ պա-
պերից: Ո՛վ վարող էր ջնջել Մարգարեարեան իշխանու-
թիւնը:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Իմ թագաւոր ամուսինը:

ԴՂԱԿ.— Այո՛, այդ նպատակին ձգտեց նա... նա աշ-
խատեց ոչնչացնել եւ բոլոր նախարարութիւնները...
բայց ոչնչացաւ ինքը...: Այդ թողնե՛ք... ես չեմ թագ-
ցրնում, տիկին, եմ ատելութիւնը դէպի առ հասարակ
բոլոր Արշակունիները, ես չեմ թագցնում եւ իմ ուրա-
խութիւնը, որ դու վերջապէս պիտի պատժուես: Աստու-
ծոյ վրէժխնդրութեան բաժակը լցուած է եւ նա պէտք է
թափուի... Աստուած պահանջում է ձեզանից այն անթիւ
զոհների արիւնը, որ թաթել էք դուք... ես օտար չեմ,
ինձ յայտնի են այն բոլոր եղեռնագործութիւնները, որ
կատարուել են ձեր արքունիքում... ես տեսնում էի, եւ
ոխակալութեամբ լուծւում էի, որովհետեւ վախենում էի քո
ամուսնիդ... դու ինքդ, տիկին, արիւնով ստացար քո
տիկնանց տիկնութիւնը... Կարծես, հէնց այս րոպէիս,
իմ աչքերի առջեւն է դժբախտ Ոլիմպիադայի գիակը, ո-
րին սպաննել տուիր դու: Նրա մահուամբ նրա թագը յա-
փըշտակեցիր... որքան այդպիսի դժբախտներ զոհուել են
քո շար կրքերի եւ քո անիրաւ փառասիրութեանը... պէտք
է անպատճառ կործանուի՝ այս անբարոյականացած
տունը...:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Կորի՛ր, չարագործ: Եթէ թագաւորը
եւ թագուհին արիւն են թափում, այդ յանցանք չէ, ինչ-
պէս յանցանք չէ երբ Աստուածներն են մարդիկ կոտո-
րում: Այդ անում են նրանք, դարձեալ մարդկանց բարո-
ւութեան համար: Վատերին մաքրում են լաւերից: Ես
գիտեմ որ դու այսեղից հեռանալուց յետոյ, պիտի մատ-
նես Պարսիկներին իմ ամբողջ դատարկութիւնը, Գնա՛,

յայտնի՛ր: Թող դան եւ կախաւորեն ինձ, ես ո՛չ մահից եւ ո՛չ աքսորից երկիւղ չունեմ:

ԳՂԱԿ. — Հա՛, հա՛, հա՛, (մեկնում է):

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Ո՛հ, վերջապէս, քիչ վերջը ես պիտի ընկնեմ չարագործներէ ձեռքը: Նա վերջապէս պիտի տիրանայ իմ պաշտած աղջկան, Որմիզդուխտին: Բայց ո՛չ, ո՛չ, Որմիզդուխտը չպէտք է Մերութանի ձեռքը ընկնի, դեռ նրանք իմ ամբողջը չը մտած, պէտք է ես սա դաշոյնով վերջ տամ Որմիզդուխտի կեանքին, որպէս զի Մերութան իր նպատակին չը հասնի: (Դաշոյնը առնելով քայլերը դէպի Որմիզդուխտին մնջաւեհեակը կ'ուղղէ, սեմէն մերս կը մտնէ. յետոյ սարսափած իր կատարելիք ահոելի աւարբէն. ետ կ'ընկնի) Ա՛հ, ա՛հ, ո՛չ, ո՛չ, ես այդ արիւնից մաքուր կը պահեմ իմ ձեռքերը... Այո՛, ես վճռել էի, ես մինչեւ անգամ երգուել էի, որ նոյն բոպէում, երբ Մերութանը ոտք կը դնէ իմ ամբողջի չէմբի վրայ, նա պէտք է իւր առջեւ գաշունահարուած տեսնէ սիրած աղջկան մարմինը... Բայց ինչո՞վ է յանցաւոր այդ անմեղ աղջիկը... ո՛չ, ես դրան կենդանի վը թողնեմ, որ աւելի տանջէ Մերութանին... Չէ կարող լինել մի պատիժ այնքան դառն եւ այնքան դժնդակ, քան թէ այն, երբ Մերութանը, որ յանձն առեց այդ գեղեցիկ աղջկան համար այնքան եղեոնագործութիւններ, յանկարծ իրան խաբուած կը դանէ իւր սիրոյ մէջ, երբ Որմիզդուխտը կ'սկսէ ատել նրան եւ մերժել նրա սէրը... Նա ինձ խոստացաւ այդ եւ համոզուած եմ, որ կը կատարէ: (Դաշոյնը մէկ կողմ կը դնէ) Երթամ, դարթեցնեմ նրան: (Ներս կը մտնէ եւ Որմիզդուխտին հետ դուրս կուգայ):

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ. — Գիտեմ, թէ ինչո՞ւ այսպէս վաղ արթնցրիր ինձ, սիրելի մայրիկ, երէկ պայման դրինք որ այս առաւօտ մենք գնանք որսի, եւ ո՛չ Շուշանիկն ու Հասմիկը:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Ո՛հ, սիրելի Որմիզդուխտ, այսօր մեզ պիտի որսան... որսորդները արդէն եկել են, ամբողջի դրանք կանգնել են... խո՞ւմ ես փողերի ձայնը...

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ. — Լսում եմ... ինչո՞ւ համար են այդ ձայները:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Թշնամին հասկացել է, որ ամբողջը պաշտպաններ չունի, եկել է, որ դրաւ նրան:

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ. — Մերութանը:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Այո՛, Մերութանը:

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ. — (Խելագարի միան դէպի դուրս կը յառաջանայ):

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Ո՞ւր ես գնում:

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ. — Անիծեալ Մերութանը եկել է գրաւելու այս բերդը իմ եղբոր զօրքերով, իմ եղբոր զօրքերը չեն կարող չը հնազանդել քոջ հրամանին: Ես գնում եմ նրանց հրամայելու...

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Ի՞նչ հրամայելու:

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ. — Դու իսկոյն կը տեսնես, մայրիկ:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Ի դուր կ'անցնին քո ջանքերը, սիրելի Որմիզդուխտ: Մենք մեզ յանձնենք Աստուծոյ կամբքին: (Արեգակը կը ծագի, դուրսը աղմուկը եւ շփոթութիւնը կը սաստկանայ, դուռները կը դրոպան):

ԽՈՒԺԱՆ. — (Գուրսէն) Բա՛ց արէ՛ք դռները, թէ ոչ կը խորտակենք:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Եկ, համբուրեմ քեզ, սիրելի Որմիզդուխտ, հասաւ ժամը, որ անողորմ ճակատագիրը պիտի բաժանէ մեզ միմեանցից...

ՈՐՄԻԶԳՈՒԽՏ. — (Անոր գիրկը իյնալով) Ո՛հ, մենք չենք բաժանուի միմեանցից, ուր որ քեզ տանելու լինեն, ես էլ քեզ հետ կը գամ:

ՀԱՍՄԻԿ եւ ՇՈՒՇԱՆԻԿ. — (Սարսափած) Ա՛հ, տիկին, զինուորները մտան, մեր սենեակում:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ. — Գնա՛, Հասմիկ, դու աւելի սիրտ ունես, գնա՛ ասա նրանց, որ մենք այստեղ ենք:

ՀԱՍՄԻԿ.— (Լալագին) Ես այդ բանը չեմ ասի, տիրիկն:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ.— Դու գնա՛, Շուշանիկ:

ՇՈՒՇԱՆԻԿ.— Ես էլ չեմ մատնի իմ տիկնոջը: (Թագուհուն մէջքը փաթարուելով) Ա՛խ, քեզ պիտի տանեն... ա՛խ, մեզ պիտի զրկեն քեզանից:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— (Պարսիկ գորպետի մը եւ զինուորների հետ ներս կը մտնէ, իրնուսնով առաջ կ'ընթանայ եւ իւր սուրը դնելով Ումիզդուխտի ռոմների մօտ, ծնրադիր) Այդ բոլորը կատարուեցաւ քո ազատութեան համար, եւ քո սիրոյ համար, նազելի Ումիզդուխտ: Հայոց թագուհին քեզ գերի վարեց իւր ամբողջութեամբ, իսկ ես, քեզ ազատելու համար, ոչնչացրի նրա ամբողջ իւր գորքերի բազմութեան հետ: Յոյս ունեմ, որ դու այսուհետեւ կը յարդես այդ սուրը, որ այնքան անձնուիրարար գործեց քո պատուի եւ քո կեանքի համար:

ՈՐՄԻՋՊՈՒԽՏ.— (Պարսիկ գորպետի մը) Ի՞նչպէս է քո անունը:

ՊԱՐ. ԶՕՐԱՊԵՏ.— Այանոգան, քո ծառան:

ՈՐՄԻՋՊՈՒԽՏ.— Ո՛վ Այանոգան, հրամայում եմ քեզ իմ եղբոր՝ Արքայից Արքայի անունով, հեռացրո՛ւ այստեղից այդ գարշելի մարդուն: Ես ատում եմ նրան: Նա չը պիտի համարձակուի տեսնել իմ երեսը: Պատրաստել տո՛ւր մեզ համար առանձինն պատգարակներ, ես եւ Հայոց թագուհին միասին պիտի գնանք Տիրքոն իմ եղբոր մօտ:

ՊԱՐ. ԶՕՐԱՊԵՏ.— Արեւաց մեծափառ օրիորդի հրամանը կատարուած կը լինի, որպէս նրա բարձր ցանկութիւնն է:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— (Հոգեկանապէս կ'ընկճուի եւ կը խորտակուի):

(Թագուհին, Ումիզդուխտ, նաժիշտները կը մեկնին, իրենց կը հետեւի Պարսիկ գորպետը իր զինուորներով):

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— (Հոգեկան տանջանքով) Ի՞նչը ձգեց ինձ այս թշուառ դրութեան մէջ... Արդեօք փառասիրութիւնը... ո՛չ, հազար անգամ ոչ... Հայոց դահը, Հայաստանի թագն ու դաւադանը, որ խոստացաւ ինձ Պարսից Շապուհ արքան, երբեք չէին կարող հրապուրել ինձ, երբեք չէին կարող մի անարգ գործիք դարձնել ինձ Պարսից արքայի ձեռքում... Ես այնքան վատ չէի, ես այնքան անսիրտ չէի, որ ոտնակոխ անէի սուրբ պարտականութիւնը, եւ ապստամբուէի իմ թագաւորի դէմ... Ես աւելի մեծ յօժարութեամբ կ'ընդունէի մահը, եւ իմ պատիւը ինձ հետ գերեզման կը տանէի, քան թէ իմ ճակատի վրայ կ'ընդունէի դաւաճանի սեւ կնիքը... ուրեմն ի՞նչը ձգեց ինձ այս թշուառ դրութեան մէջ... Արդեօք վրէժխնդրութեան անդուստ կի՞րքը, արդեօք արեան անչէջ ծառա՞ւր... դարձեալ ո՛չ... Արդարեւ իմ հայրերը, իմ ամբողջ ազգատոհմը սրի ճարակ դարձան եւ անխնայ կերպով խողիտուեցան Արշակունիների ձեռքով... Եւ սկսեալ մանկութիւնից, վրէժխնդրութեան սրբազան պարտքը միշտ բորբոքում էր ինձ վրէժխնդիր լինել եւ դրանով հաշտուել իմ նախահարց ուրուականների հետ, որ ամէն բոլորէ եւ ամէն վայրկեան տանջում էին ինձ... Բայց ես չէի ցանկանայ իմ նախահարց արեան վրէժը Արշակունիների թագաւորութեան կործանման մէջ գտնել, եւ իմ դաւաճանութեամբ յաղիտուած դահը դնել նրանց զօրախոտ աւերակների բեկորների վրայ... ուրեմն ի՞նչը ձգեց ինձ այս թշուառ դրութեան մէջ... Ի՞նչը հարկադրեց ինձ ուրանալ իմ Աստուծուն, ուրանալ հայրենական կրօնը, ուրանալ ամէն ինչ, որ նուիրական էր ինձ համար, եւ երկրպագութիւն անել Պարսից աստուածներին... Ի՞նչը քարացրեց իմ հաւատը, ի՞նչը խեղդեց իմ մէջ ազգային բոլոր սուրբ զգացմունքները... Միայն դո՛ւ, քո սէրը միայն, ո՛վ Ումիզդուխտ... (ծնրադիր) Ես սիրում էի քեզ, Ումիզդուխտ, ինչպէս թագուհին չափ սիրում էի քեզ ու այդ գիտէր քո թագաւոր եղբայրը, եւ իմ այդ թու-

յութիւնից օգուտ քաղեց նա... Ամէն խոստամունքներ, ամէն պարզեւներ, ինչ որ ամենաբարձր էր մարդկային փառքի եւ վայելչութեան համար, խոստացաւ նա ինձ, բայց չկարողացաւ խախտել իմ հաւատարմութիւնը թէ՛ դէպի իմ հայրենիքը եւ թէ՛ դէպի իմ թագաւորը: Իսկ քեզ տալով, նա խլեց ինձանից բոլորը, ինչ որ սուրբ էր ինձ համար, ինչ որ թանկագին էր ինձ համար... Ես յանձն առի կատարելու քո եղբօր ամենալատ ցանկութիւնները միայն քեզ ստանալու համար, ո՛վ Որմիզդուխտ: (Մի քանի բալէ լուռ իւն. ջերմ արտասուք քափելով աչքերից) Սիրում եմ... Հեմ կարող սպաննել իմ մէջ այդ սէրը... Ո՛վ Աստուած, ցոյց տուր ինձ այն անօթը, որ կրում է իր մէջ սիրոյ կենսատու կաթիլները, ցոյց տուր, ո՛վ Տէր, ես կը փշրեմ, ես կը խորտակեմ այդ անօթը, որովհետեւ նրա մէջն է ամփոփուած իմ բոլոր թշուառութիւնը... Ինչո՞ւ դրեցիր իմ մէջ այդ անօթը, ո՛վ Աստուած, ինչո՞ւ վառեցիր իմ սիրտը այդ անչէջ կրակով... Թող չը լինէր կնոջ սէրը, թող յաւիտեան չը լինէր նա, եւ ես աւելի բախտաւոր կը լինէի: Այդ սիրոյ համար ես կատարեցի եւ պիտի շարունակեմ կատարել լիժոխային բարբարոսութիւններ... Ես թոյլ եմ, ես անգոր եմ, ո՛վ Աստուած, քո հօր ձեռքը միայն կարող է մահացնել նրան... Աղաչում եմ, մեռցրո՛ւ նրան, եւ բոլորովին ցամաք անապատ դարձրու իմ սիրտը, որպէս զի զաղբին իմ մէջ բոլոր կրքերը... (տանջահար լուռ իւն) Ո՛չ, ո՛չ, ո՛վ Տէր, ես սիրում եմ... առանց նրան ինձ համար լոյս եւ կեանք չը կայ... դու ստեղծեցիր սէրը, դու դրեցիր իմ մէջ սէրը, եւ դու նշտք է լինես նրա գորավիզը... նա քո արարչագործութեան ամենամեծ արդիւնքն է... Ժամանակներից առաջ Քեզ յայտնի էր նրա եւ կեցուցիչ եւ մահացուցիչ գործութիւնը... դու գիտէիր, թէ որպիսի անողորմ ձեռքով պէտք է դարձնէ նա մարդկանց սրտերը՝ թէ՛ դէպի բարին եւ թէ՛ դէպի չարը... ինձ ձգեց վերջին ճանապարհին վրայ, եւ պէտք է շարունակեմ առաջ գնալ...

Թող աշխարհի մէջ մի անարդ նշաւակ դառնամ ես, թող ապագայի համար յաւիտենական դատապարտութեան տարիկայ դառնամ ես, թող ամէն ոք անէծքով արտասանէ իմ անունը, — բայց ես սիրում եմ, եւ կը սիրեմ... իմ անգին Որմիզդուխտը պէտք է լինի Հայաստանի թագուհին, իսկ ես պէտք է դառնամ թագաւոր, միայն նրան արժանի լինելու համար... Թող արիւնով սոսողուի այն ուղին, որ տանում է ինձ Հայաց դահլը... Թող գիւղերով կաղմուի այն սոսկայի ամբարշտակը, որ կը հասցնէ ինձ մինչեւ այդ բարձրութիւնը... բոլորը քաղցը է ինձ համար, բոլորը հաճելի է ինձ համար, որովհետեւ այդ բարձրութեան վրայ պիտի վայելեմ նրա սէրը...:

ՎԱՐԱՅՈՅՐ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Դ.

ՏԵՍԱՐԱՆ I

Արարատեան դաշտին վրայ Մերութանի եւ վահանի բանակատեղին:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Իր ասպախումբով բանակատեղին մտնելով, կանգնող պահակի մը) Ես Վահան Մամիկոնեանի որդին եմ: Ինձ առանջնորդէ զէպի իմ հօր վրանը: (Պահակը կ'առաջնորդէ տեսարանի խորքէն դէպի առաջ գտնուող վրանը):

ՎԱՀԱՆ.— (Վրանէն դուրս գալով) Սամուէլ, սիրելի Սամուէլ: Օ՛հ բարեւ Արշակ, նաեւ դուք իմ սիրելի Արտաւազդ եւ Յուսիկ:

ՅՈՒՍԻԿ.— (Դէպի մէկ կողմ կը փառնի, Սամուէլի ասպախումբին ֆով, որոնց մէջ կը գտնուի նաեւ Սուրբէնը):

ՎԱՀԱՆ.— Ա՛խ, եթէ քեզ դոնէ մի անգամ տեսնէր Շապուհը, այս շնորհալի զէմքով, այս փայլեղազեղ հասակով, նա անպատճառ քեզ Հայոց ամբողջ հեծելազօրքի հրամանատար կը կարգէր:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Մի այդպիսի բարձր պաշտօն ինձ համար դեռ չատ չուտ է, սիրելի հայր:

ՎԱՀԱՆ.— Դու չատ համեստ ես, Սամուէլ: Բայց նայիր քեզ վրայ հօր աչքով, եւ այն ժամանակ չատ վաղ չես համարի: Դու կը հիացնես ամբողջ Պարսից արքունիքը, եթէ զէթ մի անգամ այն տեղ յայտնուելու լինես: Բաւական է, որ դու մի ասպախաղ կատարես Տիրոսնի մեծ հրապարակի վրայ, եւ Շապուհ արքան իր պալատի պատուհանից նայէ քեզ վրայ,— այդ ժամանակ քո հօր ամենաջերմ փափաքները կատարուած կը լինեն: Մայրդ նամակ չտուե՞ց:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ի՞նչպէս չէ: Ահա՛:

ՎԱՀԱՆ.— (Կը գարմանայ նամակի հնուքեմէն):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այդ նամակը հին է, սիրելի հայր, ես երկար ատենէ ի վեր բաժանուած եմ իմ մօրից: Ինձ հետ պատահած են այդ ժամանակի ընթացքում մեծ արկածներ եւ դժբախտութիւններ: Ես մահամերձ հիւանդութեան մէջ եմ եղել, եւ Անձաւացեաց հոգւոյ վանքում վանականներ խնամոտ եւ զորովալից հոգատարութեան տակ՝ հազիւ կարողացել եմ ապաքինել:

ՎԱՀԱՆ.— Դա կատարեալ անխոհմտութիւն է, Սամուէլ: Դու այդքան ժամանակ հիւանդ ընկած ես լինում մի անյայտ վանքում, ո՛չ քո հօրը նե ո՛չ քո մօրը իմացում չես տալիս:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ես իմացում տալիս էի... բայց իմ մարդիկը գնում էին եւ տեղ չէին հասնում: Գիտես, հայր, ի՞նչ ազմկալի ժամանակներ էին... մարդիկներ ղուլիները ծառի տերեւների նման թափվում էին:

ՎԱՀԱՆ.— Աստուած քեզ կրկին անգամ պարգեւեց ինձ, թանկազին Սամուէլ, զոհութի՛ւն եւ փա՛ռք նրա մեծութեանը:

ԱՐՏԱՒԱԶԴ.— Դու, երեւի, չէիր սպասում, որ ես կը գայի Սամուէլի հետ: Տեսա՞ր ինչպէս եկայ:

ՎԱՀԱՆ.— Դու ամենափոքր հասակումդ եւս միշտ այդպէս քաջ էիր, սիրելի Արտաւազդ, իսկ այժմ սիրուն եւ բաւական հասած տղայ ես, ի հարկէ, հիմա աւելի քաջութիւն կ'ունենաս:

ԱՐՏԱՒԱԶԴ.— Այս բանակում պղտիկ պատանիներ կա՞ն:

ՎԱՀԱՆ.— Կան: Ինչո՞ւ համար ես հարցնում:

ԱՐՏԱՒԱԶԴ.— Ես եկել եմ նրանց հետ մրցելու, որ ցոյց տամ, թէ հայ պատանիները որքան ճարպիկ են Պարսիկներից:

ՎԱՀԱՆ.— Սիրելի Արբակ, նստիր, ինչո՞ւ ես կանգնում: Ի՞նչպէս ես, Արբակ: Ամէնքը փոխուել են, դու միայն մնացել ես միեւնոյնը, որպէս տեսել եմ մի քանի տարի առաջ: Ո՛չ ծերացել ես, ո՛չ մանկացել ես:

ԱՐԲԱԿ.— Արտաքին կեղևը միշտ խարուսիկ է լինում, Տէր իշխան: Միայն Աստուած է իմանում, թէ ներսում ինչ կայ... Մազերս, իրաւ է, շատ չեն ձերմակել, բայց սրտումս այլեւս կեանք չէ մնացել:

ՎԱՀԱՆ.— Ինչո՞ւ, Արբակ, ի՞նչը կարող էր քեզ այդպէս վշտացնել:

ԱՐԲԱԿ.— Շատ բան, Տէր իշխան: Աշխարհը փոխուել է... ամէն ինչ տակնուվրայ է եղել... Եւ նրանց հետ տակնուվրայ է լինում մարդու սիրտը... ո՞ւր են հին ժամանակները... դնացին, այլեւս յետ չեն գայ...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Մերութանը բաւական շտապել է, դեռ Հայոց թագաւոր չը դարձած, թագաւորի ձեւեր է բանեցնում...

ՎԱՀԱՆ.— Ի՞նչպէս...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ահա այդպէս, — նստած է սպիտակ նրժոյգի վրայ... նժոյգի բաշն ու ագին ներկել է տուել վարդի գոյնով... Չէ՞ որ, այդ իրաւունքները վայելում էին միայն Արշակունի թագաւորներն ու թագաւորադուները, եւ կարմիր վարաիք ունի հաղած... եւ կարմիր կօշիկներ է կրում... դրանք եւս առանց նշանակութեան չեն...:

ՎԱՀԱՆ.— Ինչո՞ւ այդ դարմացնում է քեզ, Սամուէլ: Մերութանին արդէն կարելի է Հայոց թագաւոր համարել: Բաւական է, որ նա այս բազմաթիւ գերիներին հասցնէ Տիգրոն, այն ժամանակ Շապուհ արքան մեծ ուրախութեամբ կը տալ նրան Արշակունիների թագը:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այդ ինձ բոլորովին չէ դարմացնում, սիրելի հայր: Ես համոզուած եմ, որ Շապուհը Մերութանի այգիքան մեծ ծառայութիւնների համար անպատճառ կը տալ նրան թագը...

ԱՐԲԱԿ.— Կը տա՞յ... կը տա՞յ Արշակունիների թագը... բայց այն թագը իւր գլխին դնելն է ամենամեծ գոտարութիւնը...

ՎԱՀԱՆ.— Ինչո՞ւ, Արբակ:

ԱՐԲԱԿ.— Նրա համար, Տէր իշխան, որ այսօր կամ վաղը, Պապը՝ Արշակունիների օրինաւոր ժառանգը կը յայտնուի, եւ տէր կը դառնայ իւր հօր գահին: Այս ձերմակ գլուխը շատ բան է տեսել, Տէր իշխան: Այդ եւս իմ աչքերով տեսնում եմ...:

ՎԱՀԱՆ.— Գլուխդ, իրաւ է, ձերմակացել է, բայց կործարկ մէջ դեռ երեխայի սիրտ ես կրում, Արբակ: Դիցուք թէ յայտնուեցաւ Պապը, նա ի՞նչ կարող է անել: Դու կարծում ես որ Մերութանը չէ՞ նախատեսել այդ բոլորը: Մերութանը ապառաժի վրայ ցանոդ մարդիկներէ չէ, նա գիտէ իւր դործը, նա բաւական մեծ խելքի տէր մարդ է:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Արդտեղ այդ ի՞նչ են այրում:

ՎԱՀԱՆ.— Մաղաղաթ: Դու չե՞ս դայ տեսնելու: Գնանք, շատ հետաքրքրական է...

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ո՛չ, ես այստեղից եւս տեսնում եմ...

ՎԱՀԱՆ.— Ուրեմն ես կը գնամ, քիչ վերջ կը վերադառնամ քեռիդ Մերութանը հետս բերելով: Նա ահա բղրաղուած է իւր խարոյկով... Երբ վերջացնի միասին կը գանք այստեղ: Նա շատ կ'ուրախանայ քեզ տեսնելով, նա չափաւորանց սիրում է քեզ: Նա դուրս է եկել բանակը դիտելու... եւ մի քանի կարգադրութիւններ ունի անելու... որովհետեւ այս օրերում պէտք է չուենք այստեղից... (Կը մեկնի):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Մաղաղաթ եւս այրում, սիրելի Արբակ: Այրում են մեր կործանուած տաճարների սուրբ կրտակարանները... այրում են մեր եկեղեցու գիրն ու դրպրութիւնը, որ մեզ պարսկացեն... Եւ իմ հայրը գնում է հանդիսատես լինելու, գնում է զուարճանալու մի այգի-սիսի չարագործութեամբ: Ահա՛ եւ կառավարներ... առանք ի՞նչ կառավարներ են, Արբակ:

ԱՐԲԱԿ.— Ի՞նչ կառավանք: Հայ շինականի, հայ խաչնարածի եւ հայ երկրագործի կառավանք են: Մերու-
ժանը այդ կառավանքի իւրաքանչիւրի համար մի մի ու-
կի է վճարել Պարսիկ զինուորներին, եւ նրանք գնացել
խեղճերի գաղտերից որսացել են, եւ գլուխները կտրել են:
Դրանք Մերուժանի հայրենիքի ամենաթանկագին բնա-
ներն են, որ նա պէտք է տանէ եւ նուիրէ Պարսից արքա-
յին, պարծենալով թէ Հայոց ազնուականների գլուխներ
են:

ԱՐՏԱԽԱԶԳ.— Այլեւս ինչո՞ւ համար են զիզել այն-
տեղ այդ արիւնաներկ գլուխները:

ԱՐԲԱԿ.— Յոյցի համար, սիրելի Արտաւազդ: Մե-
րուժանը սիրում է սարսափ ձգել, եւ այդ գլուխները դրել
է իւր գերիների առջեւ, որ նրանց զգալ տայ թէ, եթէ
չեն խոնարհուի իւր հրամաններին, այն ժամանակ նրանց
գլուխներն եւս կ'աւելանան այդ կտրուած գլուխների
վրայ:

ԱՐՏԱԽԱԶԳ.— Ի՞նչ հրամաններ...

ԱՐԲԱԿ.— Նա պիտի առաջարկէ որ իր զերիներն
թողնեն քրիստոնէութիւնը եւ բնդունին Պարսից կրօնը:

ԱՐՏԱԽԱԶԳ.— Չարագո՞րծ...

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Եւ ՎԱՀԱՆ.— (Ներս կը մտնեն):

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Օ՛հ, թանկագին Սամուէլ, իմ քրոջ
որդին, որքան ուրախ եմ որ երկար անջատումից յետոյ
բախտը կ'ունենամ կրկին անգամ քեզ տեսնելու: Այդ որ-
քան մեծացել ես, այդ որքան զեղեցկացել ես:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Նոյնպէս ես շատ ուրախ եմ, քեռի:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Բարեւ Արքայ, օ՛հ եւ դու, սիրելի
Արտաւազդ:

ԱՐՏԱԽԱԶԳ.— Քեռի, բանակը, դեռ եւս քանի՞ օր
պէտք է այստեղ մնայ:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Երեք օր:

ԱՐՏԱԽԱԶԳ.— Օ՛հ դա շատ երկար է, Աստուած վը-
կայ, շատ երկար է: Ի՞նչպէս պէտք է անցկացնենք այդ
երեք անտանելի օրերը:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Ինչպէս որ քո սիրտը կը կամենայ:

ԱՐՏԱԽԱԶԳ.— Եթէ գիտենաս, թէ ո՞րքան ժամա-
նակ է, որ ես որսի չեմ գնացել, բոլորովին կը դարձա-
նաս:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Ո՞րքան ժամանակ է, սիրելիս:

ԱՐՏԱԽԱԶԳ.— Այն օրից որ մեզ տանից դուրս եմ ե-
կել:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Դա յիշքը ժամանակ չէ, մանաւանդ
քեզ համար: Դու կարծեմ, որսորդութիւնը սիրում ես,
Արտաւազդ:

ԱՐՏԱԽԱԶԳ.— Սաստիկ, երբ մեր տանն էի, եթէ շա-
բաթը մի քանի անգամ որսի չը գնայի, ինձ այնպէս կը
թուէր, թէ մի լաւ բան, չա՛տ լաւ բան կ'որցրել եմ:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Երեւի, Սամուէլն եւս սիրում է:

ՎԱՀԱՆ.— Սամուէլը ամենափոքր հասակից սիրում
էր որսորդութիւնը: Մեր ամբողջ թռչունները հանգստու-
թիւն չունէին նրա ձեռքից, երբ դեռ տասն տարեկան տը-
ղայ էր: Իսկ այժմ չը գիտեմ հետեւո՞ւմ է իր հին սովո-
րութիւններին թէ ոչ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ես իմ սովորութիւնները հեշտութեամբ
չեմ փոխում: Որսորդութիւնը իմ ամենատրտագին դուար-
ճութիւններից մէկն է: (Մերուժանին) Այդ կողմերում,
Արաքսի ափերը, ասում են, խիստ հարուստ են վայրենի
երէններով:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Այո, հարուստ են:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Մերուժանին) Դուք վճել էք ան-
պատճա՞ռ երեք օր բանակը պահել այստեղ:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Անպատճառ: Բացի այն, որ աստղերը
բարի ճանապարհ չեն դուշակում:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ուրեմն, այդ երեք օրում, ինչպէս լաւ նկատեց Արաւազը, անգործութեան մէջ կարելի է բոլորովին ձանձրանալ:

ՎԱՀԱՆ. — Քեռիդ թոյլ չի տայ, որ ձանձրանաս, սիրելիս, նա քեզ համար որսորդութեան ամենափառաւոր հանդէսներ կը պատրաստէ Արաքսի ափերի մօտ:

ԱՐՏԱՒԱԶԴ. — Եւ ինձ համար:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ. — Եւ քեզ համար: Առանց քեզ ի՞նչ որսորդութիւն կ'ունենայ մեր որսորդութիւնը: — Ե՛լ, Վահան, մենք երթանք, մի քանի գործեր կան անելու, նրանք յոգնել են, թող հանգստանան: Վաղը ես պատրաստել կը տամ փառաւոր հանդէսը որսորդութեան:

(Վահան եւ Մերուժան կը մեկնին)

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Սիրելի Արքակ, վերջապէս մեր նպատակը յաջողութեամբ պիտի պսակուի: Ես մեծ յոյս ունեմ: Ինչ որ անելու է, պէտք է անել... Ժամանակը թանկ է մեզ համար: Վաղը դու պատրաստ կը լինես ինձ հետ դարձ որսորդութեան հանդէսին, եւ կանխապէս կը նախապատրաստես իմ մարդիկներին: Հասկանո՞ւմ ես...

ԱՐԲԱԿ. — Հասկանում եմ...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Իմ մարդիկներէն իւրաքանչիւրը պէտք է լաւ գիտենայ իւր կատարելիք դերը, եթէ ոչ, մի ամենափոքր սխալ կարող է ամէն ինչ փճացնել, նրանք պէտք է հետեւին պայմանական նշաններին, եւ նոյն նշանների համեմատ գործեն: Եթէ հանդամանքները փոխուին, այդ դէպքում, դու եւս պէտք է հանդամանքների փոփոխութեան համեմատ, փոխես եւ նրանց գործելու եղանակը:

ԱՐԲԱԿ. — Արքակը այդ բոլորը կը կարգադրի, դու հանգիստ կա՛ց:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Այժմ կարող էք երթալ ձեզ յատկացուած վրանում, վաղը առաւօտ կը տեսնուինք:

(Արքակ եւ Արաւազը կը մեկնին)

ՍԱՄՈՒԷԼ. — (Վրանին նրազը կը մարէ, քիչ մը լռութենէ վերջ) Վաղը, որսորդութեան հանդէսը կը սարքուի, ես այնտեղ պատահութիւն կ'ունենամ իմ վշտալից սիրտը բաց անել իմ հօր առջեւ, դատապարտելով նրա դաւաճանութիւնը հայրենիքի հանդէպ: Կը խնդրեմ ես նրանից որ յետ կենայ իւր չար ճանապարհից: Իսկ եթէ նա մերժէ ինձ, եթէ ինձ չը յաջողուի զայն համոզել, այդ ժամանակ ահա՛ այս սուրով ես կը սրբեմ այն արատը, որ նա զրեց մեր տոհմի վրայ:

ՎԱՐԱԳՈՅՐ

ՏԵՍԱՐԱՆ II

«Իշխանաց Կղզի»

(Արաֆս գետին եզերքը, մացառուտ եւ տերեւախիտ ծառերով)

(Տեսարանը բացուելիս, Վահան եւ Սամուէլ ծանր փայլերով տեսարանին մէկ կողմէն կուգան եւ իրենց յետագայ խօսակցութիւնը լրանալէ վերջ կ'անցնին միւս կողմը)

ՎԱՀԱՆ.— Զգուշացի՛ր, երբ վարազների կը հանդիպիս, այստեղի վարազները սաստիկ կասաղի են:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Կը ցանկանայի հայր, վազրերի հանդիպել, առիւծների հանդիպել: Բայց, ախո՞ս, որ այստեղ ո՛չ վազրեր կը պատահեն եւ ո՛չ առիւծներ: Կը ցանկանայի գոնէ Արաքսի սոսկալի նահանգներից մէկը հրէշաւոր գրուխը ջրից վեր բարձրացներ, եւ իւր բոյրը կարողութեամբ յարձակուեր իմ վրայ...

ՎԱՀԱՆ.— Երեւի, նրա համար են այդ գեղեցիկ ցանկութիւնները, Սամուէլ, որ ցոյց տաս քո քաջութիւնը: Բայց քո քաջութիւնը, անտարակոյս այդ տեսակ ապացոյցների կարօտ չէ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ո՛հ, հայր, դրա համար չէ: Ես հեռու եմ ամէն տեսակ վառասիրութիւնից: Միայն կը ցանկանայի կոտել... ի մա՛հ կոտել:

ՎԱՀԱՆ.— (Ինքնին) Այս մտքերը սարսափեցնում են ինձ: Նա ցանկանում է մահուան համար կոտել, Ի՞նչը ձանձրացրել է նրա յուսադաժառ կեանքը: (Դուրս կ'ելլեն):

(Բեմին վրայ կուգան Մերութան, Արբակ, Սուրէն, Արտաւազդ եւ Պարսիկ զօրավարներ)

ԱՐՏԱԻԱԶԳ.— Սիրելի՛ Արբակ, աղաչում եմ, չտապի՛ր, տուր ինձ քո նիզակը, իմը շատ թեթեւ է ու բարակ, վախենում եմ, որ կոտրուի:

ԱՐՏԱԿ.— Կը տամ, սիրելի Արտաւազդ, կը տամ իմ նիզակը, բայց բազուկներս քեզ տալ չեմ կարող:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Արբակի ծանր նիզակը չարժեքու համար պէտք է Արբակի սմուր բազուկները ունենալ, Արտաւազդ: Հեռու կա՛ց, Արտաւազդ, այդպէս չէ կարելի որսալ այդ ամէնէի գաղանին:

ԱՐՏԱԻԱԶԳ.— Դա ի՞նչ բան է: Հիմա կ'սպաննեմ եւ դուք կը տեսնէք: (Դէպի շամբուտները կը յառաջանայ):

ՍՈՒՐԷՆ.— Ահա կենդանին դա կողմը փախաւ: (Բռնորն ալ կը վազեն բեմէն դուրս):

(Բեմին վրայ կուգան Վահան եւ Ալանդան Զօրապետ)

ՎԱՀԱՆ.— Ի՞նչպէս երեւաց քեզ:

ԱԼԱՆԻԱԶԱՆ.— Սքանչելի՛ է, պայծառ Արամազդը վրկայ, սքանչելի է: Գիտե՞ս, իշխան, եղջերուի որսը աւելի դժուար է, քան թէ առիւծի կամ վազրի որսը, որովհետեւ եղջերուն արագավազ ոտներ ունի եւ փախչում է, բայց առիւծը կամ վազրը ամօթ են համարում փախչելը, նրանք կոպում են: Իսկ կոտուղի հետ հեշտ է կոտել, կամ յաղթել, կամ յաղթուել:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Գալով Յուսիկի հետ) Ես իմ բաժինը վերջացրի: Մեր ճաշի համար այժմ բաւական խորոված ու միս ունենք:

ՎԱՀԱՆ.— Միթէ չե՞ս կամենում շարունակել որսողութիւնը: Զօրապետը քիչ առաջ, երբ դու կը մաքառէիր, հիացաւ քո քաջութեան եւ ճարպիկութեան վրայ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Կը ցանկանայի մի փոքր հանգստանալ, այդ անասունը զիս բաւական յոգնեցրեց: Ես կը ցանկանամ նստել եւ պահ մը դիտել հանդիպակաց տեսարաններուն գեղեցկութիւնը:

(Ալանդան Զօրապետ եւ Յուսիկ կը մեկնին)

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Այնտեղ, երեւի, որսորդներից փախող երէններն են չարժվում:

ՎԱՀԱՆ. — Ո՛ր, քամին է շարժում թռիկները: (Քամին կ'սկսի նախ մեղմորէն փչել, յետոյ վիհաբանութեան ընթացքին կ'սկսի աստիճանաբար սաստկանալ եւ ապա սուսերամարտի եւ իրարանցումի ժամանակ կը փոխուի ասեղի փոթորիկի, կայծակի, որոտումի):

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ձարմանայի յատկութիւններ ունի Արաքսը: Ձարմանայի յատկութիւններ ունին եւ նրա խորհրդաւոր չըջկայքը: Պարզ, լուսապայծառ առաւօտին յաջորդում է տիւրը, վհատական երեկոյ՝ իւր կարմրագոյն մոռայով, խոկ ուրախ, անհոգ գուարճութեանը՝ խիստ սրտամաշ թախծութիւն... Տիտ'ւր է, տիտ'ւր... եւ կարծում էի, թէ կարող եմ փոքր ինչ ուրախ լինել, փոքր ինչ մոռնալ ինձ... բայց ի դուր... երանի՜ թէ, չար լինէի... երանի՜ թէ, եղեռնագործ լինէի... գուցէ ինձ եւս կը վիճակուէր նոյն օրհասը որ վիճակուեցաւ բարի Արտաշէսի չար որդուն... նա կորաւ որսորդութեան միջոցում, նա իւր ձիւն հետ խորատուց իջաւ Արաքսի մերձակայ անդունդների մէջ... Գետինը չը կարողացաւ տանել չար արքայազնին, որ չարութեամբ պիտի լեցնէր Հայոց երկիրը... գետինը բաց արաւ իր ահարկու բերանը եւ կրանեց նրան...

ՎԱՀԱՆ. — Ինչո՞ւ յիշեցիր այդ տխուր անցքը:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ձր գիտեմ ինչո՞ւ... երեւի, նրա համար, որ չառ հեռու չենք այն եղբրական վայրերից, ուր պատահեց այդ անցքը: Թշուառ չարագործը կորաւ, անհետացաւ Արաքսի անդունդների մէջ, բայց հանգստանալ չը կարողացաւ... Մասիսի քաջերը տարան, չղթայեցին նրան մի մթին ալբի մէջ, ուր մինչեւ հիմա տանջվում է նա...

ՎԱՀԱՆ. — Սամուէլ, ի՞նչ պատահեց քեզ հետ, ի՞նչը ձեզ քեզ այդ մթին ցնորքների մէջ: Դու մահ ես ցանկանում, քեզ համար անտանելի է դարձել կեանքը, այն հասակում, երբ դեռ նոր է սկսվում քո երջանկութեան ծաղ-

կալիթիթ դարունքը: Ի՞նչ է պակաս քեզ: Դո՛ւ հայրը պատրաստ է ծնողական բոլոր սիրով ամէն ինչ լցուցանել: Լսի՛ր, Սամուէլ, դու չես հասկանում քո անսահման բախտաւորութիւնը, որի մէջն ես, եւ որը իր լիառատ բարութիւններով դեռ եւս սպասում է քեզ: Հազարաւոր իշխանայն երիտասարդներ պիտի նախանձին քո փառքին, հազարաւոր իշխանայն օրիորդներ պիտի փափաքին քո ամուսինը լինելու: Բայց դու կ'ընտրես քեզ չբնազներից չբնազազոյնը — Արեւաց արքայից արքայի անեման զուտոր:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Դրանցից եւ ոչ մէկը չէ կարող բուժել այն վէրքերը, որ դրած են իմ սրտում, հայր, դրանցից եւ ոչ մէկը չէ կարող վանել այն վշտերը, որ օր ու գիշեր տանջում են ինձ: Կեանքը դառն, անտանելի է դարձել ինձ, հայր, եւ մահը շատ ցանկալի կը լինէր ինձ, եթէ՛ բխտեայն, որ մահից յետոյ մի ալ կեանք չը կայ: Բայց մարդիկ իրանց վշտերը իրանց հետ գերեզման են տանում: Դա աւելի անտանելի է, քան յաւիտենական տանջանքը դժոխքի խորքում... հայր, այստեղ մենք միայնակ ենք, այստեղ մեզ ոչ ոք չի լսի, թոյլ տուր ինձ խոստովանել քեզ իմ բոլոր ցաւերը, իմ բոլոր տանջանքները:

ՎԱՀԱՆ. — Խօսի՛ր, զաւակս, բա՛ց արա հօր առջեւ լցուած սիրտդ, ի՞նչն է ախպէս տանջում քեզ: Այն օրից, որ եկել ես դու, ես միշտ նկատում եմ քո մէջ մի տեսակ հոգեկան անհանգստութիւն, մի տեսակ բարոյական վերդովմոսնք: Մի՛ թաղցրու ցաւերդ, եւ հաւատացած եղիր, որ հայրդ, այնքան սէր ունի դէպի քեզ, որ կարող է քո կարիքներին կարեկից լինել եւ քո ցաւերին՝ ցուակից:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ի՞նչպէս չը ցուել, հայր, ի՞նչպէս չը վշտանալ, հայր: Մի սիրտ, որ քարից լինէր կազմուած, մի հոգի, որի մէջ մեռած լինէին ամէն մարդկային զգացմունքներ, դարձեալ չէր կարող անզգայ մնալ, տեսնելով

այն, ինչ որ ես տեսայ, եւ ինչ որ տակաւին տեսնելու
դժբախտութիւնը պիտի ունենամ: Այն օրից, որ դուքս
եկայ, մեր ամբողջից, այն օրից, որ թողի Տարօնը, մինչեւ
այստեղ հասնելս, ես անցայ մի շարք աւերակների, մի
շարք բարբարոսութիւնների միջով: Տեսայ մոխիր դար-
ձած քաղաքներ, տեսայ անմարդացած զիւղեր, տեսայ
կործանուած վանքեր ու տաճարներ: Ամէն քայլում ես
ոտք էի կոխում արեան վրայ, եւ իմ հայրենակիցների
արեան վրայ... ո՞վ կատարեց այդ անդթութիւնները,
հայր, եւ ինչո՞ւ համար... (լռութիւն) Դու լռում ես,
հայր, դու չես պատասխանում: Ես հասկանում եմ քո
լռութեան իմաստը: Բայց հայրենիքի կործանումները եւ
բիւրաւոր աչքերի լացն ու արտասուքը համարձակութիւն
են տալիս դժբախտ սրբուղ ասելու քեզ, որ այդ բոլոր
անդթութիւնները կատարուել են երկու անձանց ձեռքով,
որոնցից մէկը իմ հայրն է, — դո՛ւ, իսկ միւրը՝ իմ մօր
եղբայրն է՝ Մերութան Արծրունին...:

ՎԱՀԱՆ. — Մեծ դործերը մեծ դո՛ւ են պահանջում...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Մեծ դործերը մեծ դո՛ւ են պահանջում,
ձգձարիտ է, բայց դու, հայր, արդեօք լաւ կ'ընել ես դոր-
ծի մեծութեան հետ եւ յանցանքի մեծութիւնը, ոչնչացրե-
նել հայրենի աշխարհը, ոչնչացնել հայրենի կրօնը, եկե-
ղեցին, եւ Հայաստանի աւերակների վրայ հիմնել մի
պարսկական թագաւորութիւն, — ահա՛ այս է այն դործը,
որ դու, հայր, մեծ ես կոչում:

ՎԱՀԱՆ. — Ինչո՞ւ պարսկական թագաւորութիւն:
Միթէ՛ Մերութանը Պարսի՞կ է:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ապա ի՞նչ է: Թէ՛ դու, հայր, եւ թէ՛ նա
ուրացել էք քրիստոնէութիւնը եւ ընդունել էք Պարսից
Շապուհ արքայի կրօնը: Հայոց եկեղեցիները լցրել էք
Պարսիկ մոզերով: Ամէն տեղ ստիպում էք ուրանալ քրիս-
տոնէութիւնը: Իմ մայրը արդէն մոխրապաշտ է դարձել եւ
Մամիկոնեանների կրօնասէր տան մէջ Պարսից ատրուշան

է հիմնել: Հայոց լեզուն հալածուած է մեր տներից: Ա-
մէն տեղ ոչնչացնում էք Հայոց գրքերը, որպէս զի Պար-
սից լեզուն եւ պարսկական դպրութիւն տարածէք Հայաս-
տանում: Երէկ իմ աչքով տեսայ, թէ ինչպէս Մերութան
երկնագոյն վրանի աւջեւ այրում էր հայ գրքերը: Այդ բո-
լորից յետոյ, երբ կորչում է կրօնը, երբ կորչում է լե-
զուն, երբ ոչնչանում են ազգային աւանդութիւնները, եւ
երբ, վերջապէս հայը սկսում է Պարսից սովորութիւննե-
րով ապրել եւ Պարսից լեզուով աղօթել, այլեւս ի՞նչ հայու-
թիւն կը մնայ: Եւ ձեր հիմնած թագաւորութիւնը միթէ՛
կարո՞ղ է այսուհետեւ հայկական լինել: Նա վաղ թէ ուշ
կը լուծուի, կ'անհետանայ Պարսկականի մէջ, եւ նրա հետ
ամէն ազգային սրբութիւնները կը կորչին, կը ոչնչանան:

ՎԱՀԱՆ. — Ինչ որ լինելու է, թո՛ղ լինի, միայն Ար-
շակունիների թագաւորութիւնը չը պիտի լինի:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ինչո՞վ էին վատ Արշակունիները:

ՎԱՀԱՆ. — Դու գեռ հարցնում ես, Սամուէլ, դու ե-
րեխայ չես, դու այնքան տարիք ունիս որ բաւական է ե-
թէ յիշես քո տեսածները միայն, որ հէնց քո հասակում
ս'րբան չարագործութիւններ կատարեց Արշակ թագաւո-
րը, որ իւր մեղքերի համար այժմ տանջվում է Անուշ բեր-
դում: Եւ դու, Սամուէլ, գեռ եւս ցանկանում ես, որ
մի այդպիսի անբարոյական եւ արականուած թագաւո-
րական տուն զոյլութիւն ունենայ:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Քո եւ Մերութանի վարմունքը աւելի
վատթար է, հայր: Ապականութիւնը ապականութեամբ
չեն սրբում եւ ոչ անբարոյականութիւնը՝ անբարոյակա-
նութեամբ: Դրանց մաքրելու համար ուրիշ միջոցներ
կան: Արշակունիների մէջ եղել են եւ այժմ կան այնպիսի
պաշտելի անձինք, որոնց առաքինութիւններով միշտ պի-
տի պարծենալ Հայոց ազգը: Իսկ եթէ այդ հոյակապ ըն-
տանիքի մէջ վերջին ժամանակներում յայտնուեցան մի
ըանի անբարոյական մարդիկ, — դա նրանց մասնաւոր

մեղքն է, որ իրանք պէտք է քաւեն: Նրանց մեղքերի համար ինչո՞ւ պէտք է սրտոժուի ամբողջ Հայոց ազգը եւ Հայոց հայրենիքը: Այն եւս կ'ասեմ, հայր, որ այդ իսկ անբարոյական համարուած Արշակունիները դռնէ մէկ կողմից այնքան բարոյական դտնուեցան որ երբեք չը դաւաճանեցին հայրենի աշխարհին եւ հայրենի եկեղեցւոյն: Իսկ դո՞ւք, դո՞ւ եւ Մերութանը...

ՎԱՀԱՆ. — Դու եկար նախատելու քո հօ՞րը, Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ո՛չ, հայր, ես չեկայ նախատելու քեզ: Ես եկայ ճշմարիտը, արդարը, եւ իրաւացին խօսելու քեզ, որը ո՛չ այլ ոք կը համարձակուէր խօսել, բայց միայն որդիդ: Ես եկայ իմ սրտի, իմ սիրոյ բոլոր ցանկութեամբ աղաչելու եւ պաղատելու քեզ որ դու յետ դառնաս այն ճանապարհից, որ տանում է մեր հայրենիքը դէպի անդառնալի կորուստ, իսկ Մամիկոնեանների տոհմի յիշատակը դէպի յաւիտենական անէծք եւ դատապարտութիւն:

ՎԱՀԱՆ. — Այդ բոլորը խօսել է տալիս քեզ քո երկտասարդական վառ զգացմունքը, քո մաքուր սիրտը, Սամուէլ, եւ ես չեմ կարող չուրախանալ, որ դու այդպէս անարատ ես մնացել: Բայց սրտի եւ զգացմունքի դատութիւնը խիստ հազիւ անգամ լինում է ուղիղ: Դժբախտաբար, ազգերի եւ ժողովուրդների կենցաղավարութեան յարաբերական պայմանների մէջ խիստ նեղ կայան ունի այն սրբութիւնը, որ դու կոչում ես առաքելութիւն, բարոյականութիւն: Միշտ գօրեղը ճնշում, ոչնչացում է անգօրին: Ի՞նչ պէտք է արած, որ երբեմն կեանքի անողորմ անհրաժեշտութիւնները դնում են մեզ այնպիսի ճանապարհի վրայ, եւ կատարել են տալիս մեզ այնպիսի գործեր, որոնցից դժոխքն անգամ կը սարսափէր: Մեր բոլոր կատարածը անխուսափելի անհրաժեշտութեան արդիւնք է: Մենք յարուեցանք Պարսիկներին, որպէս զի ազատուենք նեղագւոր եւ ինկած Հռովմայեցիներին: Պարսիկ-

ները մեր դարաւոր բարեկամներն են եղել: Վերջին ժամանակներում քրիստոնէութիւնը մեզ բաժանեց միմեանցից եւ մեր մէջ կրօնի մեծ անջրպետ դրեց: Դժբախտ հանդամանքները պահանջում են քանդել այդ անջրպետը եւ ձեռք մեկնել հին բարեկամին:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Բայց դուք քանդում էք ոչ թէ անջրպետը, այլ հիմքը:

ՎԱՀԱՆ. — Երբե՛ք: Լսի՛ր, Սամուէլ, երկար բացատրութիւնների կարօտ կը լինէր, եթէ ես սկսէի քեզ ապացուցանել, որ մենք Յիսուս Քրիստոսի խաչը թողնելով եւ մեր հին աստուածներին երկրպագութիւն տալով՝ ոչինչ չենք կորցնի: Ես քեզ կը կրկնեմ նոյնը, ինչ որ մի քանի րոպէ առաջ ասացի թէ մեծ գործերը մեծ զոհ են պահանջում, եւ մենք ստիպուած էինք տալ այդ մեծ զոհը:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ո՞րն է այն մեծ գործը, որին դուք դո՛ւ հում էք կրօնը, եկեղեցին:

ՎԱՀԱՆ. — Հին բռնապետութեան տապալումը, Արշակունիների կործանումը: Միթէ դու փո՞քը գործ ես համարում այդ:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Փոքր գործ չեմ համարում: Բայց ինչո՞ւ համար էք կործանում:

ՎԱՀԱՆ. — Նրա համար, որ եթէ մենք նրան չը կործանենք, նա մեզ կը կործանի: Միթէ դու մոռացե՞լ ես, թէ որպիսի կատաղութեամբ Արշակ թագաւորը եւ նրա հայրը սկսեցին ոչնչացնել նախարարական իշխանութիւնները:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ձեմ մոռացել: Բայց ես դարձեալ կ'ասեմ քեզ, որ Արշակունիների կամայականութեան առաջը քո առնելու համար, ուրիշ աւելի դիւրին միջոցներ կան:

ՎԱՀԱՆ. — Ոչինչ միջոցներ չկան, բացի այն, որ արդէն սկսուել է, եւ պէտք է շարունակուի: Հայոց նախարարները բաժանուել են երկու մեծ կուսակցութեան, մէկը, իւր առաջնորդ ունենալով եկեղեցականներին, աչ-

խատում է պահպանել հին դրութիւնը, — Արչակունիների քայքայուած գահը, իսկ միւսը, առաջնորդ ունենալով քո հօրը եւ քո քեռուն, կամենում է ոչնչացնել հինը եւ ըստեղծել մի նոր իշխանութիւն: Շատ բնական է, որ այդ ներքին երկպառակութիւնը պիտի յարուցանէր եւ ներքին պատերազմ: Մեր հակառակ կուսակցութիւնը դիմեց Հոսովմէական օգնութեան, իսկ մենք դիմեցինք Պարսկական օգնութեան: Սկսուեցաւ ներքին կռիւր, ներքին արիւնհեղութեան հետ: Թէ ինչո՞վ կը վերջանայ, — այդ Աստուծոյ ձեռքումն է, բայց առ այժմ յաջողութիւնը մեր կողմն է:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Գիտեմ ձեր կողմն է: Բայց խարուսիկ յաջողութիւնը թող չը հրապուրէ ձեզ... լսի՛ր, հայր, բնդունի՛ր տառապեալ որդուդ աղաչանքը, մի՛ արատաւորեր Մամիկոնեանների պայծառ յիշատակը յաւիտենական ամօթով, զեռ ուշ չէ, զեռ կարելի է վնասի կէսից յետ դառնայ: Խնդրեմ, հայր, ցրուեցէ՛ք այդ անիծեալ պարսկական բանակը, որի ներկայութիւնը պղծում է Հայոց երկիրը: Հեռացրէ՛ք Պարսիկներին: Ազատութիւն չնորհեցէ՛ք Հայոց գերիներին, թող գնան իրենց տները եւ որբն ազգայինների արտասուքը: Թող չը լինի կռիւր, թող չը լինի պատերազմը, որ այնքան աղէտների, որ այնքան թշուառութիւնների պատճառ դարձաւ: Թող կրկին վերականգնուի հաշտութիւնը, եւ Հայոց աշխարհը վաշխի իւր նախկին խաղաղութիւնը: Ես կը գնամ Մերութանի մօտ, նրանից եւս նոյնը կը խնդրեմ, կ'աղաչեմ, կը համբուրեմ նրա ոտները, որ բնդունէ իմ խնդիրը:

ՎԱՀԱՆ. — Ի դուր կ'անցնի թէ քո աղաչանքը, եւ թէ քո խնդիրքը, Սամուէլ: Մերութանը այն տեսակ մարդիկ-ներից չէ, որ ամէն մի համբակի խօսքը լսէ:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Հայր... ե՞ս եմ համբակը:

ՎԱՀԱՆ. — Այո, դու ես, Սամուէլ: Ես չը կարողացայ հասկացնել քեզ ո՞չ իմ միտքը եւ ո՞չ իմ նպատակները:

Այժմ մնում է հարցնել քեզ թէ դու ո՞ր կուսակցութեան ես պատկանում:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Այն կուսակցութեանը, որ հաւատարիմ է մնացել հայրենի եկեղեցուն եւ սիրելի թագաւորին:

ՎԱՀԱՆ. — Ուրեմն, դու իմ որդին չես: Ով որ մեզ հակառակ է, մեզանից չէ: Մենք անխնայ պատժել դիտենք այնպիսին:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Եւ ո՞չ դու իմ հայրն ես:

ՎԱՀԱՆ. — Սամուէլ՛...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ի՞նչ է, դաւաճան:

(Վախան եւ Սամուէլ կը սուսեքամարտեն)

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Ա՛ռ քո պատիժը:

ՎԱՀԱՆ. — (Հառաչելով կ'իշխայ) Հայրասպա՛ն...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — (Մի փանի բուլէ լուս կը մայի իւր հօր դիակի վրայ, յետոյ սքեքելով աչքերի արտատա՛քը, գալաւափողը կը հնչեցնէ որպէս նշան): Պէտք է Մերութանին գտնել... (Վրայ կուգան երկու պարսիկ զօրակազմներ, որոնց հետ սուրի բռնուելով, կ'սպաննէ զանոնք եւ շտապով կը մեկնի: Շփոթութիւն, իրարանցում եւ արիւնահեղ սուսեքամարտ ու իրար խողովում Սամուէլի եւ Վախանի մարդոց միջեւ: Երկու կողմէն ալ կ'իշխան, աւելի վախանի մարդոցմէն: Ատոնք կը բացակային իրար հաւածելով: Փոքորիկ, կայծակ, որոտում):

ՄԵՐՈՒԺԱՆ. — (Շուարած եւ սարսափած այս եւ այն կողմ վազելով) Ո՛չ, այստեղ մի դաւադրութիւն կայ: Մանուկները մեզ որոգայթի մէջ ձգեցին: Առաջ մենք էինք որոնում մացառների մէջ թագնուած անասուններին, իսկ այժմ մեզ են որոտում... (Կը վազէ դուրս):

(Ալանդան եւ Արթակ բռնի վրայ կուգան):

ԱԼԱՆՈՋԱՆ. — Բաւական է, ծէ՛ր աղուէս, գոնէ յիշիր որ դու մեր հիւրն ես: Ես խնայում եմ հիւրին:

ԱՐԲԱԿ. — Շնորհակալ եմ քո մարդաւարութեանդ համար: Պարսիկը նեղն ինկած ատեն, միշտ մեծահոգի է ձեւանում: (Սուրբ կը մխրէ կուրծքը) Ա՛ռ քեզ:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — (Գալով) Արբակ, այժմ հնչեցրու փողդ.
Թող հաւաքուին մեր մարդիկը:

(Արբակ կը հնչեցնէ: Սուրէն, Յուսիկ, Արտաւազդ կը
հաւաքուին, նաեւ մի քանի զինուորային):

ԱՐՏԱԻԱԶԳ. — Վերջապէս ես նետահարեցի Մերու-
ժանին...

ՍԱՄՈՒԷԼ. — Կեցցէ՛ս, Արտաւազդ: Օ՛ն էջթանք:
(Կը մեկնին):

ՄԵՐՈՒԺԱՆ. — (Խորապէս վիրաւորուած՝ մացառ-
ներուն մէջէն կը գայ եւ կ'ընկնի գետին արիւնքաքաւ)

Այստեղ մարդ կա՞յ:

ՎԻՐԱԽՈՐ ԶԻՆԻՈՐ ՄԸ. — Կա՛յ:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ. — Ի՞նչպէս վերջացաւ կռիւր:

ԶԻՆԻՈՐ. — Թշնամիները յաղթեցին:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ. — Յաղթեցի՞ն:

ԶԻՆԻՈՐ. — Այո, յաղթեցին:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ. — Ա՛հ, ամէն ինչ վերջացած է ինձ հա-
մար... ցանկանում եմ մեռնել, բայց մահը փախչում է
ինձանից... փորձում եմ սպաննել ինձ, բայց չեմ կարո-
ւորում... Եթէ դու իմ լաւ զինուորներից մէկն ես, եթէ
դու սիրում ես քո հրամանատարին, կատարիր այդ վեր-
ջին ծառայութիւնդ, մերկացրո՛ւ սուրդ եւ հանգստացրու
ինձ... Մա՛հ եմ ցանկանում, մա՛հ...:

ՎԱՐԱԳՈՅՐ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

Տաճար մը Ողական ամրոցին մէջ

Գարնամամուտի առթիւ գոհաբերութեան հանդէս:
Բոլորը շքեղօրէն հագնուած: Տաճարին մէջտեղը կը գրտ-
նուի մարմարիոնէ քառակուսի սեղան մը, որուն վրայ կը
գտնուի ատրուշանը: Մոգեքը ներմակ հագած՝ ձեռքերին
մէջ մէկ զանգակ՝ քափոք կը դառնան սեղանին շուրջը:
Երկսեռ հանդիսականներ ծերադիր երկրպագութիւն կ'ը-
նեն կրակին: Պատշան տեղ մը կանգնած են դրանիկներ՝
բոլորն ալ սպառագինեալ: Տաճարի ատեանին վրայ հը-
սարտօրէն կանգնած է Տաճատուհին, իր աջ եւ ձախ կող-
մը ունենալով մէյմէկ մանկլաիկ:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ. — Փա՛րք եւ գոհութիւն պայծառ Արա-
մազդին, որ ինձ պարգեւեց Երջանիկներից ամենաերջա-
նիկը լինելու վիճակը, եւ ես բախտ ունեմ, ո՛վ սիրելի
հանդիսականներ, ձեզ հետ միասին տօնելու այն մեծա-
հանդէս օրը, որ տօնում է ամբողջ տիեզերքը: Ահա, այս-
տեղ անշէջ ատրուշանին մէջ, վառվում է աստուածային
հուրը, — ամբողջ տիեզերքին կեանք եւ ջերմութիւն պար-
զելոյ արարչագործ զօրութիւնը: Հանդիսաւոր գոհարե-
րութեամբ մեր սէրն ու գոհութիւնը մատուցանենք այն
զօրութեանը, որ անհասանելի, եւ անքննելի Աստուծոյ
սրբազնագոյն օրինակն է մեր երկրին վրայ եւ թող օրհ-
նեալ լինի նրա փառքն ու պատիւը:

ՀԱՆԳԻՍԱԿԱՆՆԵՐ. — Եւ թող օրհնեալ լինի նրա
փառքն ու պատիւը:

ՍԱՄՈՒԷԼ. — (Իր ասպախումբով — Յուսիկ, Արբակ,
Արտաւազդ, Սուրէն, Գարեգին Ռշտունի, Սահակ, Մես-
րոպ եւ զինուորայիններ, բոլորն ալ սպառագինուած — ներս
կը մտնէ):

ՀԱՆԳԻՍԱԿԱՆՆԵՐ. — Սամուէլ...

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Սամուէլ... ա՛խ, որքան ուրախ եմ ես, որքա՛ն երջանիկ եմ ես, սիրելի Սամուէլ, որ դու ժամանում ես քո հայրենական ամրոցը մի այնպիսի բախտաւոր ընկերութեամբ, երբ քո մայրը կատարում է գարնանամուտի տօնախմբութիւնը: Քո ներկայութիւնը, սիրելի Սամուէլ, մի նոր փայլ, մի նոր շուք կը տայ այս հանդէսին:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Մոայլ եւ քախծալից դէմքով) Մայր, ես ինձ բոլորովին դժբախտ եմ համարում, որ վերագառնալով իմ հայրենական ամրոցը, ամէն կարգ, ամէն սրբութիւն խանգարուած, յեղաշրջուած եմ գտնում: Եթէ ցանկանում ես, որ ես քո սրգին լինեմ, ուրեմն հանգցրու այդ կրակը:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ես աստուածասպան չեմ կարող լինել, Սամուէլ, եթէ դու իմ սրգին ես, պէտք է երկրպագութիւն տաս այն սրբութեանը, որ պաշտում է քո մայրը:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ուրեմն, ես կ'սպաննեմ քո Աստուծուն, մայր:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Չես համարձակուի, Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Կրկնում եմ, մայր, հանգցրո՛ւ այդ կրակը:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Անկարելի է, Սամուէլ:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Մայր, հանգցրո՛ւ այդ պղծութիւնը, եթէ ոչ...

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— (Սարսափով) Եթէ ոչ, ի՞նչ կ'անես:

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Քո արիւնով կը հանգցնեմ...

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Անիրա՛ւ (Ձաթուրած կ'ընկրկի):

ԴՐԱՆԻԿՆԵՐ.— (Ձեռքերնին սուրբնուն կը տանին):

ՍԱՄՈՒԷԼԻ ՄԱՐԴԻԿԸ.— (Եւ իրենց ձեռքերը սուրբնուն կը տանին):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Ձեռքը սուրին տանելով) Թող մարդիկ ինձ անիրաւ կոչեն, թող մարդիկ ինձ եղեռնագործ կոչ-

չեն, (սուրբ մերկացնելով) ահա՛ այն սուրը որ սպաննեց զաստճան հօրը, կ'սպաննէ եւ ուրացող մօրը: (Դրանիկնեքը սուրբնին կը բաշեն եւ կը փորձեն պաշտպանել Տառաունիին, բայց չեն յաջողիր: Սամուէլ սուրը կը մխրճէ մօր կուրծքը):

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ա՛հ, մայրասպան (կ'իյնայ):

ՍԱՄՈՒԷԼԻ ՄԱՐԴԻԿԸ.— (Բարձրաձայն) Արժանի՛ք...

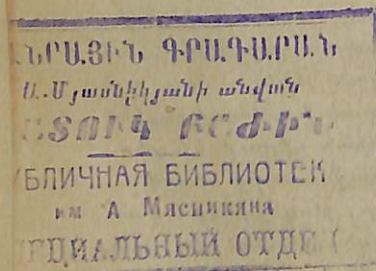
ՀԱՆԴԻՍԱԿԱՆՆԵՐ.— Ա՛հ (սահմուկած՝ ունեւ դուրս կը փախչին եւ ունեւ ալ սիւներին կը կառչին, ճիչեր արձակելով):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— (Հանդարտած՝ պահ մը վշտալի նայուածք մը կը նետէ իր մօր վրայ եւ խոնարհելով) Ո՛հ, ների՛ր ինձ, մայր, ների՛ր քո տառապեալ, քո դժբախտ որդուն: Նա երբե՛ք չէր կամենում ծնողասպան լինել, նա երբեք չէր ցանկանում մայրասպան լինել: Նա այս քոտմնելի արարքը կատարեց, հակառակ իւր բաղձանքին: Ա՛հ, մայր, դու դիտէիր թէ ես ո՛րքան սիրում էի քեզ, սիրում էի սրգիական ջերմ եւ խանդաղատալից սիրով... Թող չլինէր, մայր, քո մոլորութիւնը, թող չլինէր, կ'սեմ քո յարումը պարսկական այդ պղծութիւններին, այն ժամանակ ես երջանիկ կը լինէի, ինձ չէր վիճակուէր իմ ծնողը սպաննելու տխուր հարկին տակ գտնուիլ: Բայց ի՞նչ անել որ քո եւ իմ հօր անդրդուելի յամառութիւնը ձեր հայրենադաւ որոշումին մէջ՝ մղեց դիւ այս արիւնոտ դործին, ստիպեց դիւ իմ սուրը իմ սիրելի ծնողի արեան մէջ մխրճել: Այդ էր պահանջում, մայր, հայրենիքի պաշտպանութիւնը, եւ ես կատարեցի այդ պահանջը, որովհետեւ ես վեր էի դառնում հայրենիքի սէրը եւ ծնողի, եւ կնոջ, եւ ուրիշ ամէն սէրից... Մայր, խնդրեմ, ների՛ր ինձ, ների՛ր քո վշտաբեկ որդուն, իր մայրասպանութեան համար:

ՏԱՃԱՏՈՒՀԻ.— Ո՛հ, Սամուէլ, ո՛հ... Ե՛ս, ա՛յո՛, Ես
պէտք է քեզանից ներողութիւն խնդրեմ, Եւ ոչ թէ դու
ինձանից... Ես վատ գտնուեցայ... Ես դաւաճանեցի իմ
հայրենիքին... Ես ուրացայ իմ հաւատը... Ես սխալուե-
ցի Սամուէլ, ներիր ինձ... Մահացու ահուկի հարուածը
որ տուիր իմ կուրծքին, իմ մէջ արդէն սպառեց ամէն
չունչ... Ես մեռնում եմ... մօտեցի՛ր, թանկագին Սա-
մուէլ, մօտեցի՛ր, համբուրեմ քեզ... սիրի՛ր, Սամուէլ,
հայրենիքը, սիրի՛ր դայն, դա ձեր աղգատոհմի բարձր ա-
ռաքինութիւնն է, դա քո պարտականութիւնն է: (Կը
մեռնի):

ՍԱՄՈՒԷԼ.— Ա՛հ, մայր... (Կ'սկսի հեկեկալ եւ ող-
բալ: Բոլոր ներկայ եղողները սրտմաքախիծ, գլխահակ
վիճակի մէջ):

24.08.2013
105 11A 61

ՎԱՐԱԴՈՅՐ

(ՎԵՐՋ)

13 APR 2011

Բ Ա Յ Յ Ի
Վեպի Հեղինակ

Յ . ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ
Փոխադրող

891.542-2

Բ - 25

ՍԱՄՈՒԷԼ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

(ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ)

USU34100 B
Հանդիս. Գրադ. Ի
1928.12.1-28
10027-

ՏՊԱՐԱՆ «ՊԱՅԳԱՐ»Ի

Պ Ո Ս Տ Ո Ն

1924

ПУБЛИЧНАЯ БИБЛИОТЕКА

А. Машукана

❧ ԳԻՆ՝ 50 ԱԷՆԹ ❧

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0371057

59

891.99

p-35